

М. Пасічник

ОПОВІДАННЯ

КВІТИ З УКРАЇНИ

МИТРО ПАСІЧНИК

КВІТИ З УКРАЇНИ

О П О В І Д А Н Н Я

diasporiana.org.ua

1958

ВІННІПЕГ, КАНАДА

П Р И С В Я Ч У Ю

на незабутній спомин

колишнім товаришам

і землякам

зі Золотої Вітчини

а в т о р

PRINTED IN CANADA

Printed by The New Pathway,
184 Alexander Ave., Winnipeg, Man.

ВІД АВТОРА

І знову мені пощастило пустити в світ нову книжечку. А воно дорогі земляки не легко, — живузи далеко від Золотої Вітчини, де кожня стежечка в поле, проміж гаї з хрустальними джерельцями, вливала в душу дзвінку симфонію, де хотілось жити, і людей любити.

І так тяжко стає на серці, як тому метеликові, що тільки розгулявсь по нектарних квітках, та буревій прибив його до землі, і мабуть, йому вже не вертати в тепле, і сухе схоронище між своїми.

Оттак і мені, друзі мої, приходить ся писати цей полет споминів, про все краще, колишнє, яке немов у сні пройшло, і залишило десь глибоко на дні серця і душі рану, що вічно кривавить тугою за Рідною Україною.

Можливо, що колись, сльози мого серця впадуть ро-сою в рідному гаю на розквілу троянду і можливо зірве її, і приголубить до скроні моя — вимріяна фата-моргана, — Воля Вітчини.

Хай же дзвенить спомин піснею про волю, про юність і кохання, про все, чим жив, терпів, і болів . . .

Ваш

М и т р о П а с і з н и к

“За сиротою Бог з калитою”

ПОДІЛЬСЬКИЙ СИРОТА

ОПОВІДАННЯ

Дорогою, попри пасовисько, йшов хлопчина, літ може з сім, і ніс на паличці через плече зав'язаний вузлик. Штанці в нього підкочені були до колін, з порепаними і чорними від заялозенного бруду ногами. Вдягнений сірою свиткою з дірами по полах, з під якої визирали рубці подібної сорочини, підперезаної пояском, а на голові дрантива шапочка, з під якої висувались ковтуни нечесаної чуприни. Зобачивши пастушків, які грілися біля вогню недалеко дороги, він здається хотів їх виминути, та вони з галасом прибігли до нього, заступаючи дорогу.

— Ти звідкіля йдеш, і куди так спішиш ся? — питають всі нараз.

— Я йду з онтого села за горою і йду шукати служби, бо мене нагнав господар, як я просив, щоб справив мені сорочку і штанята. Казав, що я не відроблю йому і за два роки.

— Мабуть він не брехав, бо ти заледви корові по коліна.

— А ти не смійся, бо й я не була більша, як найнялася пасти худобу в дяка.

— А чобітки є в тебе? Дивись, ми всі повзувані, бо то іще іней по траві поранками буває. Навіть вогонь розіклали, бо холодно і дощ росить.

— Я мав чобітки господаревого сина, та він стягнув з мене і вигнав босоніж.

Діти обступили його і просили, щоб побув з ними, а Юстинка щей хліба дала йому зза пазухи. Він став коло вогню, грівся в ноги, кусав хліб і не жуваючи майже, ликав його. З якоюсь дивовижністю глянув скося на Юстинку і:

— Ну, я мушу йти, бо пощо вам докучати, ви не даєте мені служби.

— А ти маєш тата, маму, — чому не йдеш до них?

Він глянув жалібно на хлопчика, що питав, обтер рукавом сльози, і хлипаючи відказав:

— Я не пам'ятаю мами, а тата вторік забило в каменоломі. Сестра Катерина служить далеко в місті, а брата взяв на службу дядько Михайло. Сестра нераз приходила до мене, приносила мені колачів і нову свитку на Великдень. Вона мила мені голову і ськала, щоби мене не кусало як тепер. Цілувала мене і плакала, тай співала мені пісню про сирітку. Мені дуже жаль за ньою, бо вона не буде знати де я подівся, а я мусів йти, і не знаю куди.

— А ти не йди від нас! Зачекай, як будемо гнати худобу на обід, ми підведемо тебе в село. Юстинко, твій господар мешкає коло в'їта, можеб йому здався малий пастушок, бо старий Іван вже не годен бігати за коровами. А як тебе кличуть?

— Юрком мене кличуть, Юрком з Голешова.

— А як ти пишеш ся?

— Я не знаю, мені ніхто не казав.

— Ото небоже з тебе заморока. За-малий, за-дурний і за-бідний. Ходиж з нами, не бійся! Ми нічого злого тобі не зробимо.

Якто воно там було, не відомо, одначе в'їтиха вмовила чоловіка найняти пастушка Юрка. Його приоділи, справили чобітки, нову свитку до церкви і шапочку, тай казала в'їтиха, що дасть кілька сорочок. Юрко вже й рік вислужив, та в'їт не довідався від людей з Голешова чий то хлоцепь сирота, тому так і прозвали його Заморокою.

— А що ти робиш Юрку, як приженеш худобу домів, чому ти не йдеш до школи як ми! — питає Юстинка.

— Я дуже хотів би йти до школи, але я мушу нарубати дров, наколоти трісок, замітати подвір'я, викинути гній, під стілку давати, а до того в'їт каже, що немає часу до школи, тай з мене піп не буде.

— Ото ти маєш щастя, — каже Миколка, — а ми мусимо вчитися а, бе, це, й всілякі нумери аж нудно.

— Я теж знаю нумери, аво — один, два, три, штири, п'ять, й дочислився до десяти на пальцях рук, почав числити від великого пальця лівої ноги, і одинадцять, і дванадцять...

— Чекай чекай — а як не стане більше пальців, то як будеш дальше рахувати, га?

— Зачну знов від одного на руках, — і плюнув через губу.

— Гей Юрку, а побіжи й заверни мої корови, у мене в подолку повно квіток, та погублю їх

— Добре Юстинко, я все буду тобі завертати худобу, а ти навчи мене за це писати і читати, добре? — Юстинка добра

дівчина, хоча теж сирота як і я, думає Юрко біжучи за коро-рами. Вона так щиро ставиться до мене як сестра, то певно навчить мене а, бе, це, — бо вже й тепер сміються з мене, що я дурний як табака в розі. На моріжку біля лісу розвилися чашками дзвоники і золотожовта кульбаба, які зривав Юрко для Юстинки, а гід русявими кучерями його голівки воруши-лись дивні думки. А що буде, як вона відмовиться вчити його? Вонаж не професорка, але він буде збирати завжди для ньої квітки, суниці, а навіть триби, бо він знає, де їх шукати. Коло великої купини муравлиця пишалися купками росисті фіялки братчики і айстри, і йому забаглося нарвати для ньої усі найкращі, щоби впросити її принести зі собою книжечку з образками.

Мурашки не сиділи в муравлиці, а довгою стежечкою один за одним несли в ротиках білі подушечки, інші якусь росу чи щось, і стрічаючись з іншими приставали, махали ву-сиками, і знову спішилися Юрко кинув впоперек їхньої сте-жечки суху гілку грабини, і придивлявся, якто вони, зібрав-шись кількох разом, відсували її з дороги, та знову як вояки спішилися.

— Юрку, гей — а що ти там робиш? Біжи, поженем ху-добу домів, бо вже до школи час, диви, сонце вже на оборіг піднялося. А де ти таких квіток назбирав? Ой! та й багато, і всі для мене?

Він хотів щось сказати, та не знав як, глянув на ню жа-лісно, мовби вона повинна знати його думки, кинув її китицю квітів, а сам побіг за коровами.

— Юрчику, буду, буду тебе вчити і писати, і читати, всьо-го що мене навчила професорка, та ти не хвалися перед хлоп-цями, бо будуть з нас сміятися, а коли піймеш трохи, то може вїйт пішле тебе до школи.

Юрко хотів дякувати її, але не знав як, чи цілувати як сестру, чи як вїйтиху в руку, за чисту сорочку.

— Дивися Юрчику і пиши так, як я, та не пхай олівця в рот, бо язик вже посинів. Видиш, от так, о, закрути, і буде, — що то буде написано?

— Ми-са, ро-са, не-ма, оц-ту, у-ми-ти ли-це.

— Та ти вже читаєш як я, ану пиши: барани, рогаті, ру-бачі, рубали дерево. Ану покажи! Брат... ні! Юрчику! Коли б ти був в школі, бувби найлучшим учеником, бігме правда!

Юрко слухав, а серце під зрібною сорочиною товклося з радощів, що він вже підписатися вміє, і нарахує до сорок, п'ятдесят.

— Слава Ісусу Христу!

— Слава на віки, Богу святому! Щож скажете, пане професоре? Не думаю, що дров треба до школи, бо іще літо, чи що доброго?

— Пане вйїте! Я одержав повідомлення зі шкільної ради, щоб ви іслали наймита Юрка до школи.

Та нащо йому школи? Ось зайдіть до жінки, дасть вам дві копи яець, масла і сира, тай напишіть, що він тупий, не може вчитися.

— Ні, я не могу того зробити, бо вже багато людей знає, що він не тумановатий, та за неправду мене покарають, а вам з того не буде користі, коли дістанете на воє місце іншого.

З великою радістю діждалися діти закінчення шкільного року. По Службі Божій в церкві, зібралися діти й родичі в шкільному будинку для роздачі свідоцтв і одержання дарунків в нагороду пильності від директора школи. Шкільна кімната прикрашена вінками живих квітів, на підвищенні за столом сидить директор школи Володимир, по боках учителі, учительки і священник Павло. А діти, хлопчики і дівчата, як квіти весни, чепурно прибрані ждуть, коли викличуть їх назвища, і що то вони одержуть? Між дітьми русявий Юрчик. Його зір прикував якийсь пан на образі по правій стороні професора. У пана того заросла борода аж під вуха, лисий, і убраний в тісну блюзку, з ясними гузиками, а вид його такий добрячий, батьківський.

— Слава Ісусу Христу! Дорогі гості, отче парох, ви щирі пані і панове учителі, тай ви дорогі діти! Оце сьгодні закінчуємо шкільний рік. З Божою помічч'ю, і батьківським дбанням наших учителів, ми приготували для вас маленьку програму, яку оце і зачинаємо, що нам Боже поможи!

— Во ім'я Отця і Сина і Святого...

— Отче наш, іже еси на небесіх...

— Богородице Діво...

— “Царю Небесний, Отче Могучий!” — пливе пісня з млодих, золотом чистих грудей.

— А тепер представимо вам одного з найпильніших учеників школи, який виголосить деклямацію. Він круглий сирота, не знає навіть свогого назшища, і тимбільше ми ним горді; Юрчику, ходи сюди!

Юркові задзвеніло в ухах, він радби підбігти як метелик, та ноги щось гейби спутало, у горлі засохло, аж учителька взяла його за руку, привела попереду дітей й гостей, погладила його кучері, і він почав:

— Мово рідна, слово рідне,
— Хто вас забуває — ...

Роздача свідоцтв і тут Юрчик між першими і книжечку “На прічках” одержав, зі синесенькими обгортками.

— Боже буди покровитель ... —

І розбіглася дівчора маковим квітом, а за ними йшли гордо їх родичі. Лише за Юрчиком не йшов ніхто, тільки проводили його яснокарі очі Юстинки.

— х —

А літа минали і наш Юрко виростав в підпарубка та думав, що годі йому завсіди наймитувати, треба б думати про подругу, своє гніздо, одначе це іще можна б відложити на пізніше.

— Юрчику, чи буде що з того, що ми полюбилися, чи пройде наше кохання як сон?

— Нічого не можу тобі Юстинко обіцяти, бо досіль заслужив заледве дев'ятдесят ринських за кільканадцять літ. У тебе є хоча стара хатина і городчик, а в мене, — пощо згадувати? Лучше було б, щоб ми ніколи були не стрінулися. От зараз, треба буде вислужити пару літ, а там й до війська заберуть, а ти ж чи будеш ждати на мене шість літ? А вернись, чи багатий буду?

— Коли ти мені вірний, я буду ждати і дванадцять і поберемося, та в двох не пропадемо. Наймемося у дворі, та може заробимо на закуп хоч трохи землиці, на корову, і як Бог поможе, то і в наше віконце засвітить сонце.

— х —

У вдови Петрової вийшли косарі косити до обіду за толоку зарінок. Іще сонце не сходило, як хлопці заправили бруксами коси, і почали укладати покосами шовкову траву. У сріблистій росі відбивалися авреолями їх тіні мов лицарів. Попереду їх в траві співали деркачі, раз мовби таки ось тут під ногами, то знову позаду їх; дер, дер, дер, — передражняючись з ними, чи відстрашуючи, щоб хоч трохи зіставили їм трави на сховок. Плачуть сріблом, ревними сльозами, замикаючи свої чашки дзвоники, які іще вчора молилися Всевишньому, а зараз знівечені, привалені валом покосів, а до них туляться товариші недолі айстри і в смертних судорогах, у співчужанні, гинуть разом, прощаючись на завжди, — а коси лише шах, шах, — й не стає веселого юного життя. Десь, ізза Дністра несеться пісня дівчат пастушок:

- Зажурилася бідная удівонька
- Що не скошена зелена травонька... —
- Ой найняла вна косариків чотири,
- Щоби скосили всі гори та долини.

-
- Косарі косять, а вітрець повіває,
 - Вдовине серце із жалості вмливає...

А опісля дорогою в село, зі зложеними косами, обвиненими травою, косарі:

- Що той явір робив, що не розвивався?
- Даж ти сину ночував, що не роззுவався?

-
- Темна нічка була, я не розвивався,
 - Я в дівчини ночував, та не роззувався.

-
- Шож ти сину робиш, що по ночах ходиш?
 - Скаржуть ми ся людські діти, що їм кривду робиш!

Гуляє молодь на толоці, під хатою вдови Петрової, деякі бідніші таки босоніж, бо так і любіше і лекше, хиба парубок наступить на ногу, та дівча тільки скривиться. Між хлопцями і Юрко з Юстинкою. Сів оподалік на призьбу, взявши її за руки, шепоче їй щось цікавого мабуть, бо схилилася до нього аж він чує, як під корсеткою б'ється її серце.

— А ти не скигли, а гуляй брате, хай музики даром не грають!

— Ходиж-бо, справді потанцюємо — потягли його вередливо. Юркові ніяково, він нічим не причинився до толоки, і не випадає. Одначе Юстинка закрутилась коло нього і не зчувся, як пішов орлом довкола голубки своїй.

- Нехай знають де музики грають!
- Нехай знають, як бідні гуляють!

- І ти козак і я козак, обидва ми козаки!
- Ти хороший, я без грошей, обидва ми однакі! —

Заходив місяць за комору, ставало пізно, і закохані пари почали двійками збиратись домів, та їм заступила дорогу вдова Петрова, з частунком.

— Е, козаки! Та хиба ви в мене сьогодні не гості? Ану лиш приходьте сюди, хай угощу вас, чим хата багата. Вибачте що замало угощую, але всіх, щоб ви пам'ятали, та прийшли помогти бідній вдові до місяця ще й пшеницю вижати, а тоді Петрова троїсті музики найме, і бочку меду, хоча малу поставить.

Частувалась біднота, і парочками, як Бог приказав відходили — хоча і не зараз зайшли вони домів, — деяким забрало часу до сходу сонця, але пішли.

— х —

— Юрку, чи міг би ти піти з нами до Петрової жати на толоку пшеницю до місяця — питає Юстинка, — а диви, мене мої пустять.

Попрошу, може дозволять, бо знаєш, що наймит не є вільний чоловік, і я не можу йти против їх волі, коли мені і зарібку прибавили, і таки добрі для мене.

Нахилилися сиво зелені жита і золоті пшениці повним зерном колосся до долу. І враз задзвеніли серпи в полі, в першу чергу в багачів.

Женці, переважно дівчата й молодиці босоніж, хильцем набірають лівою рукою повну жменю стебелін біля землі, а правою, зачіпивши нижче жмені, притинають зубчастими серпами, укладаючи жатво в лівий бік плеча, на скручені перевесла. Женкині одна від другої не більше чотирьох кроків, щоб не забагато біганини, і щоб не заваджати іншим. Спішаються як бджоли, піт заливає обличч'я, стерня коле в ноги. Та вправні не стають на стерню, а сунуть ногами поміж ньюю. За ними парубки в'яжуть снопи, зносять, складаючи по тридцять в п'ятигранні полукипки, колоссям до середини, накриваючи верх розкр'яченим снопом-шапкою. Маленький хлопчик час до часу приносить їм дзбанок джерельної води. Попріли женці, корсетки вже давно поскидали, запаски теж, навіть сорочки підкасали.

— Пішли женці в поле жати
Тай забули серпи взяти.
Серпи взяли, хліб забули,
Такиж бо то женці були.
Ходить сербан по зарінку,
Тай шукає собі жінку...

Перестрашені коники стрибунчики скачуть колосками, втікаючи від непрошених гостей, навіть червоні зазульки з чорними цяпочками, хоч які спокійні, й ті втікають. Але одну зловила Юстинка, поставила на долоню, приговорює:

— Зазуленько, подруженько, покажи лиш доріженьку, чи сюди, чи туди, чи куди? — Комашка придріботіла на кінець пальця, і піднявши крильця полетіла в гай. Юстинка роззявивши рота, здивовано за ньюю:

— Гм! а ти чого туди?

— Та тудиж де нема пшениці і ніхто не буде її займати. А тиж думала, за Юрком полетить, ні сестричко, почекай!

У гаю, поблизу, відзивалася зазуля: ку-ку! ку-ку! ку-ку!, а десь подальше горлиця сварилася з любчиком, і дятель торохкотів по букові, як скоростріл. Деж, деж, деж, я сховаюся? — кричав деркач, а його сусідка перепелиця зірвалася з гнізда молодих, полетіла, щоб ніколи не вернути.

— Ой жала я пшениченьку, тріщала солома,
Казав милий що приходив, я не була в дома.

Казав милий що приходив, на лаві посидів,
А яж була нагороді, він мене не видів. —

— Ой скільки є співаночок, всі за миленького,
Чомуж нема хоч одної, за Бога святого? —

— Ай, справді, чому?

— Ну, тай дурніж ви, та як? За Бога в церкві співають, не на музиках, по ярах та вертепах, а зрештою, деж співати коломийки, в церкві?

— Понад тими гороньками, світить місяць з зіроньками.

А ще вище підлітає сивий сокіл з вірлоньками.

Ой летить же він летить, тай крилоньками блудить,

Ой як тяжко на серденьку, як хто кого вірно любить.

Якто тяжко, як то нудно аж ся серденько крас,

Закохався у дівчині, покидати їй гадає.

— Микольцю! іди синцю, принеси іще раз води, іди!

— Е, я не хочу. Вже приніс вам стільки води, що коровам вистарчило б, а вам мало, а там коло кернички така велика жаба сидить, чорна як чорт, може відьма?

— Іди Микольцю, іди, ми тобі такої гарної заспіваєм, що других навчиш.

— Та ви і без того будете співати, а я таки не піду по воду.

— Іди синцю, іди, видиш вже язики засхли, не можемо співати.

— О, я знаю чому ви не можете співати, вам не бракує води. Я знаю чому.

— Ану, як вгадаєш, дамо шустку на цукорки!

— Чекай, чекай, хай нагадаю собі, аво:

— Ой співаку, небораку, ти співати вмієш.

Чому тоді не співаєш, коли зголоднієш? —

— Ну, і мудрий ти, вгадав! Ідиж небоже по воду, бо онтам мама йдуть з обідом, то мусиш принести і за дурно. Іди дурний, заки платять!

— Дай Боже щастя дітоньки!

— Дай Боже, дай Боже і вам!

— А кидайте серпи, та йдіть обідати, а то вареники застигнуть!

Посідали женці на снопи, обідають. Мачають вареники у сметану, і пальці облизують, а на другі глечики поглядають, мабуть каша. Миколка не їсть, чекає.

— Їж Микольцю, їж, що ти не голоден?

— Я голоден, але мама кажуть, що в тім глечику когут, то я зачекаю на нього. Поїли женці вареники, кашу і при кінці розв'язали з хустини глечик з “когутом”, налили в миску юшки, мачають хліб і закусують, а Микола чекає. Колиж випорожнили глечика, він схопився і питає:

— А деж когут, де м'ясо?

— Когут, тож то і був когут, — запражка, тю! дурний, та я що, кури буду варити тепер?

— А видиш, Микольцю, як вимудрував. Не хотіли жиди манни, хай ідять цибулю!

—————х—————

— Та спочиньже небоже, бо завтра дожинати будемо, деж ти біжиш?

— Виж обіцяли, що пустите на толоку жати до вдови Петрової. От зараз надійдуть дівчата й хлопці, я піду з ними не на довго, прошу вас!

— Ну, ідиж, та вважай, бо сплячою будеш рано.

А за ворітьми:

— Юстинко! а ходиж, не барися!

Вхопила окрасць хліба за пазуху і кілька яблук підняла з під яблуні, та побігла до воріт, оглядаючись між подругами.

— А він йде?

— Йде, йде й він, й Михайло, Дмитро, Василь, Іван, навіть Мартин причепився, є нас десять. Як Бог pomoже, за дві три години вижнемо всю пшеницю вдові бідній, а тоді погуляємо, як ніколи.

Місяць щойно вийшов ізза гаю, наші женці вже стали на місці.

— Благословиж Боже у добру годину! перехрестилась вдова, а за ньою женці. Чи вам доводилось коли толокою робити? Коли так, добре, колиж ні, то знайте, що це дужі руки юності, які снаги не знають, з яких мозолі від вчасної весни, до пізної осені не минаються, для себе, а толокою це неймовірна сила, посв'ята і обов'язок, бо тут закохані пари навив-

передки одні другим доказують, щоб мовляв, дивись якою господинею буду, чи господарем — робота горить в руках, і співати немає часу, хиба скінчать, тоді вже до схочу, але тільки в полі, бо селом вже пізно і не годиться.

— Серце Юстинко! тобі завдячую, що тільки скликала дівчат, а тобі Юрку, що привів товаришів. Дякую вам, хай вам Бог заплатить і благословить вас. Ти здається і молодою в нас цієї ночі, сплетить же дітоньки вінок на її голову, завітчайте серпи і підемо.

Місяцю нароженьку, світи нам дороженьку,
Щоби ми не зблудили, віночка не згубили.

З пшениці золотої, для вдови молодої,
Удовиці на славу, нам на втіху-забаву

І пішли полем із піснею:

Ой та ізза гори та буйний вітер віє,
Ой там удівонька тай пшениченьку сіє.

А як посіяла, стала волочити,
Як заволочила, стала Бога просити:
Ой зароди Боже, тай пшениченьку яру,
На вдовиних діток, тай на вдовину славу.

А селом ішли, побравшись за руки, хихочучись і відстаючи від других, щоб насолодити спрагнені уста приманою юності. Заливались щебетом-лящіння соловейки, а десь в глухому лісу реготався пугач. Зближався ранок, хоча далекий, та певний, бо на обрію гасли зорі і квочка вже давно перекотилась. Рай, рай, рай, рай, рай, райкало жаб'яче плем'я у ставу, — а хор доповняв тай, тай, тай, тай-годі-годі — басували ропухи. Втікали за темрявою лилики в гущавину, десь іржали коні, скрипів журавель, і третій півень задріманий, тягнув сольом на прощання вже захрипле ку-ку-ріку!

Бодайся когūt збудив, що мене рано збудив,
Малая нічка, мала, я ще ся не виспала.

Миналось гаряче літо і дні ставали коротші, з холодними поранками. Де-не-де косили отави, щоб мороз не перешкодив. За працею в полі і не стямились коли і куди пройшло літо, немов й не було його, хиба лани дозрівшої кукурудзи пригадували шумом сухого бадилля, що час і її ламати. А вже челядь ждала цієї okazji гейби якого празника, бо чому ж би ні? І у вдови Петрової зійшлася молодь ламати кукурудзу, а сусіди звезли її возами, та зносили кошиками в хату.

— Гей Миколо, чи знаєш, що в Петрової сьогодні тереблять кукурудзу?

— Не вже? О, то треба піти, щоб допомогти.

— Не так то вже допомогти, як подивитися на Марусю.

— Чудний же ти Миколо! Та якої так старі баби зійшлися, то не полеребилиб її за тиждень, а ми за один вечір справимося. Насходилося челяді, — дівчат і хлопців, тереблять, хихочуться, жартують.

— Знаєте що, дівчата, скажу вам правду, що зі мною позавчора сталося — каже Корнило.

— Слухай шибенику, кажи, та не перестраш дівчат, бо їм до дому треба оуде йти, а то я не позволю їх всіх переночувати в шумилині! Я знаю, куда ти гнеш!

— Ну, то слухайте! Іду я вчора від Бабійової Марії і не пізно ще було, коли чую, якась мара гонить гуси потоком. Агій, — а то що за господиня, що тепер гусей зганяє — думаю. Підійг я до потоку, дивлюся, нічого не видно, ані плюскоту не чути. Тільки зроїв я два кроки, а то знов: а гля, гля, агій на вас! Ё, думаю, — не підю я вже дивитися, волосся стало дуоом, а над головою в повітрі щось шумить, гуде, аж верои гнується. І'лянув я в гору, велика бочка надімною і враз коло Ковалевої хвртки геє, аж земля задуднула. Пробую вткати, ногами не рушу, а з очки вилазить панич, в високому цилндрі, з борідкою як в цапа, і ланцюги тягне за собою. Витяг з кишені годинника, а він блищить як в день, золотом, та паличкою махнув до хвртки, а вона вам сама отворилася і суне просто на мене. Ё, думаю, раз мати родила, та хрещуся ливою рукою, і не повірилиб ви. Як гляне він на мене очима, а вони горять вогнем, заскреготів зуоами, аж плоти ломилися, як засвистало, і бочкою загудло в горі надімною, то думав, що мені вже аміні. А за бочкою, бігме видів, як теліпались ланцюги.

Маруся роззявила рота, слухає, а Микола маз її по зубах бабою з кукурудзи, геть замазав аж під вуха, чорною, мов саджею, щей регоче.

— А ти чор... драбе, здурів, чи що?

— Ну, ну, не викликуй вовка з ліса, бо ти не Корнило, тебе вхопить на бочку, і понесе чортам на втіху.

— А чого ця лямба так блимас, немов наша Маруся до хлопців моргас, — дядино чуєте?

— Чого верещиш, дядина в кухні варить нам кукурудзу і кашу, не чує тебе.

— Ой, дітоньки, — я й забула нафти забракло мені, і хіба будете на помацки їсти, або хай хто побіжить й купить нафти, бо лампа ось, ось, і погасне.

— То й добре, докінчимо на потемки, — каже Корнило.

— А драбуги, ви тільки й чекалиб на те, та бачите, Михасько вже побіг за нафтою. А лампа блиснула кілька разів, закліпала і згасла.

— Деж ти лізеш Гнате? Вступися, бо як скажу Василеві, то зуби виб'є, — це Явдошка.

— Що ти чіпаєшся, навіжена, я ось тут коло порога чекаю на нафту, щоб не розбив Михась.

— Коло порога тепер, а де був недавно, ти гільтаю!

— А йди ти до лиха, чого чіпляєшся, бо як заїду по зубах, той не опам'ятаєшся.

— А вибачайте, я не знав, що коло вас так завізно, — передражнює Корнило.

— Завізно? А ти йди до баби Палажки тулитися, не до мене, — це Маруся. І колиж ту нафту принесуть, ото!

— Рано принесуть, щоб присвітити нам дорогу, бо Михась може той з бочкою переняв.

— А я вам оціпками присвічу, закіль принесе нафту, — каже вдова, відхиливши з пекарні двері, та не збиткуйте дуже, гунцвоти! Ввійшла Петрова зі засвіченим оціпком в одній руці, а в другій з Гнатом несла великий глиняний горнець вареної кукурудзи, від якої несло запахом, і дразнило ніздря. По кутах хати, освічених ледви кілька кроків оціпками, відбивались тіні молоді, зустрічались на стінах, і шамотання шумелини глушило шепоти.

— Ну ось вам і нафта! нарешті, може докінчимо.

— Що їсти кукурудзу, чи теревити?

— Та на омацки ми всю поїли, і ніхто до вуха не поніс, ото диво, але кашу з'їмо при лямпі, бо я іще, замість самому їсти, мігби Марусю годувати, от вийшлаби штука! От добре, що засвітили лямпу, мене вже аж страх брав, що мені виб'ють зуби, замість Гнатові.

— Ей, Корнило, — ти вже такий, щой годі!

— Який? Давайте, я іще вам байку розкажу на дорогу.

— Буде, буде тих байок! Дивіться, вже перша година минає, а він з байками суне, та з якими?

— Як з якими? А ви що хочете, щоб вас пірвало тай понесло? А коноплі і льон хто буде терти, га? А бульбу хто викопає? Отож видите, треба нам буде вас гарненько завести до дому, щоб щось лихого не сталося, бо там на вулиці сліпе вочі витріщило, ая?

— Що вискочило? Ой, я боюся!

— Та не вискочило, а витріщило. Не бійся! Вже я не був би Корнилом, щоб вас безпечно завести домів. Отже, закіль скінчимо кашу, я вам скажу правду. Слухайте! Ви знаєте Мацуків? Правда, вони господарні й побожні, а ви не знаєте, що в них на вищці домовик сидить. В день він чорним котом за пічч'ю вилежується, а нічч'ю стереже їхнього майна. Зате його годують, але борони Боже, щоб соленим чим, бо він всьо понищивби, всіх би стяв на смерть, а на господарстві тільки би заклекотіло, ая! Мені признався наймит, що був у них, що, як раз дав йому каші соленої, то він йому мало очей не видряпав. Абó ви чули, що коло попа в потоці все о північ заганяє телята, такий самий?

— А перестань ти зі своїми бочками, та ріжними марами. Збираймося домів, бо більше не пустять нас навіть на вечірниці, а тоді й ви будете жалувати.

— Жалувати, то нічого, — будемо ревіти за вами як телята, — ну от бувайте здорові нанашко, не гнівайтесь що небитими йдемо. Добраніч!

— Добраніч, добраніч! Та дякую вам дітоньки, що змогли, хай вам Бог помагас! А ви таки заведіть дівчат домів, бо я, хоч стара, то боялабся сама іти з хати.

— Не журіться! Нас просити не треба, ми їх на руках занесемо, бо ноги поваляють.

— Ніч така, Господи, місячна, зор'яна,
видно, хоч голки збирай... —

— Тихше, — деж випадає тепер виспівувати, будити струджених людей, та собак страшити?

— Та ми по тихо, щоб не чути як ти цілуєшся з Гнатом, а то аж луна йде. Єй, Марусю, пропадеш ти, до вечірниць не дійдешся дівкою!

— х —

— Ой, сама я сама конопельки терла,
Зобачила джигуна, замало не вмерла.

— Докинь-же Грицю, кілька пнів, бо коноплі чогось не схнуть, а ви дівчата не спішіться, до вечора далеко. Іди-ж Грицю, чого став і дивишся, як теля на ворота?

Затраскотіли дівчата терлицями, як бузьки весною. З клекотом терлить переплітаються жартівливі пісні дівчат і молодиць, біжуть глухими садами, і чорними скибами піль, і стеляться зарінками по “бабиному лігу” — срібlistому мо-

рі павутиння, колихаючому подувом леготу, і стає чогось тужно за літом, що вже далеко — так, так, так, так, вторують терлиці.

— Що пройде любе літечко
Повіють холода,
Осиплеться з них листячко
І понесе вода.
Не плачте любі вербоньки,
Прийде весна, весна красна,
А молодість не вернеться —

— Не вернеться? Ох, не вернеться, вона.

— Ой з за гори зза крутої,
Орли вилітають —
Не зазнала я розкошей,
Вже літа минають.

Запрягайте коні в шори,
Коні воронії,
Та поїдем здоганяти
Літа молодії. —

Ага, здоженеш їх? Куди то вже? І справді, немов це вчора було, — ні, сьогодні, та пропало. І не зчуєшся, прийде вона зі сивиною сріблитою, з костенілими, поморщеними мов морозом, колишніми чарами повновидої красуні, і спотворить з тебе зубату бабусю, якою страшити будуть малих дітей. А там, — і-ет, докінчуйте дівчатка, а то ви зі мною вже й по-сумніли.

— Насадила стара баба
На грюх яйцях гусака,
Сама пішла на вулицю
Витинати тропака.

Це Грицько, мов відчуваючи їхній сум, докинув пнів до сушарні, розвеселив їх. А кінчіть, бо сонце зайшло, то й на вечерю треба йти, а там вареники і каша, ну каша дурниця, але вареники пливають в маслі, так як Маруся, сусідки Явдохи.

— Ну, Грицю, дай тобі Боже здоровля, що дотепний вдався, а то дівчата булиб заплакали.

— Та чого плакати? А ось мене часами і бють, та плакати не дають. І веселіше оттак, бігме правда! А на вечірниці, яких я вам веретен наробив, а для Марусі цей кужіль змайстрував.

— То й добре, може вона тобі напряде ниток хоч на нагавиці?

— Що напряде, то правда, але не для мене, то певне.

— Чому, аджеж ти там частенько бігаш, то може?

— Е, може. Вона може, але стара носа дре, от що!

Та цур їй, хай шукає богача. бо Грицько, ну Грицько не в чіпці родився, а головне не вїтїв синок. Закіль що, погуляємо у Юрка Замолоки, -- чули? женитись буде з Юстинкою.

— Невже? Ну, дивїть! Двоє сирїт, без нічого сказатиб, а договорились.

— Та як без нічого? Юрко прискладав собі двїсті ринських зі служби, а в ньїй городчик і хатина, ну, щось докуплять, тай будуть жити. Бїд вїйська його відкинули, бо щось не просто ходить, чи що. а він з того радий що ну! — каже: — І чого мені за дурно товчися шість лїт, коли можна для себе робити. Аж до нїг клонився панам зате, ая!

В повітрі, високо під олов'яними хмарами, летїли шнурком журавлі, та ледви чутне їхнє кру-кру — губилось за обрїєм лїса. Ставало тоскно у розбурханїй до недавна природї і пусто, невідраднo, тїльки дорогою скрипіли вози навантажені бульбою, капустою, та десь скрипіли ворота, а в сусїдськїй стодолї тупо стукали цїпи на току: пук, пук, пук, — мовби серце у перестрашеного хлопчика. У дворї панськїм свистїла машина-молотїльня, а ген в долині пахкотїв поїзд, немов утікаючи від дїйсности, від усього, що було повне життє і краси.

Ждала стомлена земля спочинку, сдїпивши крицею морозива кунтури колишнїх приваб, ждала, щоб Всевишнїй змилювався над ньою і прикрив її наготу, бо нікому вона тепер не придатна, а навїть горобчики втікають в село від ньїй як від страхопуда. І дїждалася вона розради, спокою. Летять з неба метеликами снїжинки, і покривають її, вирївнують зморщки, порїзанї вибої від колїс, і сухе перекотиполе межами, а вона знову віддихає парою коло кринички біля тернини і калини, та набїрає сил до будучого. Вже давно вирївансєя її вид, й куцї калини в яру зацвіли ярким їнесем, а вїтер мете снїжинками, свище, завїває як збиточник хлопчисько, що вирвав від дївчини хустину і чванитьсєя.

— Юстинко, чи прийдеш на вечїрниці до Петрової завтра? прийди, бо мабуть вже не будеш бїльше ходити пїсля Івана, правда?

— Правда Марусю! Може і в моє вїконце засвїтить сонце. Прийду, бо прядива трохи придбала, а дївочїй веселостї таки не пережила, тому перекажи їншим, що прийду.

Зійшлися дівчата з кужелями до вдови іще з вечора, а хлопці вже передтим давно очікували їх, щей Корнила привели. Нанесли бідній вдові повні сїни снігу, а в хату передзво-ни юних бажань, поривів і співчуття. Пісні, дотепи, жарти, сплітались китицею, то в переміну розстилялись по квітках під образами, добавляли чудових мереж на образі Марії, й відбивались звеном на морозних квітах вікон. Навіть Мурко під ковбицею почав пчихати, і сховався під постіль, дивуючись, чому перервали йому муркотіння. Двоє малолітніх діток вдовиних, хлопчик й дівчинка, збудились, баламкаючи ногами з постелі. Малий Степанко довго глядів на Гриця, а відтак:

— А ти приніс мені яблук?

— Приніс, аякже, — на! — і висипав з кишень на верету великі сочисті овочі. І горіхів дам, тільки слухайте матері і помагайте її!

Фуркотять веретена в пушках прях і тонесенькі нитки звивають на них. Між пряхами і Юстинка пряде чиновать, та як лише глипне на Юрка, відсмикує великі мички прядива, і ховає поза лавку.

— А давай сюди лишень ті мички, поворожимо палюха-ми, хто до кого щиро горнеться. Е, небого! Та в тебе мичок на два тузіни закоханих, щось ти сьогодні не теє.

— Тю на тебе! Це в прядиві чогось терміття попадає, тай нитка рівною не виходить.

— А ти, відданице, чому не вичесала його від терміття? спішилася, щоб жених не втік. А диви, як глипає на тебе, мов з'їсти хоче.

— А ви'б заспівали краще, не дражнилися, як собака з котом. Ану хто знає чому собака не любить kota, а кіт миші? Ага, не знаєте, тож слухайте:

— Колись, дуже давно, розгнівався Господь на людей за їх гріхи і помимо напоминання через пророків, вони не калялись, то в тому часі колос збіжжя пшениці й жита, починався від землі, не на верхку, як зараз і кажу, думав Господь, і закликав до себе собаку, kota, й мишку, тай каже їм: Не кається рід людський, і я вигублю його голодом, а ви запам'ятайте і перекажіть іншим сотворінням, щоб знали шанувати мій закон. І вивів їх Господь в поле, взяв повний колос збіжжя від землі в пригорщу і тягне по ньому в гору, а зерно сиплється на землю. Бачите, — каже Господь — і буде рости пшениця та жито, але колосу не буде. Жаль стало звірятам людини, коли дивляться як Господня рука досягає майже

верху стебла, та всі троє стали просити, щоб, коли вже карас людину, змилювався хоч над ними, і лишив вершок для них. Глянув на них Господь, і сказав:

— Оце все, що на кулак від жмені остало, лишаю для вас. Зібрати його буде людина, але тому, що ця часть є ваша, вона мусить годувати вас, а що з того зістане, буде її. Щоб ви не дармували, я приказую вам стерегти її, і земний плід.

— Творче! — благають звірята, дай нам якийсь знак, щоб ми виказались перед людиною, що це твоя воля.

— Я даю вам оцей заповіт, на цьому папері. Там списана умова між вами і людиною після мойої волі. Стережіть цю умову, бо як затратите, злобна людина використає вас і забере собі й вашу часть, а вас вижене зі свойого господарства. Взяли вони той папір і побігли, щоб його заховати в безпечне місце, — випорпали ямку, виложили, щоб не замокла і пішли. Але по якомусь часі вони збірались і йшли на місце провірити, чи не пропав той документ. І думає мишка: Я найменше сотворіння і тих двох мене використають, переховають документ і пропаде моя часть. Тому побігла сама в поле і сховала його в друге місце. В короткому часі кіт думає; що миш може того документу не сховає від мене, це можливе. Але пес за мене сильніший і певно зробить мені кривду, тому піду і переховаю його. Прийшов кіт, а по документові ані сліду, настрашився він, та до миші — де документ? верещить, та за ньюю женеться, мало духа не спустила. Сів він, та так жалібно нявчить, аж собака почув, тай думає; чи не завзялись на мене кіт з мишею украсти той документ, — піду тай переховаю його. Коли приходять, ага, по документі ані знаку, він за котом — де документ? — виє так страшенно, що кіт не ждав дальше, що буде, та на втеки. Ось так пес не вірить котові, а кіт миші, бо не додержали і вони приказу Господа.

— Ти Грицю не дурно мавш голову як макітру, там розуму, що іще трішки, паном мігбись бути.

— Уважай, щоб тобі не замакітрився світ, а то побіжу за тобою, як кіт.

— А я думав, як пес! Шкода, гавкати вже вмієш, як добре вивчиш, можеш навіть сказитися.

— А перестаньте-ж ви. Зачали з Богом, а лізете чортови в зуби. От і женихи! Та я бувши оцими дівчатами і не дивлябсь на вас. Заспівайте, або кажіть щось веселого, не робіть собі встиду та не обіджайте мойої господи, бо їй бо, вижену на мороз, а там будете скавуліти як дійсні цуцики, ну Корнило!

— Ой чия то хата, ой чия то вишня?

Ой чия то дівчинонька

На гулянку вийшла?
Ковалева хата,
Ковалева вишня,
Ковалева дівчинонька
На гулянку вийшла

Ой чиє то жито
Воли побродили?
Чи не тої дівчиноньки,
Що ми в двох любили?

— А ти Юрку, можеб ти нам якої заспівав?

— Я? та як, самий?

А вжеж, покажи, що і ти щось вмієш, не тільки гарувати за роботою.

— Бродє бурлак степом рано,
На опашку свита, —
Його шапка стара, драна,
На бакир ізбита. —
Бродє бурлак, поспішає
З заброди до моря. —
Та співає, степ лунає —
Нема йому горя.

— Ой скажи ти стародавня
Козацькая нене,
Кому жити ще так славно
У світі за мене?
Вітер тихо ранню росу
З травиці знімає,
Бурлаковому-ж питанні
Одмови немає.

— Ну, сину, — що працювати вмієш, кожен в селі знає, але щоб ти так чудово співав, то мабуть і Юстинка не знала. Деж ти такої вивчив? Я вже пів віку прожила, такої не чувала.

— Та це, нанашко, мене навчила сестра Катруся, від матері казала, переняла, а сам засоромився та мне шапку, глипаючи несміло в сторону челяді, які аж роти роззявили, а дівчатка кивали головами в бік Юстинки, притакуючи гейби: ото, чи не піснею причарував він тебе?

А Дмитро Гуків, хвалько: — Не хваліть, бо перехвалите, та Юрко ледачицею зробиться, як той бурлак. Був він щей зависний, та надто гордий з богацтва і любив посміятися з бідноти.

Юрко зауважив це, та до нього: — Коли ти не будеш гніватися, то я тобі скажу, що в тебе в чоботях воші завелись.

— Що? У мене воші в чоботях, ти-замороко!

— А бачиш, гніваєшся, а я заложуся з тобою, що правда.

— А в тебе є гроші коло себе? Давай заложимося у п'ятку! У котрому чоботі воші, кажи, а як програєш, щей попрам'ятаєш мене.

— Котрого скинеш, в тому є і воші, от що!

Скинув Дмитро чобота, але вперед хлопці зложили по п'ятці, а сам думає: чи не всунув він мені воші до чобіт, чи яка мара, а сам зі стиду аж зеленіє, зі злості аж зубами скрегоче. А Юрко взяв чобота в руки, оглянув, упхав руку в середину і шукає довго — нема — а відтак до вдови:

— Нанашко, а принесіть мені з лікарні (кухні) острого ножа!

— Нащо, аж скрикнув Дмитро, а нащо тобі ножа?

— А треба мені, бо тут нема її в середині, але як розпорю холяву, може є, а може під підшвою сидить, — будь спокійний, я шукаю. Не знайду, дістанеш п'ятку.

— Як? І поріжеш мені цілого чобота? Давай сюди чобота, бери собі п'ятку, хай ти тріснеш з таким закладом!

— Але виграв!

Дмитро заціпив зуби, закурив папіроса, і пінився з люті, а дівчата хихотали йому на злобу, хлопці, ну, ті аж за животи бралися, реготалися з Дмитра.

—————x—————

Коли бідний жениться, тоді і ніч мала, як кажеться в пословиці, таке було і з нашими сиротами. Хоч як скромно сталися молодята відбутти весілля, тай без музик, — не вдалося. Юркові товариші самі наняли музик, вдова Петрова дарувала бочку меду, коровай, а колишній господар Юрка, війт, поскупив його вудженою вепровиною. Навіть господиня Марійки напекла колачів, і кажу, весілля відбулося неабияке. Війт згодився заступити при благословінні батька, а вдова Петрова матір, та благословляючи молодят свахи пригадали собі, що вони сироти, заспівали, щоб прийшла матір Юстинки, яка просила у Бога побачити свою доню:

— Ой зішли мене Боже
Дрібним дощем на землю.
Дрібним дощем на землю,
Ясним сонцем до хати.
Та хай я ся подивлю
До свого дитяти.

Чи красно воно вбране?
На посаг посаджене?
Убране як панятко,
Сидить собі сиротятко.

— А перестаньте до лиха з плаксивими піснями, дивіть, як розжалобили Юстинку! Гей музики, ану втніть нашої!

— Коломия пане брате, тай коломиїчка,
Кости би ся розсипали, якби не сорочка.
Співаночки, гуляночки, деж я вас подію?
Ой попід гай зелененький, там я вас посію.
Та як буде добра доля, я вас позбираю,
А як буде лиха доля, я вас занехаю.

А по шлюбі насходилось тільки челяді, що в хаті не ставало місця, тому перейшли на подвіря перед хатою та вигулювали далеко поза північ. В хаті тимчасово “засідали” молодят і дарували, а прикінці зачіпчили Юстинку. І щож то за гарна молодичка була вона. Чоло високе, горде, “личко як кров з молоком” — а густі чорні брови серпанком криють карі очі, сяючі щастям, добротою, і якоюсь невисказаною лагідністю. Вона, мов завстиджена, глипас на Юрка усміхаючись задоволенням. А Юрко чогось будьто сумний. Не вжеж він думає, що священникові треба буде відробити за шлюб разом з Юстинкою хоч кільканадцять днів. А може він думає, з чого жити будуть, а всеж:

— Ну, й як ви думаете, питає сваха Олена сусідку. Якжеж їм господарити прийдеться, а іще як діти прийдуть?

— Ет свахо, чи мало клопотів своїх, то вже їх діло буде, не наше.

— Та я нічого, от дивлюся на них, тай думаю: “Не родися красний, але щасний!” Може й їм Бог допоможе.

Одначе Юрко з Юстинкою не журился. Скоро по весіллі найнялися вони обоє в дідича на п’ять літ за ординарію і мешкання, і за той час призбиралось у них трохи грошей, дещо мали прискладаних, та купили собі три морги ґрунту, підновили хатину, та перейшли жити до себе.

— Нам би придбати яку коровину, бо нічим буде й дитину годувати, а тобі забаглося коня купувати.

— Чекай жінко, поволи. Піду я до Зейлика, позичу грошей, та купимо корову і коня.

— Не йди ти до жидів, бо закіль віддамо, жид забере в нас всьо за проценти. Ади, кажуть прийшов до села з Товбою і вісьмома бахурами, а зараз має двадцять моргів ґрунту, худобу, коні, а яке господарство, і всьо, кажуть, за лихву.

— Лихву, лихву... А я зроблю з ним умову, що сплачу на час і не дам більше ані цента, як повинен.

— Ти не дасиш? А диви, так казав Хмурович Кароль, а жид забрав шість моргів, а в його сестри два морги, а в Івана Бобковича ціле господарство, а —

— Чекай, чекай! Вони пропили своє поле. Мені казав вїт, що жид має на це якийсь секрет, що вони по п'яному беруть гроші, а потому упоминається за більше, як позичив. А я по п'яному не буду робити.

— Вони теж деякі по п'яному не робили, а на кінці вийшло, що ніяк не могли сплатити позиченої суми. Довго застановлявся Юрко над тією лихвою, не спав ночами, плянував, радився з іншими господарями і переконався, що Юстинка мала рацію. З тяжким трудом удалося йому дістати деякі відомості лихварського визиску з нашої преси, які поміщував д-р Іван Франко, та очам своїм не вірив, що деякі лихварі побирали не двадцять чотири відсотки від позички, а навіть тристі п'ятьдесят. І тому дякував Юрко Юстинці, що відмовила його від позички. І хоча удалося їм з малого теляти виховати корову, то все бракувало гроша, або то був передновок, невротжай, податки, або конечні закупи обуви, одіння. А позички навіть у банку боявся, бо й вони в початках визискували народ. І врешті прийшла добра новина не тільки для Юрка, а і для інших, що каса Райфайзена дає позички за сумлінні відсотки, треба тільки вміло їх заснувати, а це не легке діло. Та і це Юркові вдалося. Переписався він з якимсь паном зі Львова, і той приїхав на період приготовані сходи́ни господарів, які розігнала жандармерія.

— Ну, й як жид довідався про наші сходи́ни, я не розберу.

— Ви газдо, не розберете, каже пан, а я знаю. Отож глядіть! Каса Райфайзена щойно почала творити свої відділи в Галичині і про рух її дотеперішні банки уважно слідять, бо це відбере в них можливість визиску, і тому за всяку ціну не допускають їх оснуванні. Друге, дуже важне діло є, що у вашому селі немає читальні "Просвіти", хоч є, кажете, Качковського, а вона не є добра для нашого народу, бо ширить московський рух. Третє діло є, що не тільки у вашому селі, але і в околичніх, ви купусте ріжний крам тільки у Зейлика, або у других жидів. Передумайте добре що я вам сказав, порадьте своїх чесних газдів і рішіться насамперід заснувати читальню, а тоді напишіть мені, я знов приїду і вірте, що вам пощастить!

— А скажіть правду, Юрку, нащо здалася в селі друга читальня, — от в цій нема кому зійтися й немає охочих читати якісь книжки?

— Бачите Паньку, що людям, які заснували читальню Качковського, не залежить на освідомлюванні селян, бо членами її є заледви п'ятнадцять господарів, і то в більшотсі богатших. До читальні сходяться раз в місяць на збори, на яких священник, дяк і паламар мають слово, а деколи і громадський поліцай. Чув я, що навіть вїйта перетягли на свій бік. Що ви думаєте на тих зборах вони радять? Ось послушайте: священник вимагає, щоб громадський поліцай дбав за його пасовисько, сіножать, ліс, і щоб примусив на розказ вїйта діставати робітника безплатно, поминувши те, що за ріжні треби йому відробляють переважно бідаки по кількнадцяті днів, як от за хрестини п'ять, за весілля п'ятнадцять, за похорон три. Весняні роботи в полі у священника теж виконують безплатно, або як додаток до потреб. Сапання, кісьба, жнива, копання бульби і молотьба відробляється йому селянами, як колись панщину. А чому у інших селах священники платять робітникам, а в нас гейби ширварок громадський — примусово? Тепер і вїйт навчився від нього і дяк і паламар, а що-ж ми є, невільники? Ось гляньте на таблицю читальні, як мудро написано: “Учися, молися, трудися, трезвися!” Чому ж тоді не подбають члени читальні, щоб їх діти покінчили хоч сільську школу, чому священник не служить Богові й народу, а визискує його? “Трудися” — тут вже і шкода пригадувати, бо ми за багато трудимося, тільки не для себе. А вже що до тверезості, то пожалься Боже! Священник дуже часто справляє всілякі бенкети, забави, на яких буває й дідич, польський учитель, а після тих забав, ви чули, що йому стуня дозволяє собі? Прикро в це вірити, а правдиве. Вона тільки й підбирає таких наймитів, з якими романсує, — плюгавиця!

— Е, що ви говорите, — я теж щось чув, але не вірю.

— Ви не вірите, та Петро сам признався своїй Катерині, що вона його намовляла. А чи думаєте, що священник лучший? — він теж огидно поводитьсь, зачіпає молодичь, а Гнат Столяр зловив його з Танькою в лісі, — то від тоді й не сповідається, а Кость Петрів не зловив його на сіножаті з наймичкою? І такого слугу Божого ми маємо слухати, терпіти? Чи сказатиб правду, його паничі не вдалися в родичів: батьрають, пїячать і деякі дівчата кленуть їх. От і тому їм на руку така читальня. Поправді там і читати немає що. Є “бо-

жий лист”, Сонник, Михайльда, і всьо. Ага, є ще якась книжка який до добрий русский цар, і що він бажає наших людей пригорнути до себе.

— Уважайте Юрку, щобиьте не наробили собі клопоту, як зачепите священника, можете піти до арешту, а там, як йому наступите на ногу, він постарається вас позбути зі села.

— Паньку, справа мається так, що за два тижні сходиться нас п'ятдесят господарів на сходи́ни читальні “Просвіти”, на які і вас запрошуємо. Це буде початок нашої борби з лихом села.

— Ні, я не прийду, бо там знову прийде жандарм, або війт закриче і постерунок, тай підемо всі до арешту.

— Не бійтеся, не підемо! Ми вже на це маємо спосіб, а ви слухайте: в мене є підписи звиш шістдесят селян, які згодилися дати по двадцять п'ять ринських на закуп читальні, чи то будинку на читальню. Можеб і ви чим причинилися до діла?

— Та я не маю грошей, ви-ж знаєте!

— А вже ж що знаю, тому й прошу. Таж продалисьте воли, купили бички, то щось там лишилося, — ні?

— По правді я давби щось, але не вірю що з того щось вийде, в додатку, де ви знайдете відповідний будинок на читальню?

— Гм, гм, — а от ми вже і підшукали і пригодили, — завтра даємо завдаток Зейликові за коршму.

— Не може бути! І він згодився?

— Чому ж би ні? Я сам спитав його тому місяць із Іваном Семчієм, чи продавби він нам коршму, а він витріщив очі, як рак, і каже:

— Як даєте два тисячі, продам — а що ви хочете там за гандель робити?

— А що, будемо вчитися плести кошики — каже Іван, — і полукішки, — на це є покупці.

— Ну, ну — каже жид. За тиждень спишемо угоду, й завдаток принесіть тисячу ринських, — а сам сміється в кулак, знаючи, що ніхто з нас такої суми не має.

— То дійсно цікаво, виглядає на байку.

— Не байка, Паньку, а свята правда!

— Ну добре! А деж він буде продавати горівку, сірники, нафту, тютюн?

— А ви що, забули? — Таж він має другу коршму від Новошин.

— Ну, коли так, то я прийду!

В середу вечором у Зейлика в світлиці зішлись трьох господарів з Юрком. Зейлик сидів на кріслі, господарі присіли на ослін. Жид кліпав поглядаючи зловтішно і врешті:

— Ну, ви маєте задаток на фабрике? По правді, скільки вам дати гарців горівки на хрестини, Паньку? Я чув у вас дівке вродилось нівроке.

— Та ми, Зейлик, не прийшли за горівкою, а справді принесли задаток.

— Ви маєте задаток за коршме? Ви хіба жартуєте? Ви всі три на купе не маєте два тисячі за моє пропінаціє.

— Добрий вечір! — входячи уклонився Гнат Костишин.

— Добрий вечір, дай Боже щастя — що скажеш?

— А що, — просили мене ось ці господарі прийти списати угоду продажі коршми.

— Ти свиня, забирайся до дїтьке, ти смаркач!

— Пане Зейлик, — перепрошуємо вас, що тут дійсно справа мається так, як Гнат каже.

— Я не вірю вам, ви думаєте дати мені може тридцять ринських, що Панькові лишилося від воли — я, коли задаток, то тисячу ринських — інакше геть мені з хати!

— Гроші маємо ось тут, — каже Юрко і витягає зза пазухи мішочок, з тисячкою ринських сріблом.

— Сурке, ой ні — Товбе, — кім гер, зісенє! Дивись воно має задаток на коршме — під хайрем! Принеси нам по келішке сливовіци, — коли вже має бути гандель.

— Ні, — вперед списемо угоду продажі, дамо в руки задаток, а тоді, — інша справа. Отже до діла! Продасте?

— Продаю! Хай мені дїтьке візьме, що слово не касую!

— Пиши, Гнате!

Зейлик прів, зблід на виду і рвав пейси, а Гнат тимчасом писав угоду. Лиця господарів прояснювались гейби після похмілля, а згодом Юрко до Гната:

— Читай, що ти там написав!

Гнат устав, уклонився, кашельнув і зачав:

“Я, Зейлик Кінстлер, обиватель ц.к. австро-угорської держави, села В. повіту Р. властитель реальності будинку коршми, з посіlostю пів морга городу і саду, продаю цю реальність на власність Юрка, Панька і Івана для їх власного вжитку, за дві тисячі ринських сріблом.

Оця угода має бути запротоколована в табулярній канцелярії, де мається її законтракувати за місяць часу, в якому вище згадані господарі переберуть цю реальність у посідання”.

— Підпишіться, пане Зейлик і ви Товбо!

— Ой, ой, ой, — як, по німецьки, чи по польськи, бо я не знаю ваше язик писати.

— Пиши, щоб можна прочитати і щоб нотар розумів. Та дайте нам квіт за задаток, а то важне.

— Ну, ну, ну, хай вам кольке в бік! Написав я собі нівроке гандель, ой, ой, йой!

* * *

Селом зайнялось. Трьох господарів купили коршму і закладають якусь фабрику. Де ці бідаки взяли грош, сушили собі голову не тільки члени Качковського читальні, але і священник, вит, та їх поплентачі. Юрко аж тепер написав до пана Костя до Львова за порадою, і скоро одержав відповідь, що приїде з кількома панамі аж по переоранні будинку на власність трьома господарями, в місяці травні, на який час мають бути запрошені усі господарі члени читальні, симпатики і гості, таи священник, на посвячення оудинку і хреста пам'яткового. Про хреста, якого мали вкопати в день посвячення, а разом оголосити ціль будинку, знали тільки втаємничені члени. Хреста вкопати мали в той день тому, що на ньому пан Кость казав вирізати слова, яких ніхто не сміє знати, аж при посвяченні.

Ранній травневий ранок. З вишневих садів визирають біленькі хати, мов завстиджені молодиці. Ізза гаю промінні сонця грають райдугами в росистих квітниках, мінючи барву, гейои жемчуги-самоцвіти. Соняшники під вікнами отвиряють свої золоті пелюстки, щоб впустити світло в їхнє серце-квіт, а роботяці бджилки розсипають пилок з них, насичуючи воздух п'янлою аромою. Тут то там знімається з під курних стріх білими труоками дим, несучись розгойданими хвилями в гору. Скриплять ворота і пастушки женуть пасти худобу ранше чомусь, як звичайно. Навіть дівчата-красуни сьогодні скорше наоірають в відра води, і спшать, не ждучи, щоб поділитись вражіннями пізних вечорів. А Юрко з Іваном й Маньком запрягають коней до воза, ладять сидження, накривають білими веретами і ідуть-кудибто?

Після відправи в церкві господарі з жінками і діворою спшать під читальню обступивши довкола, а парубки вже вкопують хреста, якого привезли недавно. Вирізблені слова закриті синьо-жовтою широкою лентою і дубовим вінком. Ось йде процесія з прапорами, священник, дяки і співають: "Вихваляйте доли, гори". Їм зробили місце, — одне підвищення для священника, друге для панів зі Львова.

— Дай Боже, щоб на цьому місці, з цього будинку, була нашому селу користь! — Амінь. — скінчив о. Павло.

— Дай Боже, дай Боже! — відгукнула хором громада.

На підвищення вийшов пан — та цеж Кость Левицький — пізнав священник, и приказав зараз процесії йти з прапорами до церкви, однак молодь того разу не послухала, оо їх стримали господарі, — члени читальні. Заметушилися члени качковського, з якими тепер був й вїт, й три жандарми з вахмайстром, та пан зі Львова показав їм якийсь папір, и вони перепросили його, ставши оподалік. А тоді пан Кость вийшов на підвищення, по боках стали парубки з синьо-жовтим прапором і дівчата з китицями квітів. Аж тепер вгадали, що то за фаорика буде. Давні просвітяни качковського зіюрались до куши і виражували явне невдоволення, а пан Кость зачав:

— Слава Ісусу Христу! Дорогі браття і сестри Українці! Мені припала велика честь повітати Вас від Матірнього Тов-а "Просвіти" зі Львова, столиці нашої галицької Русі-України, передати вам щирий привіт, дати батьківську пораду боротьбой з темнотою, та змагання за свої права, на свої праддівські землі.

Колись бувало, що прав нашого народу боронили наші державники — бояри славної Русі-України, пізніше ті права захищали наші козаки, а тепер, як у пісні кажеться, "їже оміьше літ двісті, як козак в неволі", нашою землею поділились сусіди, а ми, діти славних дідів, у наимах. Не вірте, ораття і сестри, тим перекінчикам, які шукають опіки в руського царя, бо то доорни кожух, та не для нас шитий. нема нам сподіватися спасіння від москалів, бо це вони силою знищили наші права, заооронюють нашу мову, нашу пісню, наші звичаї і традиції наших праоатків. Не від них сподіватися нам оборони, тому гонить від себе їх агентів, які за юдин грив, за миску сочевиці, ведуть вас в ярмо. Ось гляньте на стан вашого села. коли глянути на нього посторонньому чоловікові, здається нема кращого в Україні. І дісно до краси природної можна порівнати слова нашого пророка Шевченка, який у вірші "Село" писав: "цвітуть сади, білють хати, а на горі стоять палати, неначе диво, а кругом широколисті тополі, а там і ліс і гай і поле і сині гори" . . . А коли вглянути у внутра оцих хат, скільки нужди і лиха пригнітило важким каменем долю мешканців? Скільки отих ланів, лісів перейшли в руки лихварів, а діти ваші розійшлися по

чужині шукати щастя. Чи наша земля рідна, як писали колись, “медом і молоком текуча” немає вже місця для своїх дітей? Отож, щоб з тим лихом боротися, треба “громадою обух сталити” — треба знати, як боротися і у цій боротьбі дороговказом приходять вам в поміч просвіта наших селянських мас. У цій читальні будете сходитися і читати корисні книжки як управляти з більшою користю землею, улучшити роди овочевих садів, осушувати поля, вчитись домашнього ремесла, ремісничого, і багато іншого для піднесення матеріального нашого селянства. В читальні навчитеся хто ми, чії діти, ким, за що закуті”. Навчитеся шанувати наших великих людей і йти за їхніми вказівками. Переконаєтеся, що лихом великим нашого народу є алкоголь, задля якого стільки землі пішло в чужі руки. Згодом Матірне Тов. “Просвіта” допоможе вам заложити свою крамницю, де будете купувати товари щоденного вжитку, а зиск лишиться у ваших кишеньках. А вже чи не одною з найважливіших справ буде заложення при читальні позичкової каси Райфайзена, де потребуючі зможуть за малим процентом діставати позички, не за триста проценту, двісті, чи сто, але так низько, як 15, 20, і аж тоді ваші ґрунти не підуть в чужі руки, що більше, ви зможете відкупити у чужинців ті, що у вас заорали. Пан Кость говорив іще довго і люде слухали його як батька, не вивішивши своїм очам, що між панамі бувають такі, яким на серці їх добро. По панові Костеві на підвищення вийшов пан Іван, в вишитій сорочці, з гарасівкою, та теж говорив іще живіще, палкіще, що “пора ця великая єсть”, і що від тепер “не пора Москалеві, ані Ляхові служити!” При кінці палкої промови пан Іван просив парубків відкрити долішню частину хреста від лент, де вирізьолені були позолочені слова, кажучи: Ось вам і шлях! “Віра і Просвіта, то сила Народу!”

Радісним оплескам не було кінця у святочній громаді, яка оступивши своїх панів клонилася їм низько, деякі з громади віталися з ними, як з рідними, діти цілували по руках, яких пани гладили по чепурних головках, а при кінці наші купці читальні взяли гостей зі Львова за руки, й пішли з ними до середини читальні, та при застелених столах сіли до хліба і солі. Довкола їх примістилися господарі з жінками і деякі з челяді, а молодь уся коло порога ждала довго іще в вечір, що надивитися на небувале диво.

Вже пізно розходилися люде домів, бо завтра робочий день. Тільки в хаті Івана трьох господарів довгенько поза північ радилися з панамі, як боротися з темнотою.

Ізза приходської стодоли десь поза північ, скрадалися підтющем сірі тіні під читальню, хреста. Було чутно шепоти і злобні проклони.

— А ти певний, що вони не мають свого вартівника десь тут схованого?

— Не бійся, нема — наші добре підготували — давай мазницю!

— Знаєш Грицю, мені чогось аж мороз поза шкіру йде, що ми таке робимо — таж це Божий хрест!

— Він не Божий, а український, тому покажемо їм їх просвіту. А коли ти боїшся, то йди масти таблицю, та масти, щоб усьо замазав.

Ранком, коло хреста під читальнею рух. Одні затикають носи, інші кленуть, а молодіці несуть з відрами воду і чистять його від мазі і дьогтю, і

— Ну, і спаде на них кара Господня! Та я'б голову дав, що тут самого священика намова була.

— Дивіть Паньку, навіть слова Тараса замазали геть до непізнання.

— А щож то на тій таблиці було, що їм спати не дало?

— А що? “Учітеся, брати мої, думайте, читайте!”

— Ага, значить, що вони не хочать, щоб ми училися, думали і читали. Ну тепер ми знаємо, що то за читальники вони були, коли їм сонце просвіти очі засліпило. Тепер ми візьмемося й до них!

— “Терпи козаче, отаманом будеш!” каже Семчій Іван. Перед нами початок великого діла, й треба добре усе розміркувати, щоб замість користі, не нажити собі лиха. Отож, зараз вже й жнива надходять, а після них знаменита нагода на організування Січі, устаткування читальні, закуп книжок, заснування драматичного гуртка, каси, крамниці. Тому, замість збиратися на наших ворогів з патиками і потайки, мов злодії в ночі робити їм збитки у відплату, берімся за діло ось як: ви Паньку, спишіть всіх охочих хлопців й дівчат до Січі, і постарайтесь про інструктора, який з часом вас того діла підовчить. З тієї самої молоді січевої заснуємо драматичний гурток, а згодом хор. Учитель обіцяв вести хор і гурток, а це не щобудь! Іван Семчій спеше усіх господарів, які згодяться зложити вкладки на заснування своєї крамниці, а я займуся організуванням каси Райфайзена з поміччю пана Костя й Івана зі Львова. Отож від сьогодні на нас трьох спадає великий обов'язок, щоб раз добре почате діло довести до успіху.

В доброму ділі — Бог помагає. Так сталося із нашими провідниками. По трьох тижнях часу, однієї соняшної неділі по полудні на громадській площі за церквою пан Кость і Іван із Паньком, шикували ряди хлопців й дівчат і враз на “позір!” розгорнули прапор синьо-жовтий і малиновий, рушили маршем: “Гей там на горі Січ іде”! Несеться пісня луною проміж біленькими хатками, відбивається звеном об узбічч’я гаїв і відгомоном дзвонить понад Дністровими лугами отави. Давно ж бо ця земля чула таку бадьору пісню: “Не пора, не пора, не пора, Москалеві, Ляхові служити!”

А людей зібралося більше як на Великдень і у кожного в очах сяє радість і гордість.

— А ваших синів тут немає? — питає підстаркувата молодиця. — Ото шкода, а я думала, що тут зібралися усі.

— Нема, бо знаєте, Василь ходить до вйтової дочки, а молодший поїхав з оатьком и вйтом на празник до Козари.

— Ну, це вже навмисне, щоб очі не боіли.

Ет, що ви плетете? Ось поачите наспваються, помучаться, таи на тому и кінець оуде. Що, ви оцим зачете якусь Україну роіти, та для кого і пощо? до того ми і трицько казав, що то недооре, коли ви заводите якусь нову моду в селі, та вже починаєте звати себе українцями, а не руськими, як наш діді, і против св ященників виступаєте і вїта і...

— Ну і оршино, я не вчена, але ви вже тут переоорщили. Не забудьте, що у країни ми не роімо, вона є, ось тут ця земля, на яки стоїмо, оула скорше українною, як онтой дністер, що теж колись звався не так як тешер, а якось так якои Ёористенець, чи що. Чуєте ви мене, чи ні? і нашу назву стару ми не покидаємо, а відновлюємо, і поачите, що ця молодь квіт народу, почне новим способом ооронити рідної землі Русь-України. боно не скоро приїде, а тоді наш народ знову стане панувати у себе, и всім заидам скаже заoirатися до своєї Московщини, чи Польщі.

— Ви кажете, що невчені, а говорите як той панок з борідкою зі Львова, мабуть він вас добре підплатив, коли й ви зачинаєте так як він спвати.

— Правда, як олива, вийде на верх, — нас не треба підплачувати бути Українцями, але вашого мужа і спільників підплачує руский цар через отого священника, та робить вас кацапами.

— А я вас до суду подам за образу гонору і ви будете присягати, чи виділи, що царські рублі беремо?

— А лихо вам на голову! Ви думаєте я суду боюся? А що то за векслі, чи гроші приносить поштар до попа що місяця з Петербургу, тож поштар бачив на власні очі, щей хвалився піп — казав: Дивіться Паньку, які гроші руского царя! Панько здивовано дивився, а потім каже:

— А ви защо гроші рускі дістаете? а він: — Та я продав до Росії кілька пар коней.

— Коней, та котрих, коли, та аж з Петербургу заплатили вам?

— А ви пущьвіриниха, а ваш чоловік і всі що нову моду заводять, пущьвіриньки, ось що!

— А я на вашому місци не злостилабся як ви, а перше подумалаб, але що ви кацапня, за рускі гроші продаєтеся, то встид і ганьба вам!

— А я вам таки скажу, що не ваша правда, а моя. Я ось недавно заходила до читальні, де вїйт головою, якто вона Качковського зветься, і там читав нам сам вїйт книжку, що давно не було ніякої України, але була Русь Червона, Русь Біла, Русь Мала і Русь Велика, отож тота велика Русь уступасться за іншими, і збірає їх до купи, щоби була одна Велика Русь.

— От Горпино, не дайтеся на сміх, таж вони не руські, але москалі і нашу назву Русь вони вкрали у нас, своїю відреклися, щоб лекше баламутити голови людям.

— Ну, ну — ви вже політикою заінтересувалися так, що нікому буде й горшків мити — це Іван до своєї жінки. Ходиж домів, а то чого доброго почувитеся.

— Ідїть, ідїть, а то вже мені ваша жіночка боком лізе з тією Україною.

Глуха, темна, хоч око виколи ніч, покрила тихе село. Не чути навіть собак, не то півнів, тільки вітер шумить, висвистує, та зриває останні листочки садів, устелюючи розболочені вулиці і дрібненьким маком січе дощ звідусіль, мабуть і кінця йому не має. А чиїж це кроки зближаються, що з далека чутно чалапання болотом — чи не спізненого парубка від любаски? Мабуть ні, бо в таку ніч і вони або продовжають свій застїй любощів, або не діждались тієї ночі ні зітхань, ні радощів кохання.

— От і випала нам черга вартувати Іване, га? Тож брате, добрий хозяйїн і собаки не вижене в таку плюту, а ти чалапайсь болотами мов жаба, і мерзни як хорт. Хіба залізьмо де під клуню чи оборіг та передрімаетьмо, що?

— Ну, та воно можнаб вам трохи продрігатися, а я сте-регтиму. Але краще, перейдімся іще раз коло церкви, читаль-ні нової, а тоді вже й свитати буде, добре?

— Та чого ми знов туди підемо, а дивіть от зараз пала-марева клуня з отавою, заріємося та передрімаємо.

— Ні, я чогось таки мушу іще раз переконатися, що в церкві та читальні немає часами гостей-пташків, ви знаєте яких.

— Ну, ну, ходім, коли вам так любо мерзнути, як собаці. Пст! Дивіться Паньку, щось гейби світло мигнуло на ганку церкви. Тихо! Чекай-чуєте, рипнули двері? Бігме Паньку, в церкві злодії! Ходім, та скорше і по тихо, то може і зловимо, та не щадіть палиці і не дайте втечи!

— Ба, а як вони з ножами, чи іще з пістолями, то що ми зробимо? Не зловимо і нам амінь, ая.

Вартівники були вже під стінами церкви від сторони саду, що до приходства, і наслухували, — а в церкві чути було виразно, як шаруділи кроки десь в захристії, та не одні, а двох — і шепіт зі середини через шпари у стіні з бальків дерева: “Стасю, давай торбу — от браце попасемося! Буде защо гуляти не тільки в Ходорові, але і у Львові!” А другий гслос: “Тихо чорте, а то іще варту дітько наднесе — спішім-ся! Ага, давай, іще випорожнимо пушки з тетраподу і з під Матки Божої, тай Михайла. От Михайле дочекав’сься! Не будеш мати защо меча поклепати, ая!”

— Паньку, не йдім до середини, а при виході їх зловимо, звяжемо і до вїгта! Я знаю чиї це паничі, бігме знаю!

— Знаєте, та чиїж ви думаєте?

— Чиї, та синочки нашого с’гомостя Павла!

І врешті у внутрі церкви кроки зближалися до виходу бічними дверми зі захристії. Вартівники стали по боках дверей знадвору, з піднесеними палицями, і враз паничі замкну-ли двері, і:

— Стій! Злодії! Вах, травх, гуп, йой, ой, йой!

— Вяжіть Іване ременем Стася, а я Янка!

— Нанашки, татусі, пустіть нас! Та чи ви подуріли, чи що? Та нас татко післав забрати касу, і ключі дав, бігме правда! От заведіть нас до отця, переконастесья!

— Можливо, та я не вірю! Таким способом церковні гро-ші не береться з церкви. Раз, що не в ночі і в таку непогоду, друге, не так пізно, а головне, що не ви управнені збирати гроші, а старші брати, і голова, старший брат Гриньків Да-нило, отцо! Заведемо вас, пташки, до вїгта, хай він закличе отця Павла і переконаємося чия правда паничі, ая!

— А якби ми вам дали по 25 ринських і ви не дуріли та пустили нас. Бігме, в тих мішочках нема навіть сто ринських. До того ви нам попустили кар'єру. Я іще рік, виїду адвокатом, а брат Стасьо св'ященником, а так що буде — гей газди, та майте Бога в серці!

— Коли вийдеш адвокатом, будеш себе боронити небоже, в суді, а брат Стасьо, щоби не обкрадав чужі церкви, як ви з цілою вашою родиною, що встид і ганьбу нанесли нашому селу.

Привели вартівники паничів до в'їта. Боже! В'їт з в'їтихою замало під землю не сховалися, а що в'їт — не міг з рота і слова сказати, аж по часі до жінки: “поклич наймита, хай зараз приведе отця Павла!” Побіг заспаний наймит і привів священника до в'їта. Той, тільки переступив поріг, тай до в'їта: “А то що таке? Відколи не можна мені висилати моїх синів по гроші в церкву — хочби і в ночі? Я їм дав ключ і казав принести касу церковну, а ви пущівірінки мене і синів злодіями робите, попам'ятаєте ви мене, бандити!”

— В'їте й ви отче Павле! Іще такого не бувало, щоб в глуху північ, у слоту як сьогодні, з коробкою сірників і св'ятацькими висловами ваших синів забирали церковні гроші без відома старших братів. Вартівники не противилися, як в'їт звільнив паничів з ременів, а вони як звірі, у двері, аж засвистіло за ними, а тоді о. Павло до вартівників:

— І що вам любі і чесні газди з того виїде, як мене сплюжете? Забудьте моїм синам, гроші зараз перерахуємо, і віддамо до каси церковної, а я зате й в'їт не будемо вам перешкаджати у вашій “вікраїнській” роботі — добре?

— Та хай так буде, але як хтось опріч нас про це довідається, то хто буде винен? Не ми!

— Ніхто не довідається! Я забороню!

— Ви Отче, забороните? та як? Дотепер знаємо ми — ну, нас двох, в'їт з в'їтихою, — чотири, ви Отче з їмостою — вже шістьох, а наймит — отой придурковатий, сьомий — гарна тайна!

— Але нехай так буде, як кажете. Ми не будемо вам шкодити, не шкодьте, отче, і ви нашому ділі з читальнею “Просвіти” — згода?

— Згода, згода! Я нераз казав в'їтові — правда Іване, що ви найчесніші господарі в селі, тільки прошу вас дуже — забудьте!

Хоча наші вартівники забули, та дурний наймит десь вихляпав, що паничі обікрали церкву, — та йому не вірили,

а там хтось підхопив, щоб не говорити того, бо пахне криміналом. А тимчасом паничі зчезли. Янко втік до Америки, а Стасьо батярував аж у Львові — на студіях, ая — яких, легко догадатися. А наш о. Павло відтоді справді став для наших просвітян інакший, тільки їмостуня чогось тихцем плакала. Пройшла зима, і знову почалось нове весняне життя села. В читальні “Просвіти” кипіла робота — підготовлялись до концерту великого Тараса. За Качковського “будку” геть почали забувати люде, а о. Павло не дуже то вже рипався з рускою вірою, бо Юрко Заборока запрягнувся, що справа піде в суд, коли кацапщина буде гороїжитися. Ой, як то прикро приходилось о. Павлові на проповіді в церкві говорити за четверту заповідь Богу, а вже про шосту — наші просвітяни тільки зглядалися, а про сьому таки підсміхалися. Але о. Павло не давав за виграну просвітянам. І одного разу в церкві, мов на збитки, взявся за наших, що до шостої заповіді. Не витримав Юрко і в голос: “А ви Отче, що за примір покажете з Танькою в коноплях?” І знову почалося. Це вже інше діло, що Юрко відсидів в арешті за святотатство два тижні. Він, вернувшись у великий піст, знову у церкві на проповіді о. Павла сьома заповідь. “Не кради!” — інша річ, каже о. Павло, коли скажемо наймит вкраде бохонець хліба і занесе бідній матері, а інша річ, коли ти крадеш у сусіда, чи будь кого, тяжко запрацьований гріш, а вже не дай Боже в громаді, церкві”.

— А твої синочки отче, чому обікрали церкву вторік?

Боже, як зчинилась в церкві буча, заледве знов Юрка витягли та опам’ятали. І знову Юрко відсидів два місяці, — але вийшовши постановив, що позбудеться отця Павла зі села. Та не була то легка справа. Тимчасом вже й кінець посту. Зближався Великдень і скільки то вже старань треба було, щоб було з чим показатися між людьми, не тільки новими свитками, але і то головне, печивом-паскою. Муку на паски вже не купували в чужого, а у своїй громадській крамниці, яку звали чомусь “кулко”. Від часу суперечностей просвітян зі священником, вїйт заложив свою крамницю власну і о. Павло тай інші поплечники давньої кацапщини почали відставати від громадської крамниці. В додатку священник в церкві сказав, що найкраща мука у вїйта. Ну, тут знова почалося. Буде біда, казали баби, а чому, побачите!

Великдень. З церкви виходить процесія, священник, дяки, і починається свячення пасок, та всього добра, чим Бог дозволив. Поволи, торжественно проходить процесія, а іще

поволіше о. Павло і кропить. “Христос Воскресе із мертвих, смертю смертью поправ” —

Кропить о. Павло, аж тут Юрко стоїть зі своєю жінкою, дітьми. Відвернувся св'ященник будьтоби замочити кропило, тай не кропить Юркови паски. А наш Юрко прискочить та хап його за ризи — “кропи” каже — “мою паску, бо як ні, то так тебе покропимо, що будеш пам'ятав!” Господи! Юрка відтягають, свячення перервалось, баби зчинили крик, хлопи вовтузяться, парубки помагають, та по пасках, яйцях і всьому добрі, як почали напирати одні других. І не вспіють жінки призбирати свої паски і бабки, а то вже дивись, котяться вони з під церкви в долину як колісцята, за ними біжать і інших потручвають так, що їй не вгадаси тепер де наші паски, а де ваші. Кількадесят уже в потоці, інші стрималися на корчах грабини, а деякі через місток аж по дорозі, помішались зі сиром і маслом — ковбаси висять над бічними стежками корчів — ну їй насв'ятили!

— А бодай вам воду святили, не паски! Ото Боженьку, св'ятий, діждалися! Заробляла я на ту паску у в'їта, а бодай вона йому боком вилізла, а бодай він не діждав її вкусити!

— Та він і не вкусить, бо нема. До того, то Юрко нароби́в того дива, і пошо йому задиратися з попом — тай тут з нашої кеввавиці робити ось таку саламаху? І щож тепер будемо робити — печи інші паски, та з чого? З терміття, чи з глини? А бодай їм сто колючок в бік, тим антихристам. А Гнат, бідний парубок вдови Палагни, аж дві паски вхопив і п'ять ковбас, чиї — та його зараз, ая. Що може пізнаєш свою паску?” На моїй кумунцю, такі ріжки були як — а бодай тому Юркові приснилась лиха година, а бодай він вдавився!

— Знаєте — та він аж три паски поніс до дому. Ото скаріота — а я любонько, хиба коліна буду гризти. От довоювалися, а всьо через ту Україну. І треба нам її, га?

— А як вам не треба, то їдьте до Москаля, може він спече лучшу паску! —

— О, о, то і ви вже за ними? —

— А пож ви думаєте? А чомужби ні, а за ким мені? Ви кажете, Юрко винен, чому? А чому піп не святив його паски? Та я чула, що він казав, що всім тим, що не купували в в'їта муки, не посвятиться пасок — ая! То годиться так? —

Колись у тихому селі жили люде мирно, примірно, богобоязно, та зараз люде поділились на два табори: З однієї сторони народовці своєю наполегливою працею змагались

за душу молоді, за красу і плекання своїєї рідної питомої культури, яка ціхувалась думою піснею, живим словом і гартованої кріпким юнацьким запалом сили. З другої табор чужих ідей, облудних, розпивав свою челядь в одинокій коршмі, викривляючи душі будучих поколінь, калік народу. І як у поступі перших в селі наглядна була зміна самооборони і несення помочі, рятунку від лихви, визиску, то у відсталості у других різко позначувався стан стихії меншеартості, уколисуючий до сну. Тож і не дивно було, що народовці здобували усюди признання, пошану і гордість за “велике і св’ятеє діло!”

Не помогли делегації до церковних властей змінити о. Павла, не помогли і листи до них, які таки в селі пропадали, бо о. Павло мав сильні плечі в дідича, у старостві, усюди. А тимчасом на обрїю збирались хмари світової заверухи, війни з Росією, і ті, що досіль одержували юдин гріш від “великого брата” — уцухли — тільки між собою зітхали, очікуючи, коли врешті прийде цей очікуваний ними брат. Та закіль це сталось, австрійська влада сама, без донощиків, визбирувала жертви облудні до Талергофу, Гмінду. Склалось, що о. Павла інтернували у Львові — за впливами намісника Галичини.

І прийшла війна, яка захитала тронем Австрії — і хоч “плакав Франц Йосиф” — видав війну Росії, бо мусів. Відпроваджували матері своїх синів, жінки мужів, сестри братів і ці останні своїх “найдорожчих” за “цісаря, за державу”. Рвались на шії їм на “колії” — і заломлюючи руки — ломили свої душі за тими, яких не знати, чи побачуть. Чужі-ж знову сини й мужі “цісарськими дорогами” ішли туди, де лягало сонечко, ішли, бо “колії” не мали місця — чи везли героїв по медалі. Греміли безпереривно сталеві пащі молоха, стрясаючи землею, блестіли дивними вогнями ночі і їдкі дими з людської кривди, й ті снувались за ними у відхідному прощанні. Порили-ж ці орачі тебе рідна землице, повиривали з твогого хорошого виду красу-принаду, і в ровах твоїх, калюжах, прикрила ти їх до сну.

- Тай не один вже ізгинув, не один конає,
Третій в крові купається, рятунку благає”.
- Благов, благов, щоби жену та дітей зобачив,
Благов, благов, поховали, ніхто не заплаче”.
- Поставили камратоньки, хрест над сиротою,
А самі так розійшлися, як той лист з водою”.

Кажуть, що часами одне лихо не ходить, а в парі з другим. Таке і сталося в цьому селі, ну безперечно, що і у сотках інших не було краще. Одначе пригляньмося, що діялося у цьому селі Юрка, Івана, Панька і Костя. Отож прийшли руски, а за ними за кілька днів й о. Павло. Селом аж спалахнуло — “буде мститися” — казали. Та він ждав, аж коли впав Перемишль. Тоді він з амвони в церкві: “Прийшов наш” — руский цар і визволив нас з німецької неволі. Від тепер ми всі під рідним татом, і сила адова не подоліють його!”.

“А з вами, пущьвіріньки, я аж тепер поражуюся!”. І поражувався, бо завтра його син Стасьо й він сам особисто ходили з москалями і забирали людей на Сибір. Забрали наших просвітян, між ними й Юрка, одначе й тут Юрко мав щастя, а як, почувсте. Посадили Юрка на воза з якоюсь мазуркою. Дижурний біля стації змінив першого, а той до мазурки: “ти єврейка!” — питає.

— Ні, я християнка, ось і хрестик, — тай хреститься.

— Харашо! А ти хто будьош? до Юрка.

— Я, Юрко — мужик, християнин з діда і прадіда.

— Ну, от дурак зводний, казав єврев-шпіонов поймал. Удірай домой! — та нагнав з воза, під самою станцією.

Отця Павла не було в дома, десь виїхав на довший час, пропав і Стасьо, — чи не по медалі поїхали? А Юрко присів і якое вдалось йому, що не чіпали вдруге. Хоча і скреготали старовіри, але не рвались мститися, бо вже й “старший брат” почав збиратися на відхід, “бо війна війною”. От і заметушилися ті, що за “старшим братом” тягли.

— Щож Петре — біда? Хіба втікаймо за рускими, бо, як австрійці прийдуть, то повивіщують нас, ая!

— Та якого чорта вішати, за що? До того я-ж маю сина на війні за цісаря, тай бачу, що не всі ваші збіраються.

— Е, що вам казати! Я їду, їде війт, дяк, паламр, а о. Павло вже давно з ними поїхав.

— Їдьте, їдьте, коли розуму бракує, а я вам кажу Іване, що іще прийде час, програє і руский цар і австрійський, а тоді чи не визволиться й наша Україна . . .

— О, то ви вже туди гнете! Ну, ну, дай вам Боже того дочекати, а я в такі дурниці не вірю!

— А я вірю, що наш народ переживе і одних і других, а як хочете, то і третіх і таки здобуде собі волю! До того, чого мені втікати з рідної землі? Тут можуть прийти зайди, а ця земля моя з діда прадіда, тут родився, тут і згину!

— А бачите, як наші киринники самі себе вичистили? Поїхали в Росію за “рускою вірою” — й довго будуть її згадувати-пам’ятати.

— Хто знає, чи не вернуться вони колись домів.

— Та чого, поїхали, як самі казали, до свого тата.

— Та діло в тому, що в Росії, чути, починається революція против царя, а Панько десь вичитав, що Українці організують свою армію і плянують визволитися від кацапів.

— Ой, чусте, я чув, що і з нашим “жондом” не в порядку. На італійській офензиві “наших” б’ють, мадари втікають, чехи не думають ніяк триматися Австрії, а Серби вже зачали свій власний фронт завоювати усіх полудневих слов’ян під свою руку.

— Ей, ті серби, — через них тота вся біда почалася!

— До чогож ви таке говорите? Хіба ж їм не можна за свої права упоминатися?

— Та я’ж не кажу, що не можна. Але подумайте самі, як розлетиться Австрія, то скільки натвориться з ньої ріжних країв, мабуть чи не тузін, а потім почнуть один другого їсти, ая!

— Ну знаєте, воно вже такий світ і ми його не змінимо. Натомість нам треба організованою силою дбати за волю нашого народу, й вміти вмірати не за царів, а за рідну землю.

Слотлива осінь, холодна, листя з дерев облетіло, й вітер свище, завіває гейби до сну. Під церквою збираються громадою люде і щось тихцем шемрають. Тут і там вертаються з полону вояки, й оповідають дивовижні річі: “Австрія розлітається — Чехи чомусь аж в Америці організують свій уряд, бо їх військо в Росії. Мадари зі всіми запасами воєнними тягнуться до себе, а щож ми? як нічого не подбаємо, прийдуть Ляхи, і заберуть нас, бо чув я, що вони до того добре підготувилися.

— А ми з чого почнемо? Одні в російським полоні, другі в італійському, а тут в краю найбільше польського війська.

— Ну, вони вже давніше знали і подбали, щоб їх війська не були розпорошені всюди. А наші, закіль виберуться з італійського фронту, їх розбродять мадари, або німці. До того-ж бачите, “колії” чимраз менше їздять, і багато з них мусять манджати тижнями, а той довше, закіль діб’ються домів.

— Чекайте Іване, дивіться, як Юрко з якимось великим папером іде сюди!

— Ай справді, і наш новий війт з ними і жандарми, що то воно таке?

— Люде, брати і сестри сходьтеся сюди, маємо оголошити вам новину цікаву й добру. — Слухайте!

— “Від сьогодні Ти, Український Народе, стаєш господарем своєї землі! Взиваємо усіх громадян галицької волості повинуватися розпорядженням молодого Української Республіки!”

“Усіх здібних молодих людей в віці 24 - 40, й бувших воєнків австрійської армії, взиваємо до зброї, бо ворог виповідає нам війну. Братній нам народ заледве сам стає на ноги, зазіхає на нашу землю. Гогуймося до оборони!”

Юрко з війтом читали іще дальше, але народ гомонів як на Великдень, обнімалися, цілувалися, раділи як діти, а рівночасно й сумували, — бо війна за царів скінчилася, тепер за наше право треба воювати.

— Хіба так? А колиж тій війні буде кінець? Та хай кожний бере, що його, тай кінець!

— У тім то й біда, що люде то вже така порода, що не вдоволяються своїм, хочять чужого, й коли їм удасться, заберуть, бо такий світ, ая!

А під Львовом гремлять гармати від першого дня веселої вістки, своєї влади. Звідтіль вістки скупі, неповні й непевні. Тільки Поляки зорганізували навіть дітей, й ті з вікон, з пивниць стріляють наших. Злодійня й вуличники польські воюють против нас, а ми? Дивіться, ті з фронту “вже досить навоювалися за царів”. Парубки на 21-му році й не сниться їм зголошуватися до війська, а за Австрії вісімнадцятьлітні мусіли воювати. Здасться мені, що ми не приготувилися до цієї великої хвилі так, як сусіди. Пізно зачинаємо, і за багато політикуємо”. Нам треба сильної руки, треба духа Мазепи, Хмельницького, духа гайдамаків-очайдухів-местників за кривду, борців, якіб й тільки це знали, що “боротись, значить жить!”

— Юрку, вам би стати ось таким завзятцем, то можеб і я з вами пішов.

— Не жартуйте Іване! Подумайте тільки. Заледви кілька літ тому почали ми громадське освідомлення села, а тут треба вже доказувати, що наші слова не порох, а граніт, сила. Куди то вже нам старим воювати? Подбаймо, щоб наші діти й внуки постояли гідно за своє право. Дивіть, адже наша праця не пішла надармо. Наші січовики пішли до війська, ті що вертаються з фронту чужого, зтягаються до нашої армії, але це замало. Тут і там бракує людей на “колії, на пошті, на постерунках, декуди змушуємо чужих служити нам, а з них буде

користь — не думаю. Чужими руками добре вогонь відгортати, а до великого діла треба не тільки великих людей, але й великої посвяти кожного з нас сірого селянина, бож ми селянська нація покільщо, і довго іще ньою останемося.

— Я чув, що з Великої України наші вислали козацькі полки під Львів і навіть артилерію, чи правда в тому?

— Та правда, але наші тутешні пошкодували Львова і відправили їх назад — казали: “Львівська одна цегла не вартує десять козаків” — а ті “Коли ви такі, воюйте самі як знаєте!” А тимчасом чую, що французи хочуть нас мирити з поляками — перемиря заповідають на два тижні. Ой недобре! Цих два тижні чомусь полякам дуже треба, чи не на те, щоб прийшла поміч, чув я, з Америки.

— Як то, Америка проти нас?

— Не проти нас, а за тими, що до тієї хвилі краще підготовлені. Можливо, що і нам помогли б, та чи знають вони нас як зорганізовану силу — до того в Галичині нафта, а то ласкавий шматок, ая!

— Не тільки нафта — в нас і копальні солі і природній газ, і вугілля, торф. А які іще інші багатства криються у нашій землі, Бог один знає, і тому бачите Іване усі наші сусіди зазіхають на нашу землю. Ви ж добре пам'ятаєте, як німці ладували землю в вагони і десятки сотень висилали в свій край, щоб ньою покривати свої неужиточні поля. Їхній офіцер що квартирував у мене, брав землю в пушки пальців, нюхав, кушав і дивно приговорював: “Золота земля ваша, золоті ваші гори, а ви такі бідні”.

— Ст, ми розговорилися, от ходім краще до дому, бо з такого політикування не вийде нічого.

— Ну, то й ходім, — але ви оце немудро говорите, що селянинові не треба інтересуватися нічим, тільки рільництвом. Ми селянська нація і мусимо себе освідомлювати, та тільки тим способом будемо вміти постояти за свої права.

— А вже нехай так буде, як кажете. Бувайте здорові!

Мокрий сніг лаптями гейби мотилі криє землю, та і топиться, бо неморозно, а укріті ним калюжі виглядають розлитюю молочною стиранкою, лише де горбики, чи трава в садах, або озимина, він устелюється, прилягаючи щільно у кожну щілину розмоклої землі. Не чути ніде цвірінкання навіть горобців, й вони поховалися під стріхи. Навіть дерева безлисті наводять неописаний сум — за красою, що минула, та вже не до усіх вернеться, а так засмокче тебе і стане іще сіріше, темно, й холодніше, й заспить безнадійно. Дивишся, дивуєшся — чому воно так? Чому краса й молодість у люди-

ни не повторюються як у природі, чому найблищі твому сердці, рідні, найдорожчі палким юним вогнем кохання — минаються як злудний сон? Чому щастя, здоров'я кріпке, стають химерними, обманними, правда, здавалося віковична, уступас злу? І чи буде коли на світі інакше? І хто тому всьому завинив — мабуть не Адам, бо в його раю яблуні не росли, здається лиш персівки й ананаси, тож пощо звалювати вину на нього? А інакше воно таки буде! І будемо ми тішитися — насолоджуватися юністю і красою, — одначе наших поколінь, будемо кріпшати здоров'ям, але народнім, і упиватися щастям внуків. Та коли будемо любити правду, будемо за ню боротися проти зла, й аж тоді настане інший світ, бо він буде наш — світ вільних людей, не рабів.

“Во Йордані крещаючися Тебі Господи!” — святочним, масстатичним настроєм посувається процесія з хрестами, о. Василем й дяками до Дністра, а за ними чоловіки в кожухах й молодиці в теплих бекешах, тай доріст. Трійці свічок гаснуть подекуди, та їх зновуж засвічують, щоб хоч цим малим полум'ям пригріти пальці, бо мороз під ногами аж тріщить, — у дядьків інсй на вусах поробив усіх стариками-святцями сиво волосими. Дністрові лози угнулися під ярким інеем, і блищать до сонця самоцвітами, мов розвилі сади росами. А на леду великий ледяний хрест умаїний сосниною — престіл прикритий скатертю, з боку'ж парубки розіклали вогонь, оподалік вирубаной полонки, встромивши залізні прuti в полемін.

“Єлиця во креста креститися” — залізні прuti до панівок, і — “во креста облекостеся”. — Шу-увф — ба-бах! гремлять дула моздрів, несучи набой каміня аж на другий беріг кручі.

“і мір просвіщая, слава Тебі”.

— Та чого-го ви п-п-пхаєтеся, вугназ через ніс дяк Павло, че-че-че-кайте, а то ви ще-ще от-от-ця в полонку тру-тру-тру-ти-те-те! Та не будьте як на Великдень сви-сви, а бо-дай ви ся-ся поховзнули!

Та хто там дяка слухає. Усі один поперед другого черпають свяченої водиці з ополонки, тут таки п'ють її, розстібають кожухи, натирають водою груди, чола, й знову черпають, щоб домів принести. Процесія вже далеко під селом, а нарід коло ополонки совгається по воду, гейби за золотом. Парубки, бач ті на закаблуках, по леді їздять кривульками, аж попріли, а дівчата хухають в руки, гукають на них, що: і бігме підемо, коли будете довше совгатися!”

Вечером, по Водохрещі дівчата щедрують під вікнами:

“Косив Івасенько яру пшениченьку,
Бреніла коса коло покоса.
Ой час Івасеньку, ой час до домоньку,
Бреніла

— Добрий вечір Марусю! віншуєм тебе щоб буласть здорова як вода, хороша як весна, рости велика до черевика, до вінця — до гарного молодця, та не лінуйся встати, нам щедрівку подати!

— Ну цікаво, яким покажеться наш новий священик Василь? У церкві як заспіває, то просто здається як ангел, а що вже як почне проповідь, то й Господи, до рая, чи там до вчора слухав би.

— Зачекаємо, побачимо — от за пару тижнів буде женитися наймит Іван з двора, з Гануською Маленькою Гната — переконаємося. Мабуть не буде москвофілом, бо тепер Україна, то якось би не пасувало.

— Тепер і між старими священиками кацапів дуже мало, а між молодими, думаю, що їх немає. До того їх діло просвічувати народ, а не держати в темряві.

Прийшов бідний Іван з Гануською на оповіди давати, а о. Василь питає:

— Щож ти Іване, маєш трохи поля?

Ні отче, в мене немає поля, тільки Гануська має городчик і хатину, а я двірський форналь-наймит. Але я наскладав трохи грошей, щось кілька сот корон, купимо корову, поправимо хату, й в дворі буду дальше робити, може колись куплю і поля трохи.

— Дай вам Боже щастя діточки! Коли будете жити у згоді і любові, станеться по вашому, але треба буде тяжко працювати.

— Дякуємо! А скільки отче, візьмете за оповіди і за шлюб? Просимо взяти тепер п'ять корон, а за тиждень я всьо заплачу. Ага, а й забув, а скільки днів прийти до вас відробляти до оповідей й за шлюб?

— Якто прийти відробляти? — здивовано питає о. Василь.

— А так, попередньому отцеві до належного за шлюб і оповіди відробляв молодий 15 днів, а молода пряла прядиво на верета, чи полотно, хоч 10 днів.

— Якось ми полагодимося, а покіль що ви йдіть домів, й хай вам Бог помагає! Вже по шлюбі прийшов Гнат з ціпом до о. Василя молотити. Переробив тільки 10 днів, закликав його парох до себе, й платить йому по три корони денно. Гнат не бере грошей, кажучи, що то так задурно він молотив, і зате,

що їмостуня щей віктували добре, бо попередник навіть куска хліба не дав ніколи нікому.

— Ні Гнате — молодче, я задурно не хочу щоб мені робили. До того ти бідний, то колиж ти заробиш собі і жінці на хліб? А як часто є у вас хліб в хаті?

— Та раз на місяць є — а так поганяємо бульбою, квасолею, калюстою.

— Отож бачиш !Прошу тебе, візьми свою чесну заплату, бо як ні, не охрещу тобі сина і гніватися буду!

— Та я не можу так робити, бо то не чувано, щоб священик платив за роботу, але, але коли ви отче маєтеся гнівати, то візьму, а вам відроблю за пару тижнів.

— Зрозумій Гнате, що ти нічого не винен, й нічого не мушиш відробляти, бо ти бідний. Як будеш багатий, заплатиш, я візьму.

І пішла новина селом, що о. Василь не бере нічого за треби від бідаків, ні за христини, за шлюби, чи похорони. Одні сприймали новини недовірливо, другі звертали увагу парохів, що так не годиться робити, і інші, що йому платить Україна. О. Василь у читальні помагав вчити хор, вистави, дарував книжок до бібліотеки, а їмость Марія вчила дівчат куховарити і інших домашніх робіт. Старенький же батько о. Василя опрацьовлював людям безплатно молитовники, кобзарі і інші книжки. Треба було тільки принести полотна на оправу, а за роботу помолитися за його душу, або дати дар в церкві на вдовину лепту.

— Слава Ісусу Христу, Отче Духовний! — каже бідна вдова Мокрина. Будьте так добрі і відправте панахиду по мійому Іванові, бо минулий священик о. Павло, мабуть не щиро її відправив. Мій Іван небіщик не дає мені у сні спокою. А всьо то через того отця Павла.

— А чому ви думаете, що отець Павло не щиро правив панахиду?

Мені стидно Отче, говорити, але скажу, прости Господи! Отож по панахиді принесла я три хліби з парастасу на “плетбанію”, їмостуня кажуть: “Ану відкрийте хліб” — закритий рушником. Ну я й відкрила. А тут о. Павло увійшов, та аж позеленів зі злости. “То ви, каже, такий хліб на парастас принесли?” — “Який?” питаю його. А він: “Такий чорний як земля і мабуть без квашеного тіста, бо в ринці ви його пекли, розлазився, — що ви до нього давали?” — “Та що давала? Молола я з дітьми три дні на чужій жорні заробленого три решеті жита, додала трохи тертої й вареної бульби, та воно не

хотіло держатися у бохонцях, то я наливала у ринку, тай так пекла”. “Гм, гм, — каже отець, — а ви не могли заробити на біленький хліб?” “Ну отче, — кажу йому — коли для вас цей зачорний для ваших свиней, то я беру до дому, бомої діти й того не мають”, а на порозі, прости Господи, шей закляла: “Аби ви потріскали від людської кривди, а я”.

— Ідїть ви до дому, Мокрино, а завтра рано приходьте до церкви на парастас, та хліба не несїть, бо у вас немає. Я зроблю, що буде хліб — нікому не кажіть цього!” Пішла Мокрина і дорогою дивувалася, якби то принести хліба на парастас, бо хоч о. Василь казав не нести, але який то парастас без хліба. Отець Василь ходив по кімнаті довго, думав, присїв й щось писав. Відтак покликав піддячого Мирона, що жартував на обійсті з наймичкою.

— Мироне, ти знаєш, де живе Мокрина вдова?

— Знаю Отче, а що?

— От що, завтра по парастасі в церкві я пішлю тебе до ньої з хлібом і грїшми, але мусиш зробити так, щоб вона ані діти не довідалися звідки хліб й гроші. Скажи мені, як ти мігби це зробити.

— Дуже легко — в Мокрини до хати дерев'яний засув, якого легко відімкнути з надвору ключем, що за стріхою висить, — я знаю.

— Добре дитино, але щоб то не виглядало, що ти як злодій, до хати заліз, тож уважай!

Другого ранку Мокрина прийшла з приносним, білими трьома колачами на парастас, та дивувалася, що перед трапедом стояв великий кошик з трьома великими білими хлібами, а по парастасі що вже не напросилася вона о. Василя прийняти хліб, він ніяк не згодився, прохаючи її віднести хліб до бідних дітей. Іще більше дивувалася вона, коли вернула до хати і застала на столі три великих пшеничні хліба, а під ними двадцять американських доларів. Питала вона суїдів, чи не бачили кого коло її хатини, і ніяк не розуміла, хто то би міг знати, де вона ховала ключ від засуву дверей.

Приходила до О. Василя і вдова Настя за парастасом небіжчика Олекси, якій теж прийшлося оповідати, що попередник о. Павло жадав, щоб зараз таки дала полотно, що укривало мари і трумну.

— То я Отче Духовний, просила, кажу: “Зачекайте мені до весни, хай напружу іншої пряжі, бо тепер навіть собі на сорочку не лишила, в дома ані ниточки, а їмостуня каже: “Етщо вам, ми вже на той похорон чекали пів року, бо з нічого було пошити мішки на зерно” — “так” — кажу — “ко-

ли ви такі, то бігме не дам. То ви чекали на смерть мого мужа, щоб собі мішки пошити!" і пішла геть, щей плакала дорогою, аж люди ззиралися.

— Ідіть молодице до дому, й не турбуйтеся! Я радо відправлю парастас, без нічого, бо ви бідні.

Як колись лунала лиха слава про о. Павла, так зараз оповідали люди неймовірні річі про доброту, про дійсно золоте серце о. Василя і ця слава лунала довкола селами і місточками. З далеких сторін сходилися прочани на празники до села, щоб послухати проповіді о. Василя. А тож і у звичайні неділі церква була переповненою, навіть на дворі ждали люди, щоб хоч глянути на цього ангела в людському тілі.

— От, колиб ми були мали давніше такого священика,, інакше наше село стоялоб.

— Так, так, такими вони, слуги божі й повинні бути, а не як... але лучше і не згадувати.

Інший якийсь світ наставав для села, у людей вступила віра й надія у правду, у власні сили. Та не тільки в цьому селі, але й сусідних, далеких геть аж поза Львів, народ стає веселішим, гордим за себе і своїх синів, які боронять нового, свого ладу. Заморока Юрко, кажуть люди, поїхав до Станиславова на з'їзд національної ради послом, "цікаво, що там вродять?" — говорили. Тимчасом зі Львова приходили невеликі вісті. Ворог наступає і вже ранньою весною докочувалися у села канонада оборонців рідної землі. Люди втратили охоту до праці, робили що конечніше, і зневіра закралася під ті нещасні хлопські хати, стукала у вікна, будила зі сну, бушувала полями і лісами, пригнічуючи усе, хоча в природі ішла весна зі зеленню і квітами, — маками, чорнобривцями, і рожами. Ними чомусьто не майлися дівчата як минулої весни, не виводили гаївок таких, як давніше, чогось бракувало. От недавно Різдво було веселіше як зараз Великдень, хоча небо погідне, — ніде ні хмаринки, пташня у гаях виспіває та теж чомусь не так — навіть зазуля і вона кує чомусь коротко, раз два, і сполошена втікає. Чомуж то? А тому, що досіль погідне небо українське закривають чорні хмари з заходу і громи гремлять, зближаючись тучею, буревієм, з дня на день, стає невідрадно болючий й гірким прийдешнє завтра, непевне і страшне — очікування лиха. Вже недалеко, бо тільки у Бібрці, ляхи знущаються над жіноцтвом, рабують і мордують, палять тих, чії сини відважились протиставити їм — за своє право. Кажуть, що у їх якісь Абрамчики розбещені,

кровожадні — вирізують груди жінкам, днуть шкіру живцем — невжеж це правда, питають Юрка.

— Правда люди, свята правда, але нам треба боротися, хочаб прийшло і загинути, бо другої такої нагоди не скоро діждемося. Тому мусимо іще з більшою натугою змагатися.

— Добре вам говорити — змагатися, а от як поляки прийдуть, тай усьо пропаде, іще й мститися на нас будуть.

— Брати і сестри! Немає на світі й не буде ніколи такого чуда, щоб волю здобували люди без борби, без жертви, без крові. Так само і з нашим народом — він мусить сам своїми власними силами боротися за своє життя, інакше пропаде, і ми всі з ним. Тому завзиваю вас всіх не тратити віри у сили народу, але кожний з вас мусить тому ділу помагати — хоч би навіть ми знали, що тепер не вдасться, то колись мусить прийти хвиля визволення, але у борні, яку осв'ячує сам Бог.

— Бог би з вас говорив Юрку, — каже Іван, але я все таки не розумію, чому наш нарід, що численніший за поляків, уступає перед ним — чи вояки з нашої армії втікають з ньої, чи бракує зброї, чи яка в тому причина?

— От і бачите господарі, що нашої армії не бракує героїзму, але зброї, амуніції, одягу і іншого запасу, як медикаментів, а навіть харчів, бо хоча велика наша земля, але й ворогів має вона багато — в десятеро більше, як Польща. Я'ж читав вам недавно, що на сході наступає проти нас аж три великих армії царські, з полудня моряки з французькою помічч'ю і сусіди Румуни, а найголовніше, з півночі большевики. Чи розумієте ви, скільки потрібно людей на залізницях у перевозі запасу воєнного, а між ними більшість не наших, також машиністи при першій нагоді втікають і шкодять.

— Так, так, а коли додамо, що у східній Україні є кількох атаманчиків, як онтой проклятий Махно, що воює навіть з нашим військом, тоді будемо мати приблизний образ нашої нової держави.

— Ну, то не булоб лучше нам тепер не воювати з ніким, а чекати, докіль аж не будемо мати повної підготовки, щоб запевнити свою незалежність?

Ага, чекати! Чекай псе, закіль кобила здохне! Колиб наш народ тепер не пробував, то за кількадесять літ не буде кому підняти його до боротьби, тому що на примірах великої любови, самопожертви крові і майна, виховується нове покоління до нового чину, до нового життя, до свободи. Чуєте, як гремлять гармати, вже не за Бібркою, але в Ходорові, а вчора чути було виразно машиново-кулеметний вогонь. Тут і там бачите наші збідовані частини, ранених відвозять на

схід, бо ми тепер об'єднані в одну державу, і переживаємо одну велику трагедію. Тож не допоможе нічим журитися, а боротися до останків сил.

Ранній серпневий ранок. Від мазурського села Луківця чути клекіт бузьків. Не вжеж вони тепер відлітають у вирій? Ні, це не бузьки, це кулеметний вогонь крісів рішає кожну п'ядь землі, чия вона буде, — наша, — не наша? Панцерний поїзд під'їжджає аж під Дубрівляни, та нічим стріляти вже немає і він на втіху янткам пчихає на схід. Люди, якби закаменілі, прощають німим жалем своїх у запорошених шинелях, гостять ранених, а вони теж, гейби мови не стало, по німому відходять, навіть не прощаються, і тимбільше невимовний жаль за ними стискає душу, рве серце, і надія слабне, гасне, навіть сліз немає, хоча чуєш їх у горлі, що тисне його і віддишу не стає, а серце мов молотом б'є об криси, і скрань горить-рве мозок, та на дні душі гірчицею і полином розливається.

У селі польська патруля з ворохобників мазурського села, — заходять до хати, відчиняють скрині, рвуть убрання, розтинають багнетами кожухи, подушки, — шукають зброї, а гроші забирають в кишені. У вдови Явдохи коло двора, теж шукають:

— Гдзесь подзяла двесце ринських за воли, цо — псякреф гайдамацка, к-ва ці маць, давай, бо...

— Панове, дочка десь поставила, цо я й сама не знаю де, шукайте, як знайдете, беріть!

— Цо ти з ньов гадаць бендзеш — прицілился до бабусі й та лиш зойкнула, а двох інших з люті багнетами доконали її, один з них, Цибульський Ігнац то іще вправлявся відбігаючи в бік, то знову наступаючи на безборонного трупа “отак браця з німі” й колов до непізнання, чи це була такими великими маками вишита сорочка вдови, чи — Ходзьми, а халупе запаліць!

У Останків теж шукають зброї, всюди, бо їх сини в армії.

— Німа броні? давай мйоду, свіня руска!

— Нема меду, в нас тільки два вулії, ідіть, шукайте!

— І пуйдзєми шукаць! Пішли і знайшли кілька магазинків крісових куль, які чи хлопці сини лишили, чи може самі поляки підкинули. — “Гей бабо, німа броні, а до чєго амуніція? Плютонови: — Обіскаць як найдокладней цале подвужє за бронью, а зналезєми бендзє вам!

Десь у стодолі знайшли між снопами три кріси, яких ма-
буть сховали сини, — а хто знає, старі не знали, а дочки Юсти-
на і Настуся ще менш.

— Давайце їх тутай! Горлає ляшня. Принесли лавку,
роздягнули старого зі сорочки і стару дихавичну, та б'ють
шамполами, приговорюючи: “Такого м'юду пшиготовалисце
для нас?” По кількох ударах старий зойкнув, зімлів, а стара,
закіль положили на лавку, зімліла благаючи: “Панове, зми-
луйтєся!” заслонюючи руками нагі груди. “А цо ти там хо-
ваш? Патїще се браця таке стерво хова воркі од нас, ну до
дябла, нам старих к-ву-ф не тшеба! А тераз давайце те мло-
де к-ви! Зжуціць кошуле! верещить старшина. Дівчата пру-
чаються, вояки стягли з них сорочки і... і “патїще браця, як
две Клеопатри. Шкода же нас за дужо — ладне забавкі —
ква ваша маць!”

Їх б'ють як навіжені, по цілому тілі, грудях нагих, підби-
рають спілниці, і ранять: “То Іван пшишедл на зальоти!” На
зімлілих дівчат льють відрами воду, обертають, скидають усе
убрання і б'ють зі заду — кров бризкає по ляхах, а вони при-
говорюють: “Псякрев, ладне подушкі! — Ну досьць, на бок
їх, а тераз запаліць вшистке будинкі і їх там вжуціць! Нех
памента гайдамацка морда! Ви України хцеце? а бидло пше-
кленте! ми вам дами Україне!”

З нараженням життя випросили люди, що не запалили
обійстя, бо вогонь бувби спалив інші господарства, до того:
“Вони не знали, що їх сини лишили зброю” — і це помогло.

І переконувалися люди, яка то влада прийшла, і тепер,
як ніколи, зростала в них національна свідомість до будучих
змагань. А тимчасом фронт покотився, хоча і не скоро бо
Янтки не такі то дуже герої з рівними собі ворогами, вони ге-
рої у насильстві, грябунках, мордах безборонного населення,
маючи за собою сильні плечі обдуреного заходу, який дав їм
поміч проти большевицьких банд, не проти нашої армії, й то-
му вже й тоді люди вірили, що ця брехня не вийде ляхам в ко-
ристь скорше, чи пізніше, а світ переконається, хто повинен
бути господарем цієї землі. Що більше, за ту кривду колись
і захід тяжко буде платити, що не розумів нашої боротьби за
свою правду у своїй землі.

На обрію летять шнурком журавлі: “кру, кру, кру, нев-
жеж в чужині умру? І дійсно “гине, гине в сірій мряці слід
по журавлях”. Оттак і наша воля — відлетіла від нас у дале-
кий вирій, тільки згадка зісталась,, глибока, тужлива, німа.
Падав лист знову, порошив сніг й закутував землю до сну,

і знову прийшла вона, весна, одначе не наша — бо ми згрішили.

— А я вам не казав Іван, що ви не до “жонду” — аж смішно — хлоп з довгу сорочке хоче своє “панство” мати. — Це Абрумко Шварц у своїй крамниці доказує, що тільки поляки надаються завести порядок у краю. “Що, ви не чули, як ті “Пюрчики” збиткувалися над наше дівке отамво? А Юрків синочок, йой вей, аж офіцером у вашій армія, а кілько інших дурних гоїв побігло за ними? Там в Росії тепер також наше віре робить поридки, воно вам дасть “жонд” — ну, ну. Ви думали повиганяти бідні жидки з села і братися за гандель? Фе, Іван, час вам розум мати!

І наші господарі знову починають сходитися до читальні, радитися, як з лихом боротися. Юрко з Паньком і Іваном почувались мовби то вони були винними у тому лиху, сиділи мовчки, зітхали і кивали головами. Нічого не змінювало настрою, хоча одні входили, інші виходили, хіба що більше диму — туману душило присутніх.

— Чогож ми тут зібралися, чесні браття — почав Юрко, — чи маємо плакати, чи будемо щось робити — га?

— Заждім на Тимка Семчія, він як прийде, то щось нам скаже.

— А він коли вернувся з армії? Та наших усіх, що піддалися десь під Тернополем, забрали у плін на далекі мазури. Якжеж то йому вдалося вернути до дому?

— А вдалося, побачите, бо він дістав золоту медалю за геройство, тай пустили.

— Яку там медалю і ще золоту — не говоріть дурниць.

Втім двері відчинились і на порозі став на одній нозі Тимко, — друга звисала порожньою штанкою по підлозі і — він штигулькаючи на кулях під пахами здіймив шапку, вклонився, всі аж охнули.

— Слава Ісусу Христу! Чогож ви всі повставали, яж не цісар, я бідний як ви, бідніший, бо каліка, але ногу стратив за Україну, за рідну землю!

З виду погідного Тимка сяла якась радість, бадьорість, те щось, чого не перекажеш словами. І мундур на ньому був наш, навіть відзнаки заслуги його були на місці, що додавало зібранні якогось святочного настрою.

— Не сумуйте над мойою долею, — бо вона і ваша. Таких калік як я, багато у нас. багато гірших, а іще більше вже ніколи не вернуться до дому. Вони устелили своїм тілом цілу нашу землю, вони віддали все що мали, за волю Вітчизни. Не

журімся, що волі не маємо, а радіймо, що маємо надію дати іще більше жертв за остаточну перемогу.

— Щож ви тепер будете робити Тимку? Не багато поля, тай того ніяк обробити, хоч жінка молода, та діти малі, і —

— А ми ось як зарадимо, — каже Юрко. Сьогодні заснуємо кооперативу, і кожний господар, коли буде купувати товари тільки в нас, не в жидів, яких заледви трьох лишилося, то почнемо знову нове життя! Згода, чи як?

— Згода? — і всі присутні підхопили хором. А Тимко буде в нас склепарем. — Так і почалась кооператива “Єдність”, а за два тижні у другому кінці села “Згода”, так, що до трьох місяців жиди попродали що було, і поїхали десь в місто, — де — не наше діло.

— А виж казали, що всьо пропало. Ні, не пропало, коли ми живемо, і хочемо боротись з лихом. Поволи зорганізуємо збут масла, яєць, і інших сільських продуктів. У містах заснуємо свої фабрики, магазини, банки, млини, і не страшні нам будуть вороги. А в тих підприємствах дамо працю в першій мірі нашим інвалідам української армії, нашим учителям, які не дістають посад, і іншим, щоб підготувити нові сили до нових часів.

Немає лиха часами, щоб не вийшло на добре. Кооперативний рух охопив цілу Галичину — де дійсно клич був “свій до свого — по своє!” — здійснений.

Юрко Заморока сидить на колоді біля церкви і радиться з господарями. Він виконав вже свою роботу, може відійти. Він це знає, не турбується, бо так має бути. От недавно приїздив син, професор гімназії, і він бажав, щоб його задержати, бо час приходить, — та видно Бог його на щось іще тримає. Іде до дому, та не сидиться йому, вийшов до світлиці, узяв книжку з шафи та й до жінки:

— Піду я на поле, подивлюся як жито половіє.

— А чого тобі лазити по полі, — посидь, ти тепер нездужаш, сумуєш чогось, хоч кажеш не журися, а сам клонишся. тобі б спочити!

— І спочину! — тай пішов, підпираючись костуром. На полі така краса — повіває вітерець і жита як хвилі половіють морем колосся. Зняв бриля, й його свиною легіт шуткує, роздмухує сиві довгі вуси. “О Творче, благодарю Тебе що не опускаєш нас, величаю Тебе за всі добродійства яких я знав, і складаю Тобі подяку, за —

— Юстино! А йдіть ви на поле за городи! Дядько Юрко сидять на межі, читають книжку і не відзиваються.

Побігла дочка Мартуся, за ньюю похила Юстина пошкандибала, тай сусіди, а Юрко склонив голову, і спочив.

— Чи не з жалю відійшов від нас Юрко? Прибігли ми до нього, а він сидить на межі і читав “Кобзаря”. — “Хлопець-сирота” — мабуть згадав дитинство, і з жалю помер. — Голосить дзвін новину, що не стало вже Юрка, і звуки його якісь дивні несуться відгомоном по селу, лягають по житях, чіпляються садів, й відгукуються на яворах в гаю. А третього дня, коли заграли всі дзвони, здається здригнулася земля, такий сум був по Юркові. За процесією ішло десятьох священників, хор дяків з десятьох сіл і містечок сусідних, а народу зі всіх усюдів, навіть пани зі Львова були з “Просвіти”. Домовину везли шістьома волами, за якою студентський хор гімназії Рогатина співав:

Святий Боже — помилуй нас!

Сідоглавий діякон прощальну промову говорить:

— Відійшов від нас не Юрко — а батько українського народу, який завсіди вірив в перемогу добра над злом, який вмів боротися, і нас взивав до борби за свої права, бути господарем свого краю. Не плачте ви рідні за ним, ви батьки і матері, і ви сироти, а беріть його життя за примір для будучих поколінь. Спи Юрку — рідна земля по віки не забуде твоеї пам'яті!

Колиж спустили трумну до гробу і пан зі Львова перший кинув грудку землі на могилу, тоді відізвався великий дзвін Дмитро, а за ним всі менші, а там підхопили усі дзвони довколишніх сіл і міст, то був вам кажу такий сум, якого не пам'ятали люди, за Юрком, колишнім хлопцем-сиротою.

БРАНЦІ

“Ой кучері мої дрібні,
Кучері кручені,
Хтож вас дубе споминати
Кожної вечері?”.

Колись, наші прапредки захищали від ворогів рідну землю, і слава воїнів Русі-України, була не тільки заборолом, але і пострахом сусідів, які не відважувалися нападати на наш край. “Іду на вас!” — кинув визов князь Святослав Візантії, і грецький цар мусів миритись. Корились йому Болгари, розбив до щенту Хозарську державу над Волгою, і синові своїому наказував ширити державу, і наслідуючи заповіт батька, Володимир завоював для руської держави Червенські городи. Одначе не слухали того заповіту правнуки, почались свари, межиусобиці, і край підупадав. Заохочені незгодами нашими, наїздили на наш край азійські орди, яким князі платили дань. Змагались за єдність, колись великої, могутчої держави, і Роман та Данило, та розбрат учинив стільки шкоди, що направити її було неможливо. І не даром писали тодішні вчені, що ми “самі себе звоювали”. І так запанували над нами вороги, а їм іще й помагали наші вельможі, які змовковщились, спольщились, та звели наш народ у рабство.

Триста літ, терпів наш народ пониження, кривди, і коли вже здавалось пропало все, він знову повстає до борби за свої права, свободу. Козаччина, цей твір очайдухів, героїв, народніх местників, і оборонців, якого немає в історії людства, дав нам не тільки Сагайдачного що й Туркам дався в знаки, але і Богдана, за якого проводом, і силою визволилась Україна. Богданові не ставало тоді на перешкоді покорити Україні цілу Польщу, а границю нашої землі поставити над Балтиком. Та Богдан пімстившись на ляхах, відступив від замірів завоювника, а братів, котрі помагали йому скинути польське ярмо, віддав в руки тій самій зненавидженій ним шляхті. Щож осталося з надбання столітніх козацьких змагань, завів у ганебний союз Московії.

І хоча тут і там вибухали народні зриви очайдухів гайдамаків, вони були тільки час до часу пімстою на местників нашої неволі.

Довго, дуже довго, лилася кров наших братів за царів.
Гнали його вмірати в далекі краї Сибірських тайг, у північний полюс, в Германію Чорного Лісу, над море Адріятицьке, на захист пограбованого.

“Гей ви гусоньки, ви сірокрилоньки,
Чом ся в гору не знесете? —

Гей ви жовняри, хлопці молодії,
Чом до дому не прийдете?

Гей радиби ми у гору ся знести,
Чорна хмара заступає,

Гей радаби ми до дому вернути,
Та нас цісар не пускає.

Гей не так цісар, гей не так цісар
Як цісарева мати,

Гей вона хоче, нами молодими
Всю Росію звоювати”.

Пам'ятає наш народ, як забірали в рекрути наших юнаків, на дванадцять літню службу цісареві, а з далеких країв закіль зайшов домів, сороківка минала. Та за пазухою у нього був “абшід”, а в кишені кілька медалів — от і все, за вірну службу. Наші полки “усмирювали” Мадярів, Сербів, Турків. Минали знову століття, і ми зжилися, призвичаїлися тягнути ярмо, а про свою волю колишню хіба співали, тай тільки.

“Як на полі умираєш, то на мари тя беруть,
Закопають як пса в яму, щей мундурю не дадуть.

Ой ніхто там не заплаче, ні рідний брат ні сестра,
Тільки чорний крук закряче, тай воздушна пташина.

Бо то така Божа воля, цісареві много літ —
Заплакало дівча гоже, жовнярові гіркий світ”.

Затьмилось сонце, і ворожили люди, що буде лихо, тай виворожили.

“Того року ні гаївок, ніхто не співає,
Лиш в повітрі свищать кулі, і гармати грають.

Тай не один вже ізгинув, не один конас,
Третій в крові купається, р'ятунку благас.

Благав, благав, щоби жену, та дітей зобачив,
Благав, благав, поховали — ніхто не заплаче”.

І зударилися мільйонні армії ворожі, і плила кров ріками, а під ворожими мантлями і шинелями, йшли проти себе рідні брати, знову за чужі ідеї.

У Карпатах:

“Два вояки завивають свої рани,
Споминають, і родину, і кайдани.
Виріс брате, я далеко у Полтаві,
А загину у Карпатах на мураві”.

Кликала рідна земля своїх синів, боронити її, та одні пішли з неохотою, щоб при найближчій нагоді відчепитися, другі задля наживи отаманію завели, а цих, що було найменше держались, та “встоятись не було сили”. Котрих не доконали кулі, мерли як солома на току, від нужди.

“Засумуй трембіго, та по всьому світу,
Що пропало Галичанам, сорок тисяч квіту”.

Та чи тільки Галичанам? — усім нам, з кожного закутка України, довелось випити чашу до дна.

Так, — то знову нас доконали, а ми іще й помагали їм. Чому ж не правда? Чи то не були ми, що перші підняли прапори до зриву проти царя? Чи то не були ми, що вели чужі армії на братів? Чи то не ми розбазарювали державний скарб, даючи ворогам в руки ножі на своїх рідних?

За це ми одержали заплату: служити червоним катом, і закукуріченому шляхтичеві, тай вислугувались. Шож з того, що народ ждав, що він знову пробував і “цуд над Біслов” створив, та тим іще більше замотав собі петлю на шию. А чи забули ми, як відрікалися себе та за “миску сочевиці” продалися, та й жили як в Бога за пазухою. Шей сьогодні, дехто з нас плаче за тим щастям. І тому покарав нас Господь знову, тай буде карати, докіль не опам’ятаємося, та присягнемо що каємося гріхів, і будемо всі працювати, щоб розбити кайдани з рук рідної матері — Вітчизни.

І от прийшла пора, що найгірше відбивається на відродженні будь якого народу, а особливо нашого, а ньюю була надія, що переможний захід зі своєюю лігою надій, й чотирнадцятьма точками Билсона не обдурить нас, і не віддасть нашої Галичини Польщі, бо у тринадцятій точці так написано. Наївним булоб переповідати ходження наших делегацій “від Анни до Каяфи” одначе не наївним було, що народ ждав справедливості, що ось мовляв “прийде комісія, і скаже

Полякам забиратися за Сян". Чекали ми, і дочекалися, що переможці віддали Галичину Польщі на двадцять п'ять літ — от вам і правда, справедливість покривджених. Двадцять третій рік прибив сумом Галичан, бо треба коритися і служити ляхам.

— Не будемо йти до польського війська, не будемо висилати своїх виборців до їх сойму — молодь поховається в лісі, і що нам вдіють?" — і так потворилися "зелені кадри". Втікали парубки від асентерунку по нетрях, яругах, проваллях, одначе цей спротив був остаточно зломаний — обіцянками прав національних меншин, утраквізмом шкільництва, і подібними благодатями окупанта, який потішав себе, що до двадцять п'ять літ спольонізує "руські людек", і всьо буде "вшистко єдно".

Та життя пливе, не застановляється на місці, і люде мусять привикати до нового ладу, — який зобачимо.

Навкучиться деколи на музиках у своєму селі, і тоді збереться кількох парубків, і гайда до сусіднього села на музики. А в чужих селах не тільки інакші музики, але й дівчата як соловейки; вони здається гарніші за наших, краще убіраються, навіть пісень кращих співають.

— Ну, щож хлопці, підемо на музики до Козари? — питає Василь Петра товариша. Я вже маю "деко" тютюну, кілька "шпортів" навіть чоколяди для дівчат купив.

— А мені що? Ходім! Тютюну кожному треба, бо який ти парубок будеш без нього, до того треба тамтешніх хлопців частувати, бо в танець не пустять, іще встиду наберемось, а то й поб'ють. Та уважайте, як підемо, то не тягни дівчини в танець як часами в себе, а проси її чи годиться, то раз, а друге не закохуйтесь зараз у них, щоб не напитати собі клопоту.

— Та ти вже так дуже не вчи, бо перевчиш! От краще уважай на себе, бо ти перший це робиш що нам заборонюєш. Та чого ти оце ведеш нас цими болотами, коли туди попід гасм можнаб сухою стежкою перейти? Ай, яй — дивіться хлопці які в нас чоботи з болотом, — якже ми прийдемо до села, хіба роззуватися та босому йти, чи як?

— Стежкою не підемо, бо коло Мельника, якийсь нечистий по вільшині ходить з ломакою та б'є на смерть.

— Невже, а кого забив?

— От попробуй, зобачиш, коли такий відважний!

— А от на наше щастя зійшов місяць, видно хоча де ка-
лабана, а де сухо.

Десь аж в другому кінці села музики, чути як гуде бубен, і скиглять скрипки, і собаки навіть там гавкають більш як деінде, а от і пісня несеться звідтіля:

“Чому товаришу неправдов жиєш,
Свою покидаєш, а до мої йдеш?”

— О, чуєш Петре це й до тебе відноситься. Лишив Оленку, і біжиш за чийоюсь Марусею, чи Катрусею.

— Який чорт біжить? От йдемо, щоб забавитися тай кінець. До того якраз там і жде мене Маруся.

— То на якого лиха обладувався чоколядою, собак будеш відганяти ньюю, ех ти гунцвоте!

От і музики — танці під хатою. Товариші не довго держались вкупі, та вже по другому танцеві кожен з їх стояв біля дівчини, і щось несміливо шепотіли. Довкола подвір'я сад звисає розлогими віттями яблунь, груш, на яких відблискується зеленуватий місяць промежутками чаруючого сяйву.

Блищиться на листках скроплена роса, яку струшують хрущі гейби іскрами самоцвітами. Та чиж час нашим дивитися на красу довкола, коли краса у карих очах, у чорних бровах, у стані дівочому, у мові, що ллється в душу жаром юності.

— А не казав я, дивіться, вже причепився якоїсь Марусі, і крутить голову, — а Петро до дівчини:

-- Ганусю, чи підемо знову танцювати, чи...

— Та що це ти — чи підемо, не бачиш що стою коло тебе — не втікаю?

— Та я знаю, але коли в тебе хлопець, то можеб ми тепер не йшли, аж потім, бо...

— Ну й козак з тебе! А тиж, там не маєш дівчини, що? Але, ходи, погуляємо а там іще мій Андрусь не пропаде.

Петро стояв коло ньюї, і не говорив нічого, тільки взяв її за руку і притягнув до себе, дивлячись у її очі, на стан мов русалки, і...

— Закурю — хай гуляють, а ми сядьмо поговоримо, — добре? Знаєш Ганусю, я признаюсь що ти мене геть очарувала, і що з того вийде, я й сам не знаю.

— А ти не зачинай, тай не будь якийсь розсіяний, а кажи виразно, чи прийдеш знов до мене?

— Колиб можливо, певно що прийду, скоро, — завтра, позавтра.

Ге, ге, ге, — чекай козаче, не так то скоро, бо з такої горячки скоро позимніє, а завтра й забудеш. Та коли хочеш щиріше говорити, ходи онтам під грушу на лавку, хай довідаюся що ти за пташок, чи перелетний, чи дасишся освоїти.

— Ганусю! У твоїх очах щось несамовите, — щось що палить моє серце як віск, і душа чогось тужно дріжить, замість успокоїтись.

— Не будьже плаксивим, не вишукуй високої мови, бо щось не йде, я не вчена і так, — а масток який в тебе?

— Масток — я сирота, може припаде мені нивка, дві, а з тим мені й запізнаватись з тобою не гараз. До того, я мабуть поїду в світ, тому...

— У світ, куди? Хібаж, хочби і бідніше прийшлося жити, чи не веселіше тут, в ріднім краю, між своїми? А коли так, то чогож ти закохуєшся відразу, і відразу забути хочеш?

І якби на відмову, дівчата завели:

“А ще вище підлігає, тай крилоньками блудить,
Як то тяжко на серденьку, як хто кого вірно любить.
Як то тяжко, як то нудно, аж ся серденько крає,
Закохався у дівчині, покидати їй гадає”.

— Чому в тебе козаче, мова що полонює серце, а слова зневіри відбирають, рвуть на шматки надію?

— На хоч хустину, згадай колись мене, що не цуралась, і ждала.

Вертались хлопці домів, курили що лишилось, і жартували про дівчат, як танцювалось, що говорилося, як запізнались і до Петра, — це Василь:

— Ну якжж ти з Ганусею, договорився? Алеж бо й дівчина, кажу вам хлопці як русалка, а стан прости Господи, як відьмочка з Конотопа.

— Я не знаю, чи мені знов іти в те село. Маю щастя до гарних дівчат, та бідних, а я й сам не багач.

— А щож ти, женитися мусиш чи що? От полюбив, розлюбив, пішов до другої, забув, а там брате, хто знає де твоя доля? От і таким тобі бути! Я от дівчині набрешу що в мене тільки майна, як приїде, але зимою, то покажу геть всюди, куди сніг засипав, а женитись іще час. От до асентерунку кличуть підемо, відберуть на два три роки, тай іще яку ляшку полюбиш.

Думав Петро про свою долю, і злився сам на себе; чого йшов на музики до того села. Обіцяв приходити що вечора, а на відхідному так розпрощався, що й сам не розібрав, піти іще раз, чи ні. Аж за тиждень, таки пішов. Щоб виминути бо-

лота дорогою, іде він гасм стежкою, через вільшину Мельника, вилазить якась мара з корчів і йде просто на нього. Він пристав, дивиться йде, щось суне навіть ніг не піднімає, і білими крилами махає, з великим буком у руці помахуючи. Іще ось двадцять кроків, і кінець буде, думас. А в нього ані патики від собаки обігнатися, врешті нащупав у кишені ножика, прискочив до вільхи, від якої при пні відростали грубі літорости, пригнув, і миттю відрізав їй обчімхати галузок ніколи було, та й до ньої, з розмахом, а вона:

— Не бий, то я Микола Мельник!

— А ви чого людей страшите, дядьку?

— Не людей, а парубків, що нічч'ю йдуть стежкою, через город, і топчуть городину. Коли так сталось що ти відважився, то тобі позволю йти, але іншим не кажи, бо шкоду мені роблять, а так бояться, і виминають. Кудиж ти так чимчикуєш навмання, га? Закохався у дівчині, ну, ну, — не дури хоч, бо гріх, ая! Не забудь, гріх, сину!

— Я вже і забула за тебе — думала, дурисвіт якийсь а ти прийшов, ну сідай, мами в дома немає, пішли до тети аж у Витань, і заночували, а брат Микола десь у дівчини — батько, як знаєш давно помер.

— Я прийшов, бо мусів, щоб поговорити з тобою, що нам мабуть хіба любитись можна без надії, бо ми обоє бідні.

— То чогож ти прийшов, щоб ранили моє серце? Хай булаб я думала що це був сон, привид. і забулаб була, а так, це правда соколе, гірка правда.

“Ой немає гірше, як тій сиротині,
Ніхто не пригорне, при лихий годині”.

“Не пригорне батько, не пригорне мати,
Тільки той пригорне, що думає взяти”.

— А тиж, і не думаш взяти, чи може? Гладила його кучері, заломлюючи руки, і прошивала його карими очима. Чому ми маємо забувати себе, чому я без долі? Не треба було тобі приходити до мене, чуєш, ти, чи глухий на мої слова?

Петро немав мови, — дивився на цю любу істоту як щось, що не сміє належати йому, недосяжне, і не змігся нічого її сказати, тільки на відхідному зложив на її скрань братній поцілуй, і вийшов швидко з хати. За собою чув її ридання, не обернувся, закусив губи і пішов, бо вже піли треті півні.

— Не підуй я вже більше в чуже село з вами. Якось так складається, що замість веселитися, сумую опісля.

— Бо ти дурень, ось що! Коли маєш щастя до дівчат, то залицяйся до багатших, не до бідних.

— Колиб то можна було серці розказати! До лиха мене чогось не тягне до багачок чи тому, що я сам не багатий, чи яка мара, не йде мені ніяк з багачками, навіть говорити з ними не маю що.

Проходила осінь, зближалася зима, і Петро ходив рідко між челядь. Чогось і до Оленки не заходив, мабуть чи не тому, що її мати сварила, щоб не кохалася з ним, бо він бідний.

— Та чомуж ти не приходиш? Чим я тебе вгнівала? Скажи чи не була вірною, хоч ти і за другими аж у другі села бігав, я знаю.

— Не приходжу, бо твоя матір тебе проклинає, щоб ти мене не любила, я чув під загатою, як вона лаяла тебе.

— Ну, та мама звичайно хоче зятя багатого, але я люблю тебе, хочби без нічого.

Вже й снігу цього року всипало щой Господи! З хати треба відгребуватись, а то аж вище вікон замело. Стужа така як ніколи — пташня мерзне в повітрі. “Сидіть в хаті, й не рипайтеся, та й ти шибенику — де вже оце манджавш, га?” — каже старий батько.

— Та я йду до дядиного Михайла, його брат шиє мені чоботи, подивлюся, чи пошив.

А брат тітки, Михайло, так утішився Петром, аж підскочив: “Підемо до сестри Оленки, щось в ньї дуже цікавого”.

— Що таке цікаве — кажи!

— Ні, зачекай, зберуся тай підемо, вона просила прийти з тобою.

— Та воно не близько, геть аж за селом в лісі на новині, — тай сніг такий глибокий, що не доб’ємось туди.

— Коли б ти знав що в ньї за новина, то тиб на крилах злетів, але ходім.

— Добрий вечір Оленко, от і ми прийшли!

Добрий вечір, а, й брат Петро прийшов, от добре, а то наші дівчата так скучали, що аж послули за кужелями. Це Стефцю, Петро дядька про якого я тобі говорила, той вже як заспіває, то варто почути, а яких він знає всіляких, ріжних байок, що й час минає скоро, не счуєшся як зсавітає. Та чо-гож ти стоїш? Заходь ближче, сідай, тиж свій — рідний.

Петро стояв коло порога, і мняв шапку, дивився на дівчат, а однієї за найбільшою кужелею не пізнавав ніяк, як то сестра її звала Стефкою, ага, ось це мабуть чи не та новина, про яку говорив брат Михайло. Зза кужелі глипнули на нього очі тієї дівчини, якимсь дивним вогнем, гейби не з цього світу. Він присів біля печі на лаву, закурив і почував себе не-

мов прикрим гостем. Але сестра Оленка, хозяйка, немов зрозуміла його, почала: “такий сніг, мороз, а вона проситься, пустить — каже — бо замерзну!” І от й вона, моя робітниця, а нам так помочі треба.

— Ха, ха, ха, — сміється Стефка срібним сміхом, а я завтра таки йду до дядька в Букачівці.

— Ая, зараз таки й підеш! Сніг по коліна, я й собаки не вигналаб, а вона піде. Сиди і не рипайся як тобі добре! А співайте дівчата, розвеселить хату, а я догляну щоб страва не пригоріла.

— Коли Петро такий співак, хай він заспіває, послухаємо, ану просимо, — це Стефка, — а Оленка й собі:

— Ай справді, та чогож ти як з дуба впав, співай, так далеко йшов до нас, та не розвеселиш себе і нас, прошу!

“Прощаюсь, Ангеле з тобою,
Прощаю, щастя ти моє, —
Бог нас не наділив судьбою,
Разом провести щастя днів.

А як тобі колись прийдеться,
Шукать мене серед могил,
Той камінь з гроба озоветься,
І скаже, щом тебе любив”.

Заслухалися дівчата, а Стефка перестала прясти, обняла веретено руками навхрест, і дивилась на Петра як на божество, тільки зітхнула, й знов зафуркотили веретена, знову жартували, співали геть поза північ. Петрові аж голова закрутилася коли придивлявся незнакомій Стефці. Такої краси він іще не видів, не читав про ню, не чував, тай описати годі. Ті очі карі що іскрились вогнями як зорі, те чоло високе горде, крите чорними кучерями, що спадали аж до лица ангельської краси, і уста коралеві які здавалися розцвілими рожами, і стан, — таки не до описання. Вже піли треті півні, коли Петро вертав з Михайлом домів, він останній, бо незнакома вийшла за ними, і при повнім місяці, стоячи на порозі нахилилась до нього: “прийди завтра, конечно!”

— Ну, Михайле! Здається мені, що я знову попав в клітку, одначе дякую тобі, бо такої краси, я іще бігме не видів.

— А видиш, — я казав, розвеселишся, забудеш Ганусю, а там і Стефку.

— Стефку, я її не полюбив, не буду і забувати.

— Ну, це ти кажи кому іншому не мені. Я бачив як вона за тобою дивилась, тай подумав: від цієї не втічеш! А там, то твоє діло!

І почав Петро до Стефки учащати кожного вечера, — ніч приганяла, ніч відганяла. Пропав для челяді Петро, пропав для помочі старому батькові, пропав в церкві, в читальні — поза Стефкою для нього не існував світ.

— Щож ти робиш біснуватий? Та любитись можна, але оттак як ти, зівсім збився з глузду.

— Чому? Адже до ньої залицялись богачі, й вона їм відказала.

— Відказала? Бо знає що її не посватають, а з тобою побавиться, тай пропаде, побачиш!

— Як пропаде, куди?

— Куди, куди очі понесуть! Вона без роду, кругла сирота, і так живе тим що заробить, знайде лучшу службу, тай піде.

Петро іде зі Стефкою до “дядька” її у Молодинчі вечером, бо завтра неділя. На дворі зима, йорданський мороз тріщить, зорі на небі миготять діамантами, а вони обнявшись йдуть навскісь полями, замерзлими скибами, з яких вітер поздував сніг, і цілюючись, шпортаються по скибах, й каже вона: “Дивись, он там дві зорі коло себе так близько, це не зорі, це ми, мій соколе, це ти мій раю!”

— Так Стефанусю! Кожна людина має свою зорю, і ми їх маємо теж, ти вгадала; оцих дві — це ми, моя царице, моя богине, мій ангеле!

— Знаєш Петрусю, коли ти згадаєш ангела, я завжди згадаю ту пісню, яку вперше від тебе почула “Прощаюсь ангеле з тобою!”. — Скажи, чому ти першу пісню таку мені заспівав? Невжеж ти мене колись покинеш?

— О, ні — ніколи, тебе не покину! Скорше ті зорі світити перестануть, як мавби я тебе розлюбити!

— Невже? О мій любий, мій лебедику, мій братіку, та щож це я? Дивись ми вже зараз будемо йти попри залізничий шлях — сюди коротша дорога, й снігу менше. Десь зі сходу жене товаровий поїзд, і дме снігом в вічі — вони пристали, а вона питає:

— Скажи, колиб я тобі сказала: скоч зараз під колеса цього поїзду коли це правда, що мене не розлюбиш, чи ти зробивби це?

— Я, сейчас! Дивись, от один крок, і колеса змелють мене, і рванувся від ньої — заледви стримала його.

— Вірю, сонце ясне, вірю орле сизий, тільки я не думала що цим ти доказавби свою щирю любов, колиб тебе не стало — хіба й мені кинутись за тобою. Ох, колиб я знала, колиб я

знала, тиб ніколи не дивився на інших, бо я хоча вірю тобі, то подумай, що твої рідні ніколи не згодяться на наше подружжя, а щож тоді? Без тебе мені не буде життя, бо ти забрав моє серце, і душу. Я невільниця твоя, і до смерті твоя зістану!

Прийшла весна, пройшло літо, знову зима, весна і сінокоси, і їхнє кохання споїло їх в одне єство, одну ціль — юним щастям любови, і нараз:

— Вчера я стрічала твою мачуху за городами, вона присілася до мене щоб я тебе лишила, і назвала мене волокитою, і бити хотіла. Я її кажу: я вас не знаю зівсім, чого ви мене чіпаєтеся, а вона: “ти добре знаєш чого! Розволочила нашого Петра на батяра, нічого не робить тільки спить, бо всі ночі з тобою висипляється, ти, сьяка, така!”

— Я вб’ю ту гадину — як вона посміла тебе займати?

— Не тільки мене, минулої неділі мою господиню під церквою між людьми сварила, щоб вона вигнала мене від себе, бо казала що я їй тільки тому в ньої служу, щоб з тобою любитися. Але ти не роби з того дурниць, бо я знаю твою запальчивість, вдариш її, батько прожене з дому, бо їй так кажуть що в дома хіба їсиш тільки, ніяк господарка не йде в голову, нічим не помагасш, їй вся родина клене нас.

— Ну, може братові ти не подобаєшся, мачусі, але сестри мої люблять тебе, особливо Катруся і Маруся, а в тім чи воно важне щоб тебе любили, коли ми кохаємося, нічого нам не страшно, усе перебудемо!

— Ех, перебудемо, — я кажу тобі, що вони завзялися за всяку ціну розлучити нас, особливо та преїхидна мачуха. Ідиж до дому, бо вже сонце сходить.

Іде він росистими межами домів, і тяжко зітхає:

— Чого вони завзялися на нас, чи на світі цьому вже немає місця для нас двох, кому ми вчинили яку кривду, цим, що кохаємося?

А в дома, коли приходив, завсіди, ніколи не йшов до хати хіба зимою, а то десь в стодолі чи стайні досипляв недіспану ніч. Цього ранку, щось потягло його до хати; прийшов і шукає щоб то з’їсти у кухні, а мачуха: “прийшов синочок!” Він чув добре як цідила вона крізь зуби: к—ва, злодійка, безличниця.

— А хто то така к—ва, злодійка?

— Хто, та твоя волокитка Стефка, буцім не знаєш?

Петрові кров вдарила, прискочив, і один тільки раз з усієї сили травх її по зубах, стягнув з постелі, — вона зімліла, впала на землю, уб’ю як гадину, як собаче стерво, коли іще

раз образиш її — чуєш відьмо? Вхопив за розкудовчене волосся мачуху, і термосив її як снопа. “Ти опирице проклята, чуєш? Стефка свята людина, це ангел, якої не смієш образити! Зітру на порошок тебе, як жабу роздопчу, і гріху не побоюся!”

В мент почув що коло нього батько, вхопив його за руку, і: “геть мені з хати, счезай, будь ти проклятий! — ухопив з під лави сокиру та й до його — забірайся геть мені з очей, бо зарубаю! Ти б’єш її, яка змалку тебе виховала, вигодувала, ти драбе!”

— Не піду з хати, а ви тату не гороїжтеся, бо я сокири не боюся! Скочив крок, вирвав сокиру, і жбурнув під лаву. Ви йдіть, досипляйте, а я піду без вашого розказу, піду, і пропаду — коли така моя доля.

— Ти мене штовхаєш в груди — батька що тебе сплотив, можеб і забив, за кого, за.....

— Не плачте тату, від вас я’б стерпів усьо — але від ньої ні! Яким правом вона має мішатися у наше щастя? Який маєток принесла вона вам? А тепер іще байстрюками вас обдаровує, а нас усіх як собак розігнала з рідної хати. Я вже одинокий зістав у вас, і мені немає місця на батьківщині, я це знаю, від’їла вона нас усіх, та не мене — я сам піду, і “сліду не лишу по собі. А закіль я тут, не вливайте гірчиці в серце, дайте пожити іще хоч трохи, зі сиротою ділити недолю. Тріснув дверми, і пішов до Стефки. Нічого її не говорив, та вона вгадала, що сталося, і врешті: “я того і сподівалася, що нас розлучать”.

— Не розлучать, не журись, ми як любилися, так і будем!

Слухай, позавтра весілля у брата Семка над Дністром. Зберися, підемо, бо гніватись буде, затанцюємо як ніколи.

— Добре, та ти не приходи за мною, — я вийду до тебе за село, і підемо.

— Та не барись, вийди із вечора, не пізно, та підемо через ліс, місяць у повні, тай і лямпка “батерія” в мене є, не заблудимо.

Заледве сонце зайшло, ізза гаю нісся її дзвінкий спів:

“Твоя мати чарівниця,
То велика розлучниця.
Розлучила рибу з водов,
Тай розлучить мене з тобов”.

Він ждучи відгукується:

“А ми в парі ходить будем,
Як любились так і будем”.

Стрінулися, гейби вік не бачилися. Кинулись в обійми довгі, пристрасні, без яких не було їм життя. Потім як діти побрались за руки пішли лісними стежками, галявами, пристаючи коли стежкою просувався вуж чи гадюка, або пробігали серни — тоді знову зітхали, цілувалися, і гомонячи просувались над схил Дністра, до лісничого Антона що віддавав дочку за Семка.

— Танцюймо, мій соколе, мій князю, бо мабуть вже недовго будемо любоватися. Він чи не дочув останніх слів, чи не хотів зашмарювати їхнього погідного кохання, брав її за руки, сідали на дубову колоду, дивились на себе як зачаровані, і хихотали. Аж рано вертались, і тоді вона з якоюсь тривогою почала:

— Завтра не приходь, бо я піду до Ходорова, відвідати тітку, прийди аж позавтра. І ще щось. Тобі'б вернутись до Ганусі чи Оленки, а для себе ми будемо як брат із сестрою, чуєш?

— Якою сестрою, що ти верзеш? І не гріх тобі таке думати про нас

— Може й гріх, може — Боже мій! як подумаю що не доведеться більше тебе обіймати, пестити твоїх кучерів, слухати твоєї мови, то я шалію, і мабуть одурію, але так видно мусить бути.

— Та чогож так мусить бути? Чим жеж ми провинилися, що покохались вірно?

— Дурні наші голови, не можуть здушити сердець, не накажуть душам коритись, як вітер траві. Ну, пора, диви сонце вже давно зійшло, а ми іще вистоюємо. Прощай! Може стрінемося — може, я не знаю.

Ішов він домів, й не видів нікого стрічних, не здоровкався з ними, зачаділий чч що, приплентався, зарився як звір ранений в солому, і думав: — що воно скоїлось, що вже й вона сумнівається в нашу вірність, відданість, як присягались. Та нічого, післязавтра все роз'ясниться, — адже не може бути, щоб вони розсталися. Дуже довгий був день, іще довша ніч, і знову другий день, а в вечір він побіг, — ні легів до ньої, та сестра Оленка сказала що її немає — не вернулася. І ждав він довго, поза північ, аж ранком задрімав на скошеній отаві, та її не було. Минув тиждень, другий, третій — немає. Не доїдас, не спить, робота взагалі жодна не береться його, а під серцем щось пече, болить, голова ходором ходить, ноги не служать. Ліг він, не здужас встати, і не бажас — оттак і собі піти, і не вернути більш. Аж четвертого тижня передала сестрою карточку, що буде біля станції ждати — до ньої вже не

вернеться. Він летів на крилах на місце стрічі, стрінулись, якось гейби нові знакомі, відійшли від станції, говорили про щось, що обоїм не було цікаве, і він не настоював, чижби зміна аж така у них зайшла? І на прощанні в них не було тих палких вже, давніших обіймів, а якісь гейби родинні, тільки відійшовши від ньої на гін два поля, затагнув сумної:

“Ще раз так сонце засяло,
Де любо любив її,
Ще раз так сонце засяло
Де любо стратив її”.

А за місяць, чує він вона в арешті. В ньої у клунку знайшли річі сусіди Оленки Юрка Коваля, і ще чиїсь, до яких вона не признавалась, і засудили на три місяці. І сестра Оленка переказувала, “просила, щоб ти відвідав її в арешті, поміг вийти, вона не винна, колись розкаже”. Що воно таке зі Стефцею сталося? Щоб вона лакомила на лахміття сусіда Юрка, і таку славу лишила по собі, тут щось не теє. І Петро довідався. Ці речі підкинено її наймитом його брата у потягу на Ходорів, який чогось їхав до Львова, а стрінувши її на залізниці передав, мовляв: ти забула! — Це все якесь таке складне, що й годі було розібрати, одначе що тут була рука мачухи, було певним.

— Ну, то щож тепер. підеш за ньою до Буриштина, вона чекає на тебе!

— Хай чекає — ви своє зробили, потіштеся, подавіться! — і втікав від рідних, знайомих, товаришів, сторонив, уникав.

— А ти забудь її — вона не варта тебе, тільки дівчат всюди, а той причепився якоїсь заволоки.

І вже мені з тими дівчатами, йде як з Петрового дня, не буду ними займатися, цур та пек їм!

— До бранки от кличуть за місяць, щей польським вояком будеш, а там, як вислужиш, вивітріє не тільки Стефка, але й другі забудеш що й були колись на світі.

— Можливо, але я думаю, що польським вояком не буду.

— Якже це, невжеж ти кривий, чи сліпий, хоч може не маєш відваги, але в гурті призвичаїшся й до того. А не бути відібраним встидно, скажуть щось тобі бракує, й вишукають якийсь ганч — ваду, тоді й стара баба не захоче тебе, не то дівчата.

— А я бувби вдоволений щоб мене не відібрали, хайби і сміялися з мене.

— Що сміялисьби ще нічого, а то й на музиках таким “офермам” дають послідний танець. Ходім під читальню, там

зберуться товариші які йдуть до асентерунку, умовимося з ким поїдемо, бо пішком трохи задалеко, три милі.

Коло читальні зібралися хлопці, жартують, діляться папіросами, і співають:

“Вже більше літ двісті,
Як козак в неволі,
Понад Дніпром ходить
Викликує волі” —

А з боку інші:

“Соколи, соколи, вставайте в ряди!
Нас поклик “бодрімось!” звиває
В здоровому тілі, здорова душа
Де сила там воля вітає.

Як славно бувало козацькі сини,
Боролись до смерті — загину
Боротись будемо, соколи всі ми
За Русь, Русь святу — Україну!

— Розейць сен! Сволоч гайдамацка! Ми вам дами Україне! Чотирьох поліцаїв нагайками б'ють куди попало, хлопці розбігаються, і “шляк би вас трапив, польські свині! Чекайте, будемо вам воювати, аж завалимо Польщу!”

— Кто то повіл? Ходзь тутай, смаркачу!

— Я сказав, ось і що мені зробіть? — це Семко Гриців — очайдух. Вийшов з гурту і йде до поліцистів, інші з боку дивляться, що то буде. Один з їх прискочив, скрутив руки, другий ланцюжки заложив, а третій б'є по виду: “ти бидло — хлопекє! Марш напшуд! — і повів Семка на постерунок, інші розігнали хлопців, котрі не слухались знову били, і так розбіглися наші “рекрути”, як тхорі. За яку годину, вертається Семко, регоче, і скликає знову хлопців:

— Як, тебе вже випустили так скоро?

— Випустили, бо мусіли! Мене навіть до постерунку той “шустак” не довів. Веде він мене попереду себе, а за селом вже з боку придивляється, та завважив тризуба на вилозі тай питає: “а то що єст?” — це тризуб, державний герб України, кажу йому — а він залінився верещить: “то сон грале — не тризуб — здіонць натихмяєт! Добре, але розкуйте то здіму, а він дурень положив кріса на землю і розковує мене. Заледви він щойно звільнив ланцюжки, я вхопив кріса зі землі тай до нього: “марш вперед, бо застрілю як собаку!” А він йде, боїться песій син, труситься як осиковий лист, і просить: “Семку оддай мі карабін — на Бога свентего, прошен цен!”

— Ні, кажу йому, приведу тебе на постерунок, тоді кінець твоїй службі, а мені що? — Але обдумавши кажу йому — добре віддам кріса, коли ти не будеш більше, ані інші поліцаї бити хлопців за пісні українські, або за тризуба, бо ми й іншим зробимо порядок побачиш! Отже згода?

— Згода, брацішку, згода, — і сягає по карабін.

— О ні не так скоро, вперід з патронташа давай всі патрони, і з кріса я сам вилучу, і тепер на масш!

— От герой Семко, зробив лучше як нас цілий гурт.

Раннім березневим ранком зібралися наші рекрути, й підводами поїхали до бранки в місті. При дорогах випустили бруньки тополі, й верби, зі землі прозябають перші квіти, трава щитиною вкриває придорожні рови. От вже й Демянів, тепер гостинцем “цісарським” просто до міста.

— Гей, рекрути, а виж чого так посумніли, а заспівайте якої, чи може боїтеся поліцаїв?

“Козак коня веде, дівча воду бере,
Питається козак дівчиноньки,
Куди та дорога йде?

Ой бо тая дорога, до самого Кракова,
Ой бо тая дороженька
На рекрути готова.

Рекрутоньки ідуть, як ті пчоли гудуть,
А за ними, дівчатовька
Дрібненькі сльози ллють.

Рекрутоньки мої, заспівайте мені,
Хорошая ваша тая пісня
Сподобалася мені”.

“Ой жовнір я моя мила, й жовнір я жовнір,
А як мені не повіриш, дивися на ковнір.

Ой підемо пане брате, підемо, підемо
Та не знаєм пане брате, чи ми ся вернемо.

А як ми ся не вернемо, будемо панами,
Неодная білявина, заплаче за нами.

Неодная білявая, за нами затужить,
Нема мого миленького, бо при войську служить”.

Місточко Бурштин чванилося своєю харністю й красою, та своїми ярмарками, особливо коней, де хитрі жидки займались нелегальною перепродаж'ю крадених коней, та це до справи не відноситься. Отож приїхали наші хлопці, позабира-

ли свої обіди в вузликах, і пішли до комісії. Вона урядувала в Українській читальні “Просвіти”, бо поляки не мали кращого місця, ані вигіднішого. В будинку всюди при дверях кожних озброєна варта. На цей день прибуло до бранки сім сіл — звиш тисячки хлопців. У середині, де урядувала комісія, сиділи за столами військові писарі, старшини при стіні від вулиці, при відчинених вікнах, хоча на дворі іще був приморозок, та їм що — нехай рекрути при звичаються.

— Хлопци з такої то всі — розебраць сєн! Убранє на подлогєн, потєм знєлєсєш! Марш! Між ними й Петро тогєж сєла — розібєралєсь, і у вишикованих рядєх ждуть чєрги, ми нєє година, дві — і врєштї дають в руки військову книжочку до записують рїст, вагу, і до першого з лїва за столом, який:

— Імс і назвіско, народовосьць, єнзик маєєжєсти, знєймосьць єнзєкує.

— Русїн, Поляк? — паде острє питаннє.

— Русїн! добжє — далєй — Русїн, Поляк?

— Русїн, Поляк?

— Українєць!

— Оє, а ти скєнд бєндзєш — з Кїйова Морда гєйдамаєка! Русїн, цє?

— Нї, панє я Українєць!

— Глупї єстєсь, гутай нїма Українєцєф!

— Я нє візьму тїєї книжєчки колєи записєтє цє я Русїн, бо я ним нє є!

— Нє вєзьмїш? Зєбачимї! Панє сєржанєць. Єдинї правдоподобнє кандєдєт на ствєрдзєнє народовосьцї.

Вхєпєли двєх вєртовєх Пєтра, привєлєли до лєвки, і трєтїй зї закєченими рукаєми, з нагаєкою в руцї:

— Русїн, Поляк?

— Українєць!

Вїдвєрнув руку, та по зубєх, аж зєляцїло, другий, трєтїй, а тих двєх дєржєть йєго за руки.

— Русїн, Поляк?

— Українєць! Пєтровї кров брєзкєє з рєта, йєго клєдуть на лєвку і б'ють нагаєкаєми, вїн зїмлів.

— Вєдє, нєх одєйдєє! Щєйно очунєв.

— Русїн, Поляк? — та самє вїдпєвїдє. Прєцєдєра комїсїї здєржєна. Клєчуть вїйтє Мєхєйлє Гучкє.

— Панє вуйцє! знєцє тєго хлопцє? Чє он Русїн, чє Поляк?

— Та вїн Русїн, алє з тих, цє за Українєю тєгнє, і мїж хлопцєми пєрїд в їх читєлнї вєдє.

— Ага, то значи же тшеба го научиць! Плютонови! два вядра води пшинесьць з коритажа!

Принесли води, били, відливали і знову били, а вкінці помучилися, і штурхнувши прикладом у плечі до комісії.

— Русін, Поляк?

— Українець.

— Той більше не питав, записав що схотів й підсунув книжечку другому, а той:

— Єнзик мацежисти?

— Українська!

— Не питав вдруге записав, і дальше третьому.

— Знайомосьць єнзикуф?

— Тільки по українськи.

— Так, а яке школи пан уконьчил?

— Я ходив до штуби на селі, то всьо!

— Пан кламі! вуйт поведзял же пан ходзіл до гімназіум, записал сен на університет, цо?

— Не правда! Чого я вчився, це моє діло, і не для вас.

Він записує: українська, польська, німецька.

— Це фалшиве, я не прийму тієї книжечки!

— Не, о, ми уміми просіць!

— А видиш, як пописався! І треба було тобі того, щоб били задурно? Було сказати Русин, і все булоб гаразд!

— В тому то й діло, що коли б ви всі говорили як і я, не були б били і мене, бо не змоглиб зі всіми мати тих церемоній, а так: — нехай — я їм віддячуся, щоб я з того місця не рушився, і відомщу на Янтках — я ще діждуся!

У гостинниці, після бранки приходили до нього хлопці з рідних сіл, стискали дружньо руку, і знакомилися, з ним — таким то невидним, а завзятим. Один зі села Підмих—вєць Михайло Цвінюк, той то аж поцілував як брата.

— От так треба було нам усім заявити що ми Українці, а всіх не билиб були як його. І до Петра приходили інші, частували його, гордились ним, що один витерпів за всіх, тільки тому, що мав сильну постанову, не коритися ворогові, а боротись де тільки можливо.

— Прийди до нашого села на виставу з хлопцями. За пару тижнів ставимо гарну річ “Батькова казка”. Дуже просимо, прийди, а ми прийдемо до вас на виставу.

— Добре, можливо прийду, а зараз оставайте здорові, я їду потягом до дому, не поїду з вами.

— Потягом, чому?

— А тому що я Українець, то можете на мені мститися — виж рускі, і пішов.

— От і чудак! Будь здоров!

На стації в Дем'янові — Мартинів у почекальні пасажи-
рів двох, з ним трьох — підійшов до віконця, і:

— Прошу білет до Чернева.

— Цо, цо? Білет гдзс?

— До Чернева, перед Журавно — Новосільцями.

— Не розумім! Гадай пан по ужендовему, не по хіньску!

— Ов, а то цо — ви тут Манджурію завели?

Матері твоїй — розумієш польська зайдо! запхай собі бі-
лет десь! А в селі його обступили тай:

— Якжеж їхалося потягом?

— Потягом — я пішки йшов! Не хотів урядовець прода-
ти білета тому, цо я не говорив по польськи.

— Неможливо!

— Правдиво! Колиб поставилися наші люди, і всі не цві-
рількали як ляхи хотять, то вони мусілиб шанувати нашу мо-
ву, яку вони добре знають.

За кілька тижнів зібралися товариші з Петром до Підмих-
вець на виставу драматичного гуртка. У тому селі був
надзвичайно рухливий драматичний гурток під керівництвом
гінназистів, і поповича. Хоча вистава була віддана надзви-
чайно добре з усіми технічними можливостями, одначе моло-
дим важніші танці по виставі, до яких зараз по виставі шику-
валися парочками. Уся молодь, в народній ноші, хіба учи-
тель, священник, гінназисти.

Музиканти з Журова, славились найкращим музичним
розголосом в околиці. Як заграли, ну ноги самі скачуть, тай
дівчат гарних там не бракувало, але наші гості ждали цо їх
хтось запросить, представить дівчатам, бо так і годилосьби.
А тут і Михайло Цвінюк. Невеличкий ростом, цікавий, жи-
вий, як зобачив Петра, то прямо летів до нього.

— От добре цо прийшов, прошу сідати! Диви онтам на
кону сцени дівчина в жакеті синьому, з коралами, це Оленка
Польова, я тобі її представляю — потанцюєте, запізнастесь —
вона маюча дівчина, цей дещо вчена.

Петро слухав але не дивився в той бік, і врешті Михайл-
ло: “ну щож я піду і скажу її — добре?”

— Добре, іди, та не спішися!

Пішов він до тісі дівчини щось шепотів, і аж тоді Петро
придивився до ньої: “богата, дещо вчена”, — це не зле, але.

— Ну, вона з великою приємністю хоче запізнатися з то-
бою і прийде до нас, коли заграє музика, я тобі представляю
її, і...

— Даруй, коли я придивився їй, вона виглядає вже не молодою, увійшлаб мені за тітку, але — лиши прощу! Сам він глипає поміж танцюючі пари, і ось тут недалеко біля вікна стоїть русява дівчина, у невибагливому вбранні, і щось таке цікаве оповідає чорнявці, хихоче, і така видалась йому гарна, мовби з казки, уродлива русалка — і звернувшись до товариша:

— Михайле, а що це за дівчина біля вікна, оця блондинка?

— Це Наталка, живе тут близько читальні, чому питаєш?

— Я волівби з ньою танцювати, замість з Оленкою богачкою.

— Добре, я тобі її представлю ось як: піду з ньою в танець, скажу їй, і тоді передам тобі танцювати, познакоमितесь, вона дівчина...

Танцює Петро з Наталкою, і щось нове з ним діється. Ця дівчина, здається йому рідною сестрою, якоюсь близькою, любовою істотою, яку він хоче пізнати.

— Овшім, я дуже рада познакоमितись. Нас дві в дома. Старша Оля віддана, у ньої двоє малих дітей. Одинокий брат в Америці, деє у Шикаго, а родичів у мене немає.

— Ти сирота? це дивне, теж сирота, — мало не скрикнув.

— Так, я сирота, вздихнула дівчина, або що? Чому ти так здивувався?

— Ні, перепрошую, тут нічого дивного, тільки мені чомусь, я й сам не вгадаю, хочеться тобі співчувати, поділитись — є. ходім танцювати, добре?

Танцювали майже до кінця, докіль молодь починала розходитися, а потім вона з ним до своєї хати.

— Сідай, прошу, ти в мене великий гість, навіть не вгадаєш чому, хоч до раня угадувавби.

— Цікаво, чому?

— Тому, що ти перший, якому чомусь я все хочу розказати, бо мені здається, що ти з мене не посмієшся.

— То дуже дивне — мені самому подібні думки, закіль з тобою пізнався, як біля вікна стояла.

— Справді! Як все гарно складається! А я тебе почастую яблуком, сь прошу, але вперед мені належитья вкусити його.

— Ти як Ева, Наталочка! — і злучились поцілуями щирими, ангельськими до сходу сонця. Прийди любий, прийди, — не забудь Наталки, бідної сироти, яка буде ждати.

І він прийшов знову, і знову були в читальні танці, але зараз йшла вистава. Вони сиділи, держучись як діти за руки,

тішились собою. Товариш Цвінюк шукав їх, а побачивши каже: “там коло дверей заарештувала поліція вашу сестру, вона рветься, каже що мусить вас бачити”.

— Сестру? Це неможливо! Мої сестри усі віддані, і по музиках не ходять в нашому селі, не то щоб тут, на чуже село йти, і за мною, чого?

— Шож це Петрусю, може це яка напасть польської поліції, якась лапка? якжеж поліція знала що ти тут, і чому її арештували?

Петро не міг нічого пояснити, хтоб це міг бути, і чого зветься його сестрою, й вставши до Наталки: “я піду, і переконаюся!”

— Не йди, каже Михайло, бо її саджають сковану на підводу, вона верещить що хоче бачити тебе. Але поліцай, я чув — казав: “ти до брата з наладованим револьвером — бандитка!”

— Що вона була з револьвером за Петром? Ех Петрусю, я вгадую що то за сестра була.

— Я теж вгадую, але не вірю! Вийдім на двір, до тебе на подвір'я, я розкажу. Це Стефка, дівчина, що була причепилася до мене в нашому селі, та ми розійшлися, і я нічого з ньою не маю. Опріч того, вона якась заволока, служила в моїй тіточній сестри, але між нами нічого поважного не було.

— Я вірю тобі, бо хочу вірити!

І якого лиха вона хоче у мене? Минулося, і десь на дні душі заросли вже бурянами спомини по ній — сестрою казала буде, а тепер знову на четверте село, і встид мені робить, а собі станцію в Бурштині. А я з того усього поїду в світ, а там — прощайте ви всі — а Наталочку візьму до себе, коли заїду. Думки роями лізли в мозок, відганявся від них, утікав, а дійсність зближалася, дійсність, що Наталці треба було сказати.

— Наталочко, голубко, серце золоте! Я мушу їхати в світ за очі, а ти не журись — заїду заберу тебе до себе.

— Кудиж ти поїдеш, коли, от щастя моє — тішилася я як ангелом тобою, одинокою потіхою у моїм сирітстві, а ти їдеш — хай й так, їдь, та не забудь за мене! Орлику мій, брате ріденький, місяцю мій ясний, о не заходь за хмари, бо я пропаду, коли розлюбим!

— Зелені Свята. Замаїлась квітям рідна земля і юним життям звенить усіми контурами своїми, усіми чарами — принадами. Хати прикрашені широколистяними гілками яворини, долівки вислані шуваром, а дзвін кличе людей до Церкви.

Петро у Наталки. Посідали як голуб'ята і що у їх розмова — любовці, а за ними і зближається оте, щось невідкличне. А тут у хату заходить сусідка, жінка, дивиться на їх закоханих, підсміхається, здвигуючи плічми, а відтак до сестри Олі: “це він, наречений Наталки?”

— Так, зрештою, питаєте її!

— Наталко, це твій хлопець?

— Так, це мій наречений Петро. Він поїде до Америки, і мене візьме за собою.

— Тебе візьме, і ти тому віриш?

— Певно що вірю, бо він так каже, а він каже правду.

— От дурна ти дівчина — поїде, забуде, тільки жалю тобі завдасть! Ми вже таких знаємо, що обіцяли, поїхали, і — вони всі такі!

— Перепрошую Вас, — каже Петро, а сам аж зеленіє зі злости. Як ви знаєте що я такий самий як всі інші? Отож, я не такий!

— Правда Петрусю, що ти як заїдеш візьмеш мене до себе?

— Правда Наталочко! Нічого нас не роз.... Але мені пора до дому. Прощай! Будьте здорові й ви! Наталка вибігла за ним до сіней — прощалися:

— Ти чогось не той став, посумнів, злий?

— Чого вона сюди прийшла, і в твоїй хаті присікається до мене, чи не намова це чия, щоби нас розлучити?

— Як ти можеш таке думати? Петрусю, я і в думці такеб не мала! От цокотуха сільська, прилізла за решетом, будь-тоби, а тут мішається в не своє діло.

— А мені чомусь це підозріле і, хоч вір — хоч ні! Але, — бувай здорова!

— Як це так “бувай здорова!” — щож це ти більше не прийдеш? Ти ніколи так не відходив, якимсь сухо Петрусю, і у загадочному мов з просоння прощанні обвилась рученятами його шиї. Прощай, — до побачення скоро! Мій орлику, моє серце!

— Бувай здорова!

Наталка стояла довго у вороттях, і махала рукою, посилаючи йому останній поцілуй, а він пішов. Пішов, і дорогою думав: не інакше, як вони змовились щоб сусідка прийшла, бо своїм якимсь не випадає, і — “поїдеш, забудеш — ви всі такі”. А в дома він злився сам на себе, і на всіх. Ходив прибитий, і десь, на дні душі в нього щось урвалось, розліталось все що мріяв, плянував, без надії, досіль провідниці його, заступають йому дорогу сірі дні. Пощо було мені знайомитись

з нью, коли в мене дорога в світ — коли можливо ця сусідка мала рацію? Не приходив він до Наталки тиждень, два, вжеї третій минає, і пише вона листа:

“Найдорожчий Мій Орлику!

Я думала довго над цим чому Ти мене відрікся, і не приходиш, а мені так скучається за Тобою. Невжеж Ти послухав дурної баби сусідки, та загнувався на мене? Аджеж не я Тобі це казала, ані сестра, і будь певний що я тому не винна. Що більше, я її скартала і вона до нас більше не приходить.

Дуже прошу Тебе приходь як найскорше. В нас у цю неділю грають “Потерчука” дуже гарна вистава. Прийди конечно, бо без Тебе мені немає життя.

До побачення!

Твоя вірна Наталка”.

Він дивився на листа, читав знову, одначе в серці ворушилась якась зневіра, розсіяність, байдужність, до її щирих слів, а той постанова: не піду до ньої більше, хай знає що мене ображати не годиться! А десь глибоко в душі снувались гадюками викиди совісті; хібаж так годиться відплачувати за щирю любов сироти? Так, а щож тоді зробили мені й сироті Стефці? Роз’єднали нас на віки, й пропала вона на завсіди. Зівсім як у тій пісні: “полюбив я здуру, та сам здурую став”. Ну то що? — “не всі тії побираються, що так люблять та кохаються”.

Зайшов між хлопців вечером, шуткували, співали, ділилися тютюном, і плянували йти на відпуст до сусіднього села за кілька днів. Ну, молодим відпуст важний тим, щоб стрінуть давніх приятелів, нових знакомих, нових вражінь — бо там й людей буде. Раннім ранком вибралися хлопці й Петро з ними, тай пішли навправці полевими дорогами, — аж от і відпуст. Тут продають молитовники, образки, там цукорки, содову воду, а онтам папуга тягне льоси щастя, а тут фотограф знімки “алямінутки” виробляє.

Петре, онтам Наталка шукає тебе! Вона бачила мене з тобою, і просила щоб ти прийшов. Ходиж бо, чого рота роззявив?

— Піди, скажи їй, що не бачив мене.

— Тю, дурний, таж вона тебе бачила, то як же мені брехати?

— А я не піду — ми розійшлися, й кінець!

— Та я тебе силою приведу, коли ти такий впертий! Вхопив його за плечі, і веде перед себе, а той виривається від ньюго, злоститься.

— Лиши мене Василю, здурів, чи що тобі сталося?

— То так Петрусю? Тебе силою треба тягнути до мене? Що тобі сталося? Стоїть Наталка зі своїми товаришками, і прошиває його своїми заплаканими очима, гірким докором, усім, — що назбиралося у серці закоханої дівчини. Ну, щож ти стоїш й не озвешся? Чим я тебе прогнівила? Хіба так годиться?

— Я, я скажу тобі Наталко, що я не думаю, що з того що буде. Я не думаю більше приходити до тебе. Так видно мусіло статися! Бувай здорова! — і подає її руку—вона відтупила крок взад, відвернула руку, і парасолькою його в груди: Оцеж і тобі! Відвернулась, і залилась гіркими сльозами, а він стояв зникновівши, не знаючи що робити, так встидно стало йому що волівби під землю провалитися. Дівчата обступили бідну сироту Наталку, жаліли її, піддержували: — От маєш свого любчика Петруся, бачиш, ми казали, що таке станеться! А ти не тратила надії, і діждалася — ходиж небого, нам немає тут чого шукати, ходиж!

— З якою радістю бігла вона на відпуст, думала стріне його, вговорить щоб спамятався, а він, ет, лучше не згадуй його — хай пропаде він!

— Дівчата, голубоньки! Лишіть мене, як виплачусь, може легше стане. Боже, Боже, чому мені по такій радості смуток, за що караєш мене бідну? Не бачить Наталка довкола себе краси природи, не тішить її нічого, не помагають вговорювання сестри, товаришок. Не береться її жодна робота, недоїдає, недосипляє, а коли прийде вечір, отворить віконце звідкіль виглядала його, склонить голівку в долоні, і схлипує тяжко.

— Сестричко, Наталочко! Не забивайся за тим гунцвотом, не варта він тебе! Пропало — не вернеться!

— Ой, Олю, сестро моя горлице! Знаю я це, знаю, і тому забути не можу! Гляну на дорогу звідкіль його виглядала, а він не йде, гляну в садок, де сиділи як в раю, і не можу дивитись на те місце, де віддала йому серце своє, яке він порвав на шматочки, як собака. У хату вбігла її товаришка Зінка, стала біля порога ні в цих, ні в тих, і до сестри Олі:

— До мене прийшла з місточка у долині дівчина, й подумайте що казала? Каже, що на розі онтам біля читальні стоїть Петро, і переказав, щоб Наталка віддала йому перстень, а я й сама не знаю чи її казати?

— Скажи, хай скине з пальця, і кине йому в вічі. Але подумай, де в нього відвага взялася, аж так збиткуватись над нещасною?

— Наталочко, чи не кращеб було тобі скинути з пальця перстень щоб не нагадував він тобі його, й викинь геть у бур'ян, чи в болото!

— Перстень, — ні я його не скину ніколи!

— А що булюб, колиб він прийшов до тебе, і сказав, щоби звернула йому його?

— Він того не зробивби! Йому булюб соромно за себе, коли має хоч трохи людської совісті.

— Ну, коли ти така, то я скажу тобі: он там під читальнею чекає Петро, щоб ти через Зінку звернула йому перстень.

— Де, він чекає, — я побіжу за ним! Він вернувся до мене, мій дорогий Петрусь! — рванулась до вікна, й дійсно зобачила його — він ходив вулицею раз в той, раз в інший бік, й глипав на її подвіря як злодій. Вона рванулась до дверей, та її здержали:

— Не йди, не докінчуй тебе! Кинь йому цей перстін!

— Ні, його не віддам за ніщо в світі! Перекажи йому, що з ним піду в домовину, але не віддам йому.

Ніщо не успокоювало бідну дівчину Наталку. Марніла, чахла на очах, і жаль було дивитись, не співчуваючи їй, цій, веселій колись, як пташці в гаю сирітці.

— Мушу піти геть з села, десь на службу піду, або поїду до сестри до Львова, може аж там забуду його, бо тут кожне місце пригадує мені його, і так мені тяжко, ох колиб ви знали, колиб ви знали!

Природа тратила свою красу, квіти вже давно посхли, тільки бурянами шарудів вітер, завівав сумом за красою — й дерева в гаю теж посумніли. З безлистих віток похилих беріз, скапували краплями мряки на дорогу, зі села до залізничної стації. І ще раз одинокий подивилась вона взад, на свої сліди, стиснула обіруч дорогий перстень на пальці, і зложила на ньому поцілуй: Прощай, колись дорогий, одинокий, через тебе їду далеко, і вже не вернусь!

— Ну, й як Наталка, пише зі Львова, як її поводитьсь, приїде до дому?

— Ні, не пише нічого, писала сестра Марія, що хвора, і хто його знає, — бідна Наталка.

— Гей, гай, — а яка дівчина була, як золото, мила, люба, весела, і хтоб подумав, що з такої дурниці, може от таке вийти.

А коли прийшла весна, і природа знову строїлася усіми принадами, і дівчатка пригадували гаївок, прийшла вістка що Наталки не стало. Її поховали далеко від втішного колись рідного села, сповнивши її останню волю, в убранні що він купив їй, і з перстеном якого вона не скинула ніколи.

ЗЕМЛЯ

НАРИС

(Присв'ячую братам Галицького Підгір'я, які не з добра
лишили рідну землю)

— Ти ни гнівайсі що я ті так люблю, і ни встидайсі що ті цілую, бо ту нікого нема, і ніхто ни будесі с теби сьміяти, що я дурний тибє вбіймаю, бо міні так мило лижити на твоїх грудьох, що я не можусі стримати, і скажу тобі щиро, що ти моя найдорозша.

Як мине брав тато ше маленьким на віз, і їхав до теби попри фігуру на цвинтари, він скидав шипку, христовсі, і казав міні так само робити, бо там казав лижит твоя мама, і і буде лекше, як ти і ни забудиш.

Від тогди дужи богато чису пройшло, али тосі вбило ми-ні в кімйі, і я того ніколи ни забуду.

Памийтаю як нині, як ти вродила, і ми збиралімсі жити, али прийшли мадяри, і столочили твій плід, москалі порили твоє лице, а німці їздили по твоїх грудьох, і гонилисі за козаками, і ствоїх діточок лишиласі тільки жменька колосків, то тато казав міні зібрати їх, бо то всьо, що ти нам лишила, що ти тому ни винна, і він плакав. Міні було встидно, я тьигнув тата за рукав, али як він подививсі на мени, то я с того жилю заривів як тильи за коровов.

Мині казали, що тибє люб'ют іньші більши як я, і писали за теби дуже файно, али я тому ни віру, бо знаю, що ти хоць і ни хочиш, чи ни можиш говорити, ти мине більши любиш, бо я твій рідний син, а вони зайди.

Ти здасі памийтайиш як богато було нас прийшло, щоби ті воборонити від мазурів, і ми були певні що намсі вдасть, али їм прийшли на поміч іньші зайди і злодії, і ми мусіли втікати. Ти си ни думйа що нам ни був жиль за тобов, Бог видів, як намсі краляли серці, али ни було іньшої ради. А як ми відходили, лишили по собі богато чирвоного поту, який ти випила, і вродила квітки, і їх збирают діти і побожно цілюют, бо то пригадуйи їм твоїх вірних синів.

Я знаю, що ти на нас чикайиш, знаю що в тебе є надія на нашу поміч, ох мамо золота, дай і нам тої надії, бо нам і бракує.

І ще хочу тобі сказати щоби ти ни плакала за нами, бо ми присьгаймо пирид Богом що прийдемо до тебе, відбудуймо свої хати, поправимо стайні, хліви, накупимо худоби, накуємо нових плугів, і зачнемо коло тебе робити поридок. Ми справимо тобі нове убраньї, росчешемо тобі коси, і вплетемо стьїшки такі як ти колись любила, і ти знов зачнеш родити, али тільки для нас, бо ти наши рідна мама.

Ізза обрїю сходило сонце, а губи Івана довго іще шепотїли молитву, відданість вірного її сина. Вона мовчала, хоча він знав, що вона радаб була промовити до нього.

— А ти буйний вітри ни роби і кривди, і ни ниси тучї з градом, бо і того ни треба. Чиж ти ни видиш кїлько вона витирпіла і биз тебе? Ти дуй лише тогди як і діточки половіют, і помагай і родити, бо ті Бог скарає, як і кривду зробиш, і за то будеш сі товчи по провалах куди сонци ни сьвітит, де птах ни залетит, там де нечистий на відьми свищи.

— І ти сонічко ясни, сьвіти і грїй ї, щоби вона ни змерзла, а за то поранками будеш пити її слози, а з них зробиш собі виселку, і будут ті люди любити.

— Вїо, буланый, — тьїгни, бо грїх будеш мати за той вовес щос з'їв, і ни щиро тьїгниш за собов ноги. Як скінчимо ворати, я вас знов нагудую, дам воброку, вичищу файно, напою чистенькою водичкою, а на ніч можи і повиду пасти під зруб.

— Йой, та ти мене кусати хочиш, та защо? Ади, та мене кусайи нужда с кожного боку, і тьїшко міні від неї вбїгнатисі, ой, як тьїшко! Ви тьїгніт, то вона і за вас ни забуди, вродит вам вївса, і трави як шовк, повний воборїг. А можи я сі поставлю, і куп'ю нового воза, бо той за тьїшкий для вас, і нового плуга куп'ю лекшого, навіть Вонїфро зробит нову колїсницю, як будетисі справувати.

Він відпряг коней від плуга, гласкав їх гнучкі шиї, як колись молодим свою Настусю, а вони порскали, віддмухуючи полову і січку, шукаючи за вївсом в опалці.

— Ну, — а ви ни знайти що зараз пиридновинок і для вас, ей ви гунцвоти, мої збиточники любі. І щоби я биз вас робив? Хоць ходжу коло вас як коло збитого яйцьи, і шиную вас більши як свої дітиска, бо я їх ни купував, їх міні Бог дав, а за вас я заплатив в Стрию пїитьдїсїть римских сріблом, і тогди ви були тільки лошиками по два роки. А ти Карий, все міні збитки робиш, хоць я тїбе дужи люб'ю, більши

від Буланого, який спокійний як вода, а ти драбуго чисами мине зато ще кусайиш. Али я всьо тобі дарую, бо ти ни знайиш як міні було тьишко виховати вас на коний.

— Ну, — ми збиремосі, і поїдимо до дему знов попри цвинтар, цигольню, і низадовго будемо в дома. Я вас припну коло жолуба, дам вам в него повно січки з вівсом, і будети спочивати, а я буду мусів ще богато зробити на дворі, і пізно піду спати. Ви думайти я ни знаю, що ви німа тварина, али я знаю, що ви міні більші приятелі як дваїцьить моїх сусідів, бо ви мине слухайити що вам скажу, а вони тогди як їм вас і мине треба.

Іван їхав домів, і минав за собою її, струджену, знеможену, і хотів чимсь її допомогти, потішити, але не знав як. Його зір здержався на придорожніх будяках, яких насіння вітер зривав, і розносив по полі.

— А ви посьмітючи, та я вас батогом повитинаю як гадиньит, абисти ни ссали ї крови, дїтьчи насіньи. Ігі, — та то чириз вас тільки я мелю язиком як вар'ят, али як я вас с коріньем вирву, то вам і ваш тато ни поможи!

Поправив бриля на голові, пригладив вуси, і раптом перехрестився, аж мороз пройшов тілом.

— Васильку, синочку — та чиж ти мусиш їхати в світ за вочи? Ади як ті любит ота дівка Наталка, та вона згине за тобов, і ни справ'ю тобі висільи, хиба вчую як по ні задзвонїит, а можи і по тобі. І хоць ни давби я тобі більши як морг зимлиці, і в неї ни більши, али можи бисти якось жили, ту, де мій дід і прадїд давалиси раду. А ти наперсі, і за два тижні поїдиш. Ой, сину, сину, — ни будусі вже тобов кішити.

Дорогого він минав людей, і вони завважили його перший раз так зміненого, гейби то не був він, тільки привид колишнього веселого Івана.

По вечері, жінка Настуся співає малому Грицеві в колиці:

Ой покинула, перепилонька діти
А сама пішла, в пшениченьку сидіти.

Ой та щож мені, мої дітоньки по вас,
Коли не маю приятельнька для вас?

Ой не журися, наша матінко нами!
Підростуть крильця, розлетимося сами.

Розлетимося, попід високі гори,
Не злетимося до купоньки ніколи

— Чи ти сказилася? Та пощо рвеш мойнi серци, чоґо ви-тьгайшиш жили? Чи тобi висело що сина не буди бiльш в хатi за пару днiв? А бодай я ни дочикав того видiти, як моi дiти як тi пирипилицi розлiтаютьсi по сьвiтi. Чи ти вглугла, га? Чи ти ни знайиш, що i сьлiдiв йиґо бiльши ни зобачиш на дворi?

— Iвани, грiх тобi таке казати, ади, — i приклякнувши над колискою мов чайка, заридала, аж сь'яти на образах по-сумнiли.

— Ни можу, Iвани, ой, ни можу втиримати. i обтираючи сльози важкi запаскою, вибiгла на двiр.

На вдорi ждали запр'яженi до воза конi, щоб вiдвезти в останнє Василя з рiдноi хати, у широкий сьвiт.

Бувайти здорови, високi пороги!
Ой кудисi находили, моi бiлi ноги.

Бувайти, бувайти, тай ни забувайти!
Коли я був добрий хлопець, томи споминайти!

— Бувайти здоровi тату, i ви мамо, i ви брати та сестри, благословiт мине в дорогу, i вже пиристньти плакати, бо ни витримаю, i здохну з жили заки заду!

А Iвановi гейби мову вiдняло, Настя не рушалася, а син Василь цiлував батькiв в ноги та руки.

— Возьми сиґу хрестик, ни забудь за Бога, свою вiру, а коли сi доробиш, вертай назад, ни вiдцурайсi нас! Най тi Бог благословит!

— Ни гнiвайтесi, що я ще перiґ поцiлюю, бо нираз його пириступив з роботи, з вичирниць вiд а, ти прийшла, Наталко, чоґо? Щоби я нiколи спокою нимав за тобов? Бувай i ти здорова, ни згадуй злом!

Наталку пiддержали її подруги. Її мовби в снi привиdi-лась неминуча втрата найдорожчоґо, якого вже нiколи не обiйме, не поцiлує його кучерiв, не почує бiльш любого шепоту кохання. Як пiдiрвану квiтку, взяли її пiд руки, i пове-ли втоптаною стеґеґеґкою, немов з похорону по Василевi.

Хтось сказав колись, що коли ти дитиною бiґаєш босо-ниґ рiдною землею, станеш її любимцем до смертi, i жадна сила в сьвiтi не здолає її, тiсi вiрної любви до ньої затерти у твоему серцi. I не приспиш її нiчим на днi душi своєї, а коли старатимешся цю зв'язь призабути, знехтувати, тим з бiльшою невiдґаданою силою, не дасть вона тобi спокою у старшому вику, аж докiль не вернеш до ньої, i вiдпокутуєш грiх — блудного сина.

Можливо, що воно так!

І минуло багато літ від хвилині прощання з Наталкою. Василь одружився з іншою, і здавалось йому що це все таке природне — звичайне, і так мусіло бути. Аж якось так несподівано принесли йому вістку, що вона з жалю за ним одружилась з ньюою — його рідньою землею.

Рознуздана сила антихриста призвела світ до остаточної розправи з ним. Не помогли йому лицемірні запроданці вольності св'ятої правди. Мільйони осирочених Василів, порабочених в далеких тайгах полярної служби, озброєні вірою у правду, піднесли прапор за божу і людську гідність. І вислухав Саваофт стогони гонених, катованих, кров героїв, і сльози вдів та сиріт, і могутча молитва була вислухана Ним — Творцем.

“Вставайте, кайдани порвіть, і вражою злою кров'ю, волю окропіте!”

Піднявся могутнім велитнем і наш народ увесь, об'єднаними силами, під гаслом Божим “цим побідити” — і затьмарилося сонічко ясне від залізних птахів і заграли усі моря ковчегами нового заповіту, а громи Юрія Побідоносця не торили, а отворили її нутро, шукаючи за ним, не лишаючи і п'яді землі.

Страшна бо була розплата з ним, божих дітей. І не лишився камінь на камені з його тюрем, і завітала вона — Воля!

— А я таки рішився, і їду до своїх. Може десь з нетрів непроглядних, з вовчих сховищ, викличу хоч двох братів, сестричку, а може, і її...

— О, городе Льва! Вітаю Тебе, мій рідний — вільний краю!

— А вам куди дяльку, ви тутешній? Давайте, зложимо чомодан на воза, і поїдемо.

Василь стояв на пероні Львівської стації, і здалося йому, що він був тут позавчора. що тут зміни немає, що...

— Ні, сину! Мені треба взяти льокальний поїзд до стації на схід, там ждуть на мене, і витягши платка отирав з радощів сльози.

В короткому часі Василь висів на станції Жур—вно, і знову його обступили, раді завезти домів.

— Ні, до дому я вишлю чомодани, а сам піду пішки, щоб натішитись ньюою. рідньою землею.

Він йшов шосейною автострадою, де колись лишив болото по коліна. Сотні автомашин минали його, якими він не ці-

кавився. Йому не було спішно. Коли стільки ждав, зажде іще кільканадцять хвилин довше.

— От тут десь повинна бути дорога в село, та ба, немає ані хреста, що був, ані беріз що хилилися над ним.

Сонце піднімалось до обіду, і пастушки гнали товар домів. Стрінувшись з ними він запитав їх чи ця дорога веде в село, бо йому видалось що тут зайшли великі зміни від його виїзду в чужину.

— Та ви мабуть не тутешній нанашку. От ви хлопці жєніть мою худібку домів, а я вам покажу і дорогу, — але хто ви будете?

— Я? Ех дитинко! Я теж тут колись давно родився, ріс, і виїхав в чужину за море.

— А от і могила, — це на памятку, що ми вже вільний народ.

На могилі, яка красувалась великим хрестом з граніту, до якого треба було вийти східцями був викутий напис:

“Тут спочивають невідомі герої-борці

за Волю України

Р. Б. 196

Вільні внуки України

села

— На тобі сину на пам'ятку від мене ось, і цілував його русяві кучері. Біжи до дому, а я тут спочину, і заплачу з радощів.

Коли хлопчина відбіг дорогою в село, Василь впав хрестом на її груди при могилі, цілував знову її вид, а серце стукотіло молотом пісню:

“Родимий краю, село родиме,

Вас я витаю місця любимі!

Зелені ниви, ліси, могили —

Щасливі з Вами дні мої вплили”.

ЮНІ ПЕРЕДЗВОНИ

НАРИС

— Ну, і що він тобі говорив вчора вечером, — ти ни бійсі, я нікому ни скажу, а зрештою, я твоя вйирна товаришка.

— Та ніц мудрого, до того мині встидно тобі такі дурниці казати.

— Ну, коли ти така, — то ни піду з тобов більш на музики — іди сама!

— Марисю, — та ти направду думайиш що він щось мудрого казав, — бігме, таке дурне, нема що казати.

— То чому ни скажеш, га?

— Та, він казав, що в мени вочи як квітки синенькі, і волосє як прийдиво, і брови якби шнурки вийжут му серци, і що я сниласі йиму дужи файно, і коли Михайло ни будесі до мени більши чіпати, то він буде до мени завши приходити, і на другу ни глипни.

— А що ти йиму казала?

— Я ніц — мині так було встидно, що він таке мели, я вириваласі від него, хоць хтіла з ним бути, а він якби вгадав мої думки, притиснув до себи, і як поцюлював, то я мало ни здуріла з радости.

— А видиш, а казала, що ни майиш що казати. Видко, що він ті полюбив ни надурно.

— Марисю, — Марисю! А де тебе вхопило, га? Та ниси ту воду вже раз, бо як піду за тобов, то ти попамйтайиш. Ото скаранья Господни с тими дівками, як піде по воду, як богачеви по смерть.

У відчинені сіни внесла Маруся дві коновки води, і зади-хавшись, поквалцем витираючи з чола піт запаскою, підійшла до матері, яка увихалася біля горшків на печі, глипнула на ню, — немов прохаючи вибачення, чи вирозуміння. Мати усміхнувшись, припімнула:

— А піди дитинко до Сеньки і до Любки, щоби прийшли помогти сапати кукурулзу, та ни засидьсі знов, бо пізно, — колиж підемо в поли. Тобі видко ни в голові робота тільки сьмішки — жирти, а я сама ни дам си ради.

Та Марусі вже не було в хаті — побігла стрілою через городи за подругами. Тимчасом Грицько відчиняв ворота, заганяючи худобу до хліва, а старий Семко направляв воза у возівні.

— А йдіт снідати, бо зараз йдемо в поли. От добри що й Маруся йде з дівчатами, то скоро і виберемосі.

За сніданням не галяли часу. Усі присілися на малих стільцях довкола великої миски, у якій пливали в росолі кващені огірки, а в другій душена бульба. За сербанням росолу і хрюпанням огірків, не зчулись, як випорожнили миски, які підбрала Явдоха.

Без гомону, без злишньої пригадки, Явдоха з Марусею і дівчатами забравши сапи, пішли поза городи стежною в поле.

— Ну дівчата, покажітсі, що вмійити ни тільки сушити зуби до парубків, али й роботи ни завстидайтисі. А ни лишийти більши як дві кукурудзи вкупі, і вважийти на дині, гарбузи, і мак, між рйидами, та як добри піде, може до вечира скінчимо.

Та що молодим сапаннтя, цеж забава! Попідкочували рукави, підкасали спідниці, і робота горить їм в руках, щей співають:

Співаночки, гуляночки, деж я вас подію?
Ой попід гай зелененький, там я вас подію.

Та як буде добра доля, я вас позбіраю,
А як буде лиха доля, я вас занехаю.

Співаночки, гуляночки, — на папері спишу,
Як будуся віддавати, своїй сестрі лишу.

Співаночки, гуляночки, на карбі скарбюю,
Як будуся віддавати, сестрі подарую.

— Марисю, а засьпівай тої пісьні, що він ті навчив!

— Хто він? Відчепітсі, — та тихше, бо ще мама вчуют, тай біда буде.

— Та ти ййго так живо ни збудишсі, — ото, дивна! То кажи, жи найліпши чуссі з ним, а туво гне, не знайи хто. То сьпівай, чоґос почирвоніла як бурак, ни памйитайиш?

Чи пам'ятаєш моя мила, —
Як я до тебе приходив,
Як ми сиділи під хатинов,
До серця я тебе тулив?

Кохав, голубив, тебе милу
До свого серця пригортав,
І називав тебе единов,
Солодкі уста цілував.

Як ми любились моя мила,
Коли до тебе я прийшов!
По вулицях пісні дзвеніли,
По росах чудний голос йшов.

Як ми сиділи під хатинов,
Холодний вітрець повівав, —
І соловейко на калині
Пісню кохання щебетав.

— А принеси Марисю хліб й масло, та перекусимо трохи, а то засьпівали, тай поголодніли, тимбільши я, що сьпівати вжей забула — гай, гай, — а колись, і я сьпівала, — і немов завстидавшись, що сказала щось не путнього, тільки рукою махнула.

— А правда Марисю, як воно цікаво і дивно, як ті парубок любить? Ни видиш го годинами, здаєсі що то роки, і чикайиш того вечира як божого змидуваньи, і їсти ни хочєсі, і робота ни в голові, тільки чикайиш як він свисни за воротами, то серци ніби ступа бесі, і голова мало ни здурійи, і ноги місцьи ни найдут, і товчєшсі як муха в вокропі, аж доки ни вилитиш до него на вулицю. Божи милий, — як ті притисни до себи, як поцюлюйи, то голова крутитсі як млинок, а серцьи і ни чуйиш, а в грудьох як мурашки грают, і ти ціла ніби солодко дурійиш, і млісць на теби бе, — гориш, ніг під собов ни чуйиш, хочиш щось казати та язик ни рушийисі, тільки кліпайиш вочима як тельи на нові ворота.

— А я як стою з Михайлом, то ніц кажу вам ни чую, що-би хто і стрільив коло мени; в голові як пчоли гудьит, а руки самі вобнимают го за шию щоби ни втік, бо тріслабим з жилю. Раз вотакво з ним вобіймаласі, а мама прийшли з патином, тьигнут ми за рукав, а я і не чую, а вони як ни крикнут: — дівко, — ти, чисто здуріла? Та відчиписі від него! А я чуйити як задеревіла, вже і він виривавсі від мени, бо му було встидно, а я ніяк рук з йіго шиї ни відірву, ніби прикував якимись залізами до него. І потьигнули мени тогди мамуні добре кілька разів по плечох, та чи боліло? Та де там, я зарєготаласі, і втікла до хати.

Не скоро хилилось сонце за яворовий гай, і наші робітниці запрошували вечір піснями.

Ой вже вечір вечоріс, ой вже вечір темний,
Ой маю я миленького, але не ретельний!

Ой вже вечір вечоріс, то моя гадочка
Ой з ким будуть ночувати мої карі очка.

Ой той буде ночувати, котрий буде годен,
Котрий буде до мого личенька подобен.

Вечірній легіт грається листочками гишень і яблунь, струшуючи бренькітливих хрущів, а з гаю стелиться синявним відгомоном лящіння солов'їне, і січчі переклискуються з пугачами. Одна по другій займаються зорі в синьому небі, і срібнолиций млиновим колом викочується із за гаю, між них, красавиць, а вулиця співає:

Понад тими гороньками,
Сходить місяць з зіроньками, —
А ще вище підлітає,
Сивий сокіл з вірлоньками.

А ще вище підлітає
Тай крилоньками блудить,
Як то тяжко на серденьку
Як хто кого вірно любить.

— А деж то наша Маруся, старий? Вже знов пігналасі між чельдидь? І колиж то драньтьи виспитсі?

— А дай собі спокій! І виспитсі ліпше за тебе. Молоде, — най гуляйи, ни буди тогди як ї обсьидут дітиска — ни бійсі!

— Та я ніц, али хоць би попритала, та миски помила, а то як вітир на вулицю. А на вулиці:

— Деж ти пропадав Васильку. Думала ни витримаю до вечира, чогось так скучно стало за тобов. Скажи щиро, чи ни ходиш ти чисами до неї з того кіньцьи сила, га?

— Та якого дїтька міні до неї. Можи тому що старі хочут, бо в неї і польн богато, і худоби.

— То ти мене ни покиниш нігди, га, скажи правду мое золото, мій соколи сивий!

— Та що тобі стрілило в голову що покину? Ігі, — ни плити дурниць, ни видиш як ті люблю, душі в собі ни чую.

— Ой коби то правда! А можи я ни надурно так молюсі до матки божої, щоби ті ни вхопила яка відьма міні з під носа.

— А ни лоточ міні голови. Та що то я забавка для когось чо що, щоби мене вхопити?

— Забавка Васильку — так моя забавка, хиба ни правда, забув? Та ни кусай як цілюйиш, бодай тобі стара баба присиласі. А я чисто забула тобі сказати, що тато поставили буду коло бульби за городами, то я буду ходити з Грицьком стеречи від диків; вже від завтра — ни забудь, прийди! Та ни приводи з собов товаришів, бо будут нам докучити.

— Їх ни треба приводити, самі позлітаютьсі як дики. Бо-
дай ті дїтько взьив яка ти файна Марусю! Дивлюсі на тебе
як на сьвітлий вобраз, і просто дурію за тобов. Чи ни дала ти
міні йикої мари, що бігаю за тобов як скажений?

Немов у відповідь, з далека неслась пісня:

..... або дайми таке зілля
Щоби тя забути.

Ой є в мене таке зілля
Коло перелазу

Як нап'єшся його з раня
Забудеш відразу.

Прогоула вулиця гомоном юності, проспівали треті півні,
і ранні роси спадали на русяву косу.

МІЖ ГУЦУЛИКАМИ

— То ти наравду поїдеш до школи далеко? — питали його товариші у штубі.

— Ага, далеко, аж там на Гуцули, казав тато. Мені вже купили міське убрання, тетин брат шие мені чоботи, і за тиждень поїду “колією”; за мною приїде дядькова дочка Зося, і з вами, я вже, не буду бавитися.

— Ото десь цікаво їхати колією! Машина така велика як хата, а довга як вуж, а як засвище, аж коні полошаться.

— А чим ти будеш як вивчишся? Ксьондзом, чи доктором?

— Я сам не знаю чим. Але я хотівби бути таким паном, що колійов їздить.

— Ов, то треба довго вчитися на такого пана, ая!

За кілька тижнів зібрали малого Мирона, зав'язали на дорогу вузлик хліба з маслом і повезли на станцію, звідкіль мала його вже везти Зося, семінаристка, дочка дядька.

А в потягу Зося вчить: не кажи дай, але прошу дати, або коли щось не зробив як треба, перепрошую кажи. Та не сікай носа в рукав, маєш хустину, от і панич!

— Га? Та в хустині хліб з маслом, хіба розв'яжу?

— Не тією хустиною, а тією що в кишені маєш. Забув?

— Ага, а в ній я маю цукерки, то як там шмаркати?

— Тихо! Сиди, бо тому панові треба дати білети.

— Які білети, нащо?

— Ет, ти дурненький — побачиш!

І вже на місці у селі Мишині: іди з ним до школи Зося, покажи як і що, запишеш його, та накажи щоб слухав.

А в школі сестра Галя професорка: е, то добре, я не боюся!

На нього ззираються діти. Вони такі дивні мають убрання, якісь кожушки з кольоровими зубчиками, і ходачки замість чобіток, а дівчата мають тільки по пів спіднички і то ззаду, гм, ото смішне!

— Ти мой сикотиси, а як ті кликати?

— Мирон називаюся!

— Гей Ми, а ти звідки, з Бойків?

— Яких Бойків, я з села геть аж під Львовом.

— А як там люди ходять, так як в нас?

— Ага, ногами, а якже?

— Ади, який сми дурний, а як сі вбирають, як тут?

— А тихо там, починаємо науку! “Отче наш”...

— Який довгий день в школі, Господи, і нікого з товаришів усі інші, незнакомі, одна сестра Галя, тай до ньої не можна говорити що хочеш, хіба запитас.

А по науці його обступили випитують: а в вас є коні?

— Є коні, такі великі, більші як в вас, такі грубі ноги.

— То шапи, здохляки мають грубі ноги. Він хотів пояснити що в них коні вищі, не такі куці, та з того нічого не вишло.

В дома призначили йому окрему кімнату до спання, їсти разом у їдальні по панськи, не бігати по дворі довго і не босоніж, не йти до стайні, стодоли самому, і усього питатися, а ще не вільно йти до кухні, і борони Боже питати там їсти. Ну, та він не спитас хоч мавби і вмерти, бо встидається, але там такі страви варять як в дома, а тут в їдальні якісь налисники, шницлі, компоти, кава, чай. І тяжко привикати. А добре що в дядька собаки, і коти є, буду мати з ким бавитися, а з тим котиком то буду спати, бо самому страшно. Але Зося казала що за кілька днів приїде до них старенька бабуся з Кракова, то буде спати в тій кімнаті що й він, то йому нема чого боятися, мишей і щурів немає. Ага, добре її казати, але є духи, і дітько є, чорний, рогатий з хвостиком — казав йому старий наймит, що Дмитром називаєся. Та він накриється з головою, і Мурчик буде коло ньогс, та дітько не прийде, хібаб він не помолився як йде спати. За кілька днів приїхала тота бабуся, старенька як гриб, сива як молоко, і горбата, з паличкою в руці.

— Ходи до мене малий, хай придивлюсь на тебе! Гладила його по головці приговорюючи: “Зівсім Теклюня, невикапана Теклюня”, — і цілувала в чоло хлопчика.

— Бабусю що то за Теклюня, яку ви згадуєте?

— То малий, твоя мама, Теклюнею звалась, але ти її не памятаєш — був маленьким, як її не стало. І твоя дядина теж Теклюня звалась — ти бачив її на образі у сальоні, це була моя доня, відійшла від нас теж молодого. Лишила четверо дітей, а таку маленьку як ти Ганусю забрала зі собюо. Совгалась бідненька саночками оттут в городі коло церкви, вдарилась у стовп при хвїртці, й не стало Ганусі. І від тоді твій вуйцьо іщі більше посумнів, бо він її дуже любив, казав що

як ти прийдеш, заступиш її, бо навіть вона була до тебе подібною. Шануйся, слухай вуйця, вчися гарно, а я тобі куплю таке убрання як в того хлопчика на образі — бачиш?

— Бачу, отой во, що за мотиликами бігає?

На павзі підчас науки, кличуть його бавитися діти.

— Ходи бавитися війни, давай руку — не вступайся, і тримай міцно.

Товариш Івась їв якісь ласощі, витягаючи з дзьобенки; на, хочеш мандибурки — смачна як булка! Він взяв покушав, тай:

— Та то бульба печена, не мандибурка, а я думав мєдівник.

— Яка бульба, дурний, а у вас не родиться мандибурка?

В Івася були подерті постолі, і з них вилазили чорні як біб пальці.

— А ти носивби такі чобітки як я?

— Чому ні, колиб тільки мав, або що, чому питаєш?

Мирон бачив такі чобітки на стриху в дядька. Він візьме, бо вони нікому не потрібні й дасть Івасеві. Сховав під плащик й подаючи Івасеві: “на, взуйся, та не мерзни! Але бо і пристали на тебе!” Івасик бігав у чобітках, хвалився, що й він тепер панич. А в школі на науці всі подивлялися, звідкіля Івась дістав такі чобітки.

— А що ви там таке завели, чого стовпилися, га? — питає учителька.

— А це пані професорко дивимося які чобітки подарував панич Івасеві.

— Які чобітки, ходіть но ви обидва сюди, ну! Ти де взяв ті чобітки що дав йому?

— Я знайшов їх на стриху — вони нікому не потрібні, і дав йому, а він мені за те намалював святого Юру на коні що б'є гадюку — змію.

— Чекай дасть тобі вуйцьо! То ти вчишся вже красти?

Наторгав вуйцьо Мирона за вуха, казав лягти на крісло, і вліпив йому кілька разів долонею, аж скривився. Не бери що до тебе не належить — розумієш?

Чухався в сидження малий, і не розумів защо кару дістав. Думав його похвалять що добре зробив, а то б'ють.

— А на стрих не лізь більше бо вуха обірву! Драбе, ти один. Марш з хати на двір, за кару масш Катерині нанести до кухні дров.

— Ой, сараче — буде вже тих дров, буде! Дивися, легінику як є с ся подряпав. А то Михайлова робота не твоя, та він іще маржини 'не пригнав від ріки, то бувби наносив. На

тобі зато мамалиги з бриндзею, та не кажи вуйцеві, бо буде сварити що ти в кухні їсиш.

Миронові так засмакувала мамалига як кулеша в дома колись, та від тоді він частенько забігав прохаючи старої Катерини вареників, капусти, борщу, бо ті страви смакували йому більше за марципани в покої. Псза тим булоб все добре, коли по науці в школі він не міг бігти за Михайлом над ріку, не міг бавитися з песиками, бо казали вчитися німецької мови в дома. Та колибто легко, а то, ой, йой! Такими закарлючками писати аж смішно — усі літери рогаті, й на пам'ять вичувати “іх бін юнг, ду біст кляйн” — й коли те вивчиш, і ще більше треба, “бо до іспиту підеш”. А професор в дома, пан Антін Микитюк зять вуйка, — той тягнув за вуха аж тріщали, на тих лекціях. Закіль жили бабуся, було хоч перед ким пожалуватися, але одного разу, отак майже з нічого положила до ліжка, і вже більше не встала. Поховали бабцю, забрали з кімнати її ліжко й шафу з убранням, тільки лишили її образ, і приказали Миронові самому, в тій самій кімнаті спати. Ну, нічого, — “візьму собі Мурка, й буду з ним” — накрився з головою, пробує заснути, а серце мов молоток об скалу б'ється. То бабуся ходить по хаті, отвирає шафу, накриває його, гладить його кучері, і шепоче: “не бійся синку, я уступлюсь за тебе, не плач”. У третій кімнаті за ідальнею спить Зося, двері відчинені, бо вона боїться бабці, і сестра Галля теж має відчинені двері хоча вона з мужем, тільки вуйко спить при зачинених дверях і він, малий, бо мусить. Аж враз Зося кричить “Татку, бабця прийшла! Сірники дайте, ой, ой, ой! Всякої диханіє да хвалить Господа — чого душа бабці бажає?”

— Тихо ідійотко — не страш хоч малого, диви як він спокійно спить.

— Я не сплю вуйцю! — кричить на ціле горло Мирон. Бабця тут шукають убрання в шафі, і стягають з мене ковдру.

— Я тебе стягну, та так провчу, що попамятаєш. Відімкнув двері до нього, присвітив лямпою, і відкрив йому голову. “Тю, дурню — та ти задушишся, і за бабцею підеш! А що ти там під ковдрою маєш? То ти з котом спиш — а ти ідійото! Вхопив Мурка і викинув до кухні. Світало, а Мирон не заснув. Другої ночі знов приходила бабуся, а третьої він втік до кухні, і впросився у дівчат Доці й Марії наймичок, і спав між ними, навіть за Мурка забув, аж над ранком виганяли його до його кімнати. Добре було малому, але не дівчатам, бо до них заходили легіники, а він був на заваді — це не стара Катерина що спала на прічі окремо, вона на тому розумі-

лася. Вигнали вони “панича” і щеї настрашили що вуйкові скажуть. А Мирон постановив пімститися за відмову. Сказав вуйкові, що наймички поховали під подушки цукру, муки, щоб угостити своїх любасів. Ой, йой, що то було! Насварив їх вуйко, забрав “провіянт”, й дівчата від тепер дивилися на “панича” як на чортика. Ну, нічого, мені стара Катерина дасть вареників, і кулеші, а за тих дівок, я не дбаю”.

— Паничу, сідайте отут, свіжі пиріжки зі сметаною, — просимо.

Прибіг Мирон, вхопив за вареник, і сідає на стільчик, аж нараз як заверецить: Ай, яй, яй. Ух, ой, йой, йой! — і бігає як навіжений по кухні.

— А тобі що сталося, здурів, чи що?

— Ая здурів, аво, якась нитка залізла в штани, і не можу витягнути, ой, йой, болить!

— Ходи сюди я витягну ту нитку. Ой, йой та вона ігли тримається, і то великої як шило. От і впакував ти собі її, аж по вухо — сараче! — То за довгий язик, чорт тобі всадив іглу, а я, — каже Доця.

— Урвалося малому харчування в кухні, і спання між дівчатами, але він мав Мурка, то не буде боятися. Тільки деколи в ночі, вже не виведе його ані Доця, ані Марія, ні стара Катерина на двір. Мусить сам іти, або...

— Чого той великий вазонк в кімнаті малого так пошковк? Ріс аж під стелю, і враз схне? Чи не знаєш ти чому, що ти йому зробив, га?

— Я нічого не зробив, він затужив мабуть за бабцею.

— А чи ти не підливаєш в ночі, що? А ти ідійото, шибенику, не дурно ти дівчатам вже не докучаєш! Ой тріщали штанята, аж упрів вуйко. Сів він до лекції, і обридло йому оте все. На що йому тієї науки, чи не лучше буле в дома пасти гуси, корови, як тут терпіти?

Взяв паперу з зошита, зробив конверту і пише:

“Слава Ісусу Христу.

Дорогі Тату. Я не думаю більше вчитися ані на ксьондза, ані на професора. За кілька днів приїду до дому. Як виросту буду на “колії” паном, а до того не треба по німецьки вміти. Не тільки світа що у вікні — світ не гарбуз. Як приїду, всьо розкажу чому так, а тепер кінчу.

Бувайте здорові”.

Дуже втішився що нарешті знайшов вихід з того прикрого положення. Читав листа кілька разів, запечатав, а завтра ідучи до школи передасть на пошту, і ніхто не буде знати. Сховав його у шуфляду під ліжечко, і заснув. Другого дня

листа у шуфляді не було. Перевернув усі свої річи, олівці, пера, книжки, пропав лист. А підчас вечері, вуйко каже: “Ну пане Микитюк, наш Мирон знає, що світ не гарбуз”. Усі дивляться на нього, а він дальше до Мирона: “то не тільки світа що у вікні” — га — ти будеш тепер директором стації?

По вечері вийшов він на двір, й дивиться на зор'яне небо. Десь там далеко має рідне село, товариші з якими я бавився, і рідні мої ждуть мене, що приїду паничем, зі срібними пасками. А я піду пішки, але в котрий бік іти не знаю. Чи не туди, куди показує великий віз.

— Спати драбе — пізна пора! Що, може на астронома вчишся?

І знову ходив до школи, вчився тієї німецької мови, виучував на пам'ять, бо тепер іще більше на нього завзялися, терпів. Але тому професорові він зробить збитки, щоби не стріляв бідних горобчиків в саду. Зібралася уся родина у вуйка, і поїхали до Коломиї, а його лишили в дома, наказавши щоб ніде не йшов, ну тай службі наказали вважати на нього. “О, тепер я пан! Піду собі у сальон; і перегляну усі образки, буду грати на фортеп'яні, наймся цукру до сходу, і полізу на стрих за чимсь, може знайду щось цікавого”. На бюрку вуйка лежав срібний годинник, і заледви чикотав, то він його накрутив, тільки вушко відлетіло, але вуйко не пізнає. Тепер відімкнув шафу і їв цукор, аж в очах позеленіло, не ставало віддиху. Вибіг у квітник, і возився на хвiртці докiль зовсім не відлетіла. Відтак побіг до кімнати професора, знайшов його пістоль, наладував як це він робив, і потягнув за курок, не йде — вибіг з ним за стодолу, взяв молотка і по куркові — відлетів, і не стрілив, ото! Ага, а повозитися на великих дверях від возівні, я забув. Став на листву, і їде, двері такий великий круг роблять, раз, другий, і як розігнався, двері зірвалися з завіс й та-равх, на землю — ото, а він зверху. Дивно, що не зі споду, бо мабуть вжеб не возився. Заледви наймити дали собі раду у трьох закладаючи у завіси дубові, тяжкі двері. А тепер на стрих — там рай! Ріжні старі убрання, чобітки, черевики, але то не можна брати, а онтам старі зошити рисункові Галі, Зосі, Ромка, що за краса, кольори! О, о, а то що таке малесенькі книжечки “Дзвіночок”, для чемних дітей — то значить для мене. Зібрав їх усіх, кілька річників, і думає; дам їх товаришам, із ними буду їх читати, бо тут в дома відберуть. Ото дурні, а вони навіть не знали. Сховав їх у стодолі, геть в куті, і патиком назначив. Наймит Михайло жене худобу пасти, і питає, чи йому можна з ним побігти.

— Чекай, я попрошу Катерини щоб дозволила, та не сказала вуйцеві. Вилетів з кухні як вітер, й побіг за Михайлом. Худоби багато, більш двадцять штук, і завертати треба, хола пасовисько над рікою велике, вони все таки лізуть куди не треба. Михайло завертає, злоститься, і по ногах палицею кидає:

— Гей ти стара к-во! Десь полізла? Ходи но ми сюди, я тя навчу камінцями по воді кидати, видиш як скаче, як качур! Або дивись, зав'яжу на батіг і мечу аж за річку — видиш? Ану-ко. Спробуй ти! Ого, вже сонце заходить, треба гнати маржину д'хаті — ходи! Поприпинали худобу, і Михайло рубає дрова, Мирон складає на купку, а стара Катерина набірає на руки до кухні, і:

Ой паничү, я вас кличү,
Я з вами жартую,
Оберніться паниченькү,
Я вас поцілую.

Обнімає Мирона, наставивши висохлі губи, а він:

— А відчепися, ти стара к-во!

— Що, я тобі стара, як ти сказав? Чекай, я скажу вуйкові!

— Ну, то кажіть!

Ой, було що того дня казати за Мирона усім. Було йому і за годинник, і за хвіртку, і пістоль стільки, Катерина зі своїм жалем чекала аж тиждень, і нарешті:

— Слухай, ти малий. Як ти кликав Катерину тому тиждень? Пригадусь, ти казав її “ти стара к-во. Що то є, де ти того навчився?”

— То Михайло так корову кликав як завертав.

— Михайло? А йди но ти заклич мені його, і сам прийди з ним!

— Скидайте ви оба штанята, я вас навчу, що то є стара к-ва. Боженькү святій. Михайлові аж посинів задок, а він мало духа не віддав, така то була наука! “Тепер іди до Катерини, поцілуй її в руку, і кажи: — я того більше не буду казати ніколи” — Марш!

— А видите паничику. Треба вам того? Ласкаве теля дві корови ссе, а бистре, однієї не буде!

Вакації. Зібралися діти з усіх кляс, і йдуть на прогульку зі своїми учителями, геть аж під Косів, через Уторопи, Іспас, Ключів. Незабутні хвилини. Учителі й учительки зібрали їх вже до дому, і пізно вернули, але згадувати було що: Села, річки, поля ліси, гори, квіти, і бадьорість юніх літ. Передзво-

ни з тих хвилин довго зістануть в пам'яті як найкращі спомини минулих днів.

— А тепер ти поїдеш до дому на вакації. Скажи, не жаль тобі буде товаришів?

— Ні, товаришів не жаль, тільки Стефанії мені жаль.

— Якої Стефанії?

— Дочки учителя Григорцевої, я так її полюбив, що з іншою не буду женитися.

— Ха, ха, ха, — ти її полюбив? А ти її казав?

— Я ще не казав, але скажу, й ніколи її не забуду.

— Ну, коли так — ми запросимо панство Григорців, і поїдемо з ними на прогульку в Карпати, і тебе візьмемо зі собою, добре?

— Дуже добре! Я зараз буду збиратися, щоби чого не забути.

— А щож ти маєш забути? Убрання маєш, їсти візьмемо, суніць і малин назбираємо, навіть грибів.

За тиждень були наші в горах гет за Яблоновом на “Палиті” — коло лісничівки. Мирон збирав квіти й давав Стефанії, але мову забув, тільки хоче що сказати та не знає з чого почати.

Аж тепер пригадав він собі ті часи, і ту керницю Добушеву в бідної вдови, яка не мала чим виконати, то він як ступнув ногою, так і пробив до джерела, і той хрест у Косові, де він спочиває, і “Палиту” де гостив зі своїми легінями, і тих товаришів Кавацюків, Миронюків, і карооку Стефанію, задля якої осталися в нього тільки іскри з жевріючої ватри між Гуцуликами.

ОСІННІ ВІДГОМОНИ

НАРИС

Сунуться темносірими туманами хмари, окутуючи наддністрянські луки, і схили шумлячих лісів плачуть за своїми різнобарвними строями, яких немилосердно зриває вітер, і шуткуючи, ними встелює немов би вишиваючи, килимом дар природі. Навіть останні прикраси не шкодує їм буйний, і висвистуючи сумовито несе їх у бушуючі хвилі ріки звістуючи доли про минулу розкіш, красу. Ніжно, дрібнесенькими краплинами січе під його нуту мряковиння, і стікає струмочками по білих березах, сірих буках, жаліючи їх. Із дупла старезної липи висунула пухнату голівку вивірка, і стріпавшись від краплин, сховалась бо там в долині прийшла пастиись серна. Сторожко, наслухуючи тріскіт сухих гілляк стрибнула вона в бік від диків, що сунули в бучину за журам. Деся крикали ворони, а з-поза хмар долітало прощання журавлів, і гусей. А ліси шуміли, сумуючи за буйним життям, за недоспіваною піснею; —

— що пройде любе літечко
повіють холода,
осиплеться з них листячко,
і понесе вода.

-- Гоп, гоп! Іване! А жени сюди свою худобу, і Мартина заклич — буде веселіше!

Це наші найменші, яким біди немає, коли у свитині яблука, за пазухою кусок хліба, а в торбині кілька бульб до печення. Що ноги босі, почервонілі від стужі, то нічого. Хіба ж не всі босі? Ага, — дивись! А там Василь у чобітках. Ото йому тепло!

--- Ну, то що? А ми розложимо вогонь, і загрісємось ліпше від нього. Ще й напечемо собі бульби, грибів, у мене навіть є трохи сира, та зробимо такий празник, аж Василеві заздрісно стане. Але ж бо і змокли ми, чисто до нитки. Іще з тими мішками на голові; і вони промокли, бо то січе вже кілька днів, і не думає стати.

— То все нічого! От добре, що худоба не розлазиться, — пасеться, — комарів й мух нема, не кусають, не треба уважати, щоб у шкоду зайшли, ну й гадюк нема.

— Так, так, і тепла вже нема, — немає чим дуже тішитись.

Наносили хлопці дрібного ріща під великого бука де сухо та ба, — немає в нікого сухих сірників, замekli, і не засвітиш ніяк, аж на плач збірається. Скачуть вони довкола багаття, хухають в кулаки, гріються, та воно мало допомагає.

— Ну, і що ж ми зробимо? Хіба спитаймо Василя, може в нього є сухі сірники. Гей, Василю! А чого ж то сторониш від нас, що багач та взутий. Не встидайся нас, ходи сюди! Або дай сірника, коли маєш!

— А нащо мені сірника? Я не курю, убрання моє сухе, бо вуйко дав мені свою парасолю, ноги взуті, тепло й сухо, маю досить хліба, масла й яблук, я не боюся слоти.

— Мартине! Я чув що можна зробити вогонь без сірника. Треба терти патики до купи, аж займуться.

— Ет, не будь дурний! Та від чого займуться?

— Та від того що будеш терти. Ану подай мені дві сухі букові гилляки. Диви, бачиш, я притисну патик до грудей, кінцем в землю, і посиплю його землею, і як почну терти, побачиш, що буде вогонь.

— Диви, диви! Бігме починає куритись! Ану, дай мені, бо ти вже змучився!

— Ага! Видиш займилось полум'я, пхай під ріща, та під сухе й дрібне.

Вогонь скоро спалахнув, і хлопці завзято доносили сухих гилляк, щоб загрітись, і висушитись від дощу, та може й спекти бульбу. Тепер і Василь роззявивши рота, дивився заздрісно на них, та просився:

— А я вам хлопці дам білого калача з маслом, прийміть і мене до вогню!

— Тримай собі свої калачі з маслом, але до вогню ходи, ми ж не татари, може і ти не будеш такий гонорний.

Василеві соромно, що образив без причини товаришів. Прийшов до гурту, і глипав як вони заїдали сипку печену бульбу, ще й грибів напекли.

— На і тобі бульби! Бігме смачніша як твої калачі, на не встидайся, їж!

— Як ви візьмете від мене калача, то я візьму вашу бульбу, а зате що я до вас поставився трохи негарно, вибачте мені, добре?

— Чому ж би ні? Видиш так і повинно б бути! Бо що ти багатий, то іще не все. Тато казав якось то, що багатство роса, набута річ. Може деколи щезнути як роса, ая!

— Як то щезнути? Не будьте дурні! У нас багато поля, лісу, сіножатей — багато коней, коров, усього доволі, а скільки тато докупив, то як же воно може пропасти?

— Га, я не знаю як, але мій тато теж не дурний, як казав, то втім якась правда. Дивіться, он там дівчата вигнали худобу, закликаймо їх до нас, хай гріються.

— Ну, а мені що хай йдуть! Мають мерзнути, — гріх! Може колись і вони нам придадуться.

— Як придадуться, до чого?

— Ет, дурний! Та як виростемо в парубків, то будемо колись женитися, бо так усі роблять.

— А я не буду женитися ніколи й не хочу жінки.

— Ну, ну, — ти мабуть будеш перший бігати за ними.

— А вже ж що так! Але давайте, кажіть якої байки або загадки, та уважайте не образіть дівчат, а то прискаржать нас в дома, то попам'ятаємо.

— Коли казати, то хай Мартин починає. Ану загни якої байки, але такої, що її ми іще не чули.

— Отож: колись дуже давно, як Бог сотворив світ, побачив, що деяке сотворіння було безкорисне, як гадюки, які колись мали ноги, але тому що головний вуж намовив Еву з'їсти яблуко, Бог покарав рід його тим, щоб ноги йому не росли, і від тоді вони лише повзались на череві, як і тепер. Та й зібрав Бог гадюк і вужів в мішок, закликав чоловіка, що звався бузьок, і каже йому: “візьми цей мішок, занеси над море, і кинь у воду. Та не дивись в середину що там є, бо будеш покараний!” Взяв бузьок той мішок на плечі, відійшов далеко, та й думає собі: “Ет, Бог тепер мене не видить то я тільки глипну, що там є в мішку”. Тільки розв'язав, а гадюки розлізлися по землі. Аж тут коло нього з'явився Бог, та каже до перестрашеного бузька: “От бачиш, що зле зробив ти! За непослух, будеш покараний, станеш птахом, і будеш ту нечисть збирати до кінця віку!” І бідний бузьок збірав, та не може визбирати.

— Ото гарна байка!

— То не байка, то правда!

— Яка правда, а хто видів, щоб Бог таке зробив, га?

— Бузьок видів, але він тепер не скаже, бо він птах, не людина.

— Ну, може й так, а послухайте якої я вам скажу байки за свиню.

— Ну, ну, що то таке цікаве за свиню, кажи!

— А слухайте! Коли по світі ходив Христос, багаті жиди фарисеї хотіли позбутися його, бо своїми чудами і науками. Він здобував собі людей. От і вони, щоб знайти будь-яку напасть і причіпити Христові, взяли свою тету в мішок, і поставили її під мостом, куди мав переходити Ісус, та казали їй, щоб вона похкала як свиня. Як зблизився Христос з апостолами до моста, жиди спитали: “А скажи, учителю, хто є в мішку під мостом?” Христос відповів: “то ваша тета!” Ні, кажуть жиди, прислухайся чи тета може так рохкати?” І тоді Христос каже: “коли ви хочете щоб вона була свинею, то вона й буде!” Розв’язали жиди мішок, а звідтіля вилізла свиня.

— Ов, не дивно я чув коломиїку: “не їжте ви солонини, бо то тета ваша”.

— А може б ви дівчата сказали якої байки, га? Дивіть як ми вас гарно частуємо. Завертаємо вам худобу, грієтесь коло нашого вогню, що ж ви, нічого не вмієте? Ану ж Марусю, скажи ти що-будь!

— Та що ж би то вам казати? Я не вмію байок розказувати.

— Ну, то нічого, — кажи правду, може хоч трохи підбріханої, та ми вибачимо.

— Коли ви так, то я вам нічого не скажу!

— Та чого ти зараз ображуєшся — ні, ми просимо!

— Ну, то уважайте: видите ви онтам на горі замок колишній, що біліється тільки, а раннім ранком він горить мов жемчугами дорогими — самоцвітами, бо там кажуть закопані великі скарби, князя нашої землі Романа, і їх стережуть неустрашимі лицарі, убрані від ніг до голови в залізо. Тільки раз в рік, перед воскресною утринню вони відмикають підземні льохи-сховки, і відважні очайдухи могли б їх бачити, а навіть набрати того скарбу до схочу. І от, казав нам наш дідо, коли тямите старого Стебельського дяка, що й він туди ходив, бачив ті скарби, і тих воїнів, що їх стережуть. Казав, що він сам не вірив в ці казки-байки, але зробили вони заклад, що зберуться перед північчю Воскресіння, і підуть, а коли хто із закладників не вийшов би, буде мусів поставити частунок для всіх парубків, після Томиної неділі. Дуже боялись вони, казав дід, коли в пізню, темну ніч закрадались, вони в сцтерини стародавніх теремів замку. Присвічували собі скипками дерев’яними, яких запалили губкою і кресалом. І ось, — казав дідо, — як прийшли вони, а було їх дванад-

цять парубків в діл, де з грузів сторчало гей би склепіння дверей, коли чують калатала гей би перед воскресною утреню. В мить земля задрожала, і якась підземна сила усунула всі грузи з-під склепіння, і ми побачили величезні, залізом куті грубі двері, які зі середини відкрилися навстіж, і з нутра льоху почали виходити воїни зо смолоскипами, убрані в залізо від ніг до голови, з довгими, широкими мечами при боку, і розставились вони в два довгі ряди почотом, а за ними серединою, вийшов у золотому шоломі, і з мечем при боці, що горів самоцвітами, мабуть, князь він був, бо всі воїни уклонилися йому до землі. І тоді виступив із ряду один із воїнів, що був іще дуже молодий, і приклякнувши перед князем, промовив: “Докіль же будемо ми терпіти наругу рідної землі-Веди нас на ворогів, до перемоги!” А князь, ступивши ногою вперед, оберся обіруч на рукояті меча, похитав сумно головою й сказав: — Ні, іще не час! Іще пройде десять по чотири, і п’ять по два, і аж тоді я дам знак у похід, бо аж тоді ми переможемо ворогів! А цих смертників візьміть ви зараз у підземелля, і покажіть їм наші скарби і усе, чим славилася колись наша русько-українська земля. Та спішіться, щоб перед півнем усе було по давньому”. І тоді забрали їх воїни в підземелля, та показали їм гори золота, і срібла, дорогих каменів, що блистіли різними красками, а іще нижче стояли у дорогій зброї коні, тисячі їх, і коло кожного з них сиділи сплячі воїни, спершись на мечі. А цей молодий воїн, питав нас: “чи ви бачили де стільки багатства, і добра як тут? Хочете, беріть собі скільки можете занести, одначе з нього не будете мати жадної користі в житті, бо воно належить для відважніших від вас, ваших внуків, і ми його їм передамо, не вам, бо ви нікчемні, не заслужили собі на нього. Ідіть же звідсіль, і перекажіть всім, що бачили, і чули, бо ми ж не будемо вічно стерегти цих скарбів, вони для вашого роду, того що сміло піде на ворога, до слави, і перемоги. І ваші внуки мусять своїх братів любити, помагати їм і разом боротись за честь і славу великої колись русько-української землі!”

Як опинились вони на узбіччі замкової гори, дідо не міг розказати! Тільки казав, що двері за ними зачилились з громовим грюком, і кризь ранню мряку, доносились з долини села Крилоса воскресні дзвони.

— Ну, Марусю — казка, справді гарна, не правда хлопці?

— Правда, правда! А цікаво коли ми діждемося як ті герої нашої давньої слави вийдуть з підземелля, і допоможуть нам стати людьми, якими ми повинні б вже давно бути?

— Умираючий дідо казав нам: “дітоньки, переказуйте всім оцю правдиву казку, щоб ви сповнили гідно заповіт князя, і вміли мужно і відважно постояти за свій народ!”

Коли за обр'ями лісу зникали в далині руїни галицького замку, верталися наші пастушки з товаром домів, і шарудіючи по листі босими порепаними стопами, мріяли про час, коли прийде заклик від князя, визволити свою рідну землю.

СВЯТ-ВЕЧІР В ЧОТИРИКУТНИКУ СМЕРТИ

Пережиті образи, будуть довго говорити про останні дні Української Галицької Армії — утрати сороктисячного квіту, невіджалуваних втрат синів галицької землі, які не лягли на полі бою-слави, але від тифу.

Внутрі бараків, на гнилій соломі, в тяжкій гарячці конають стрільці, з браку найконечніших медикаментів і харчів.

На дворі стужа, тріскучий мороз, а в середині на збиваних з дощок прічах, у збитій у трину соломі, кишучій нужею, прощаються зі світом стрільці. Поміж прічами куняють гарячкуючі, зісуваючи пригорщами з виду, з потилиць, воші. Чи не модерне це Дантове пекло, якого не передасть навіть пензель Рембрандта.

— Ти кажеш, що бачив Махна, що ж це за герой такий?

— Герой! От такий невеличкий ростом, горбатий, рижий як москаль, ёй богу, навіть зачіпатись ні з ким — отаман.

— А як ви його стрічали, одинцем чи з його “армійцями”?

— А от як: ідемо ми, чи пак тягнемось на цей клятий відпочинок, і от в тому селі, як його, ага Смотрич, стрічаємо похорон. Ну, похорон нічого нового, але слухай. Уступаємо ми з дороги, а тут тобі процесія по переду, і “батюшка”, дяки. Рідня заводять по небіжчику та й і селян чогось показалося за трумною забагато, бо аж звиш тисячі у такому малому селі. Щойно відійшли вони від нас кількадесять метрів, на возі з небіжчиком заметушилося. Вискочило з нього шістьох бандитів, відкрили з трумни скоростріли, а усі ці селяни з-під поли з утинками-гвинтівками, окружили нас, й цей миршавий Махно попереду верещить: “рукі вйорх! Ви штолі здешні, ілі Галічане?”

— Галицький корпус, частина шоста!

— Ну да! Ну, нічево! Валі домой, утрам празнік!

— Дивне, і не розброїли вас?

— Ні, нас і так було з частини заледве кількадесять, з двома підводами хворих. Постояв він, наматькав, та й розійшлись. Чому ж тобі так інтересною стріча з Махном?

— Мені, ні — тільки ось що думаю: що було б, коли б оцей Махно, Зелений, Апостол, Ляхович і Шепель були відстояли об'єднаними силами наше сучасне положення?

Перш всього була б забезпечена наша самостійність, а тепер, не було б оцього нашого безвихідного положення. Так Василію, пропала для нас величезна нагода.

— Що ж це сьогодні за день, я й не розберу?

— Сьогодні Свят вечір Мироне! Бачиш як старшини сходяться, накривають стіл скатертю, на ньому дві свічки й хліб, довкола стола лавки.

— Не смійся з мене, та не дури Свят-Вечором, це на па-нахиду подобає по нас.

— Пощо ж мені тебе дурити, я сам себе дурю. Як це там наші святкують — не знати? Чого ж ти посумнів, вставай, сядемо й ми до вечері.

— Я не хочу тут бути, не буду сидати, — чекай я встану і піду геть з цього пекла — бачиш там під лавою протягся виступ Савка, а онде виносять русявого Петра. Дай руку, голова чогось крутиться, на дворі свіжіше, може перестане.

На дворі не подобало на Святий Вечір — ні снігу, ні морозу, як бувало в дома. Розмокле болото чіпляється ніг так цупко, що годі йти. Їдкий вітер завиває сумно гілками верб якусь тужну, мелодію коляди.

— Я дальше не піду Мироне вже й негоден. Зайдім от до першої хати, нас приймуть.

— Чого набиватися людям? Диви який пухкий сніг, м'який як перина. Ти хочеш йди, а я от сяду, спочину! Чуєш як колядують — “Бог Предвічний”?

— Який тобі сніг привиджується, це ж болото по коліна, а коляда тобі причувається, бо тут близько і хати немає, аж там ото за долиною.

— Нічого, нічого — мені так добре, лиши мене тут! Або ні, ходи зо мною до нас на озята. У мене такий добрий батько, і гніватися буде, коли не приведу гостя на вечерю, ходи ж бо!

— Бог з тобою Мироне! Держись мене за плече — ну, та що це з тобою? Я ж негоден тебе нести, тримайся на ногах!

— О, чуєш? Це сестра мене кличе. Я йду, йду, тільки сніг такий глибокий.

* * *

В малій, біленькій хатині на прічі лежить Мирон без пам'яті вже третій тиждень. Коло нього ходять як рідні — молодиця Явдоха та її діти. Чоловіка немає в дома — може й ним піклується чиясь матір, сестра, а може — Мирон пробуджується, хоче сісти, та голова як камінь тяжкий не пускає, він пробує знову, і знову.

— Пождіть, я підложу вам подушку, підведу. Боже, які ви нещасні! Звідкіля ви, як ви називаєтеся, — питає молодиця.

— Я не знаю чому ви зробили для мене ліжко на цій горі з попелу. Хоч би розправили його, а то висипали з нього такий гострий шпиль, аж плечі мені коле, і чому я на дворі, не в хаті? І сонце з попелу, і хмари чорні теж з попелу. А хто ж ти будеш — сусідка Маруся?

— Лягайте, спочиньте, я приладила вам меду сиченого, нап'єтеся?

— Меду, давайте, та скоро бо попелу нападає в склянку!

Молодиця присілася подаючи йому склянку з медом, підтримувала його голову, й поїла як дитину. Відтак витерла рушником йому лице, гладила його русяві кучері, і як він засипляв, зідхала й плакала.

— То дивне, як я сюди попав, і чому ви так коло мене ходите?

— Вас принесли сюди ваші стрільці тому звиш місяця заболоченого, в подертій шинелі, з якої нічого не лишилося, тільки зістала оця шапка на кілку. У вас плямистий тиф, та якось нас Бог милував, і з нас ніхто не захворів. Боже, як нагадаю як ви гарячкували, і що ви співали десь на музиках, колядували. —

— Ага, я все пам'ятаю! Товариш Василь, Свят вечір в бараках, і тих, що поховали. Пам'ятаю і ваше село Клебаня, і таких гостинних наших селян, співчуваючих, добрих, неменш рідних братів. Не забуду і вас до віку.

— Не забудете? А чого ж то вам поспішати? Може мій Михайло, Бог його знає, чи вернеться він до дому, він в отамана Зеленого, коли чули.

— Чував я про нього — кажуть що дуже здібний, не такий як Махно, та. —

Перебув Мирон у Ковалівної два місяці після хвороби, і врешті аж весною, зібрався, і каже:

— Піду я від вас, бо вже трохи прийшов до себе але зіставатися не можу, — не годиться. Упхав її в руку жмут “кереенок” — це за ваше золоте серце, каже, — надів шапку, взяв палицю і пішов, сам не знаючи куди. А за селом, оглянувся, знаяв шапку, перехрестився, і згадав слова знаного поета:

“Спочиньте на рідніх степах і могилах,
Ідуть вам на зміну нові —
Обідрані, босі, на стомлених плечах,
Несуть свої хрести тяжкі”.

КВІТИ З УКРАЇНИ

НАРИС

Прошуміла каламутна вода потоком, попри подвір'я Пилипа Тихончука. Із-за темних хмар виглянуло ясне сонечко і золотило бруньки верб, які всією силою пробували розвинути, та украсити дупло, яке гляділо на Івасика мов би баба Яга, що з'їсти хоче. І інші верби над потоком виглядали якось смішно; ось онта при кінці городу була подібною до старого дідуся, що втікає від Бриська, а ця коло моста похилилась як бабуся Горпина. Але Івасик хоч малий, знає, що вони знову покриваються листям кучерявим, на них знову будуть сидати і співати пташки, і він попросить брата Гната, щоб зробив йому сопілочку з її гілки.

— Івасю, а ходи синку, бо там болото та повалляєш штанці, та й мама буде сварити. Ходи, попоїсти, та будемо розбирати загату, бо весна надходить.

З Івася не велика поміч, але він давно просив батька, щоб не розбирали загати без нього, бо коло вікна що виходило на подвір'я за варцабою загубив він "шустку", яку дістав на празник від дядька Андрія, і плакав за ньою цілий день.

Батько з братом відняли ліски, що придержували загату і збита солома та листя великими брилами відлітала від стін, які у вогкості заплісніли, геї би віспою по хворобі. Шукав Івасик своїєї згуби, але не знайшов, хоча був там гребінь, олівець, кілька гудзиків, і нитки сестри Марійки, а "шустки" не було. З нього сміявся Гнат, та батько обстав за ним, і насварив його, і казав що дасть йому нову "шустку" на Великдень, як піде цього року до школи.

У сусіда ще не розібрали загати. Там коло вікна не загаті посідали дівчатка, і співали гагілок:

Зазуленько дубрівна, не куй рано в дуброві,
Не збуди матінку в коморі.
Бо матінка лихая, ще й до того чужая
Скаже мені робити, силою камінь котити.

а десь далі:

“Де ж ти Насте бувала,
Як дуброва палала?
Я дуброву гасила,
За милим ся дивила.
Звідки милий над'їде
Щож він мені привезе?”

І врешті дочекався Івасик, що верби розвилися, ось він тоді бігав за Гнатом та все просив:

— Та коли ж ти вже зробиш мені ту сопілку?

— Чекай, іще кора не відстала, — завтра зроблю тобі дві, і млинка зроблю.

— Якого млинка, з чого млинка?

— От нагадай козі смерть. Та почекай, — що тобі питоць виріс чи що?!

Того самого дня знали всі діти, що Івасик буде мати млинок, і дві сопілки, а вночі снилось йому, що Мартин збиточник поламав йому млинок, який був такий великий як тачки, і кумедний, — ну якась машина, чи що.

Вранці не дав він спокою Гнатові, доки цей не зробив йому млинок, — а то така штука що і він сам зробити міг; два патички росохаті були стовпчиками, які запхав в гатку, а на них валок, на якому перехрестям вчипив зарізом два патички. І млинок крутився, зачіпляючись кінчиками спадаючої води вниз з гатки.

Просидів він з цим млинком коло потока пів дня, і дивувався, з його простої штуки. О, брат Гнат мудрий, він певно іще багато інших штук знає, але не хоче сказати, все каже: нема часу, відчепися!

Весна в розгарі, не тільки дітям радіти, але всім а найбільше дівчатам таким як сестра Марійка. Вони тоді вбираються краще, і в коси заплітають стяжки та квітки, але Івасик теж буде мати втіху, бо мама купить йому капелюшок, батько ремінець і чобітки, а сестра обіцяла жидика-ножик, і тоді він сам буде майструвати собі всякі штукенції, го, го, го! —

— Ходіть зо мною на царину, будемо бавитися в коней, — це Мартин.

Нарвали діти з плота дикого повію, обірвали листя, і з пих прутиків як ниток поробили уздечки, батіжки, і поводи. Позакладали їх собі в роти, а інші їх поганяють; іржуть хлопчиська, бігають з висалопленими язиками як хорти. — аж тирч — пастися! Пробують, будьто пасуться, а Івасик думав справді трава добра та з'їв жменю, мало не вдавився.

— Ну, наїлися, тепер до води, вїо! Пийте!

Та як пити таку мутну юду? Там в горі талалаються гуси, качки, а тут і жаби втікають від коней, а на готці перуть дівчата білля. Е, ні Івасика не обдурять, то тільки вдавати треба, і треба вміти.

З боку приглядалися такі ж завеликі дівчатка, і просили щоб їх прийняли до гурту.

— Вас нам не треба, бо ви нічого не вмієте робити.

— Як нічого, ми вам напечемо калачів, хліба. От ви викопайте лише криничку, побачите!

— Мартине, ти знаєш як зробити криничку?

— Гм, — я не знав би? Біжи Івасю до комори, і принеси мені дві великі бульби, і ниток от так о, задовго.

Івасик такого дива не видів, і не чув, але побіг, і приніс, бо Мартин не брехав.

Узяв він ножика, і випорпав ним у мураві ямку, глибoku -- по лікоть. По боках устроїв у землю два стовпки, на них зладив валок з ручками, а в бульбах викроїв ямки і поробив з них відра, причепив їх нитками, і криничка готова, та нема води. Ось він казав хлопцям принести старого глечика, і носити з потока воду до криниці. Дівчата тим часом наносили болота, місять, роблять паляниці, хліб, а Мартин іще зладив їм і піч, куди вони саджають щоб спекти.

— Чи ми будемо їсти оті паляниці? — питає Мартина.

— Будеш їсти, будеш, тільки почекай, хай спечуться.

— А живіт не буде боліти від цього?

— Ні, живіт не буде боліти, тільки голова, бо дурна.

— А тепер хлопці коли ми вас так гарно угостили, заведіть нас в гай по квітки, будемо бавитися гаївок, — просять дівчата.

Ну в гай недалеко було, та й треба було їм віддячитися за паляниці, тому побігли в гай. Та де хлопцям квітки в голові — бігають за метеликами, хрущами, а той драбуга Мартин з одного ще й млинка зробив. Відірвав йому лапку, застромив в ню тернину, взяв його на патичок, а він нещасний крутиться як вітряк. Ні, думає Івасик — той Мартин не добрий, а як же той хрущ буде без ноги ходити? І пішов від них до дівчат, які вже назбирали всіляких квіток повні запаски. Йому теж сподобалися квіти, а особливо оті синесенькі, як то вони, ага зраст — і нарвав їх собі повну жменю, але подумав, що хлопці будуть з нього сміятися, то він сховав їх за пазуху.

* * *

Забув Івасик за сопілку, тай і запізно вже було, бо кора з верби не відставала вліті — казав Гнат, а може він дурив. Чи з'їв що в хаті чи ні, вибіг з крайцем хліба на козарку, бо там виїхав Мельників Миколка з візочком, зовсім як той, що батько запрягає коней до нього, але маленький. Діти дивувалися, і заздрісні були йому, але Мартин приобіцяв що навчить їх як зробити візочки, може не саме такі як Миколки, але буде їхати. Приніс він з дому кілька врізаних з дерева колісцят, а Гнат вивертів у них дірки, і дав патичків на осі і дишлики, з чого Мартин змайстрував аж три візочки, — один для Івасика. Дівчатка нарobili з кульбаби ланцюжків, і прикрасили ними візочки, на яких хлопці згодилися везти ляльки на празник.

— А ходім хлопці в ліс, поробимо собі луки, і будемо стріляти, досить вже возитися з дівчатами!

Івасикові дуже сподобався лук, але у вербу стріляти навкучилося, тому зробили страхопуда, назвали його кацапом і стріляли в нього, аж розлетівся він на шкамаття.

— Івасю попроси Гната, щоб узяв нас з собою на пасовисько в ліс, будемо завертати худобу, і нарвемо собі багато оріхів на зиму.

— Я вже навіть велику торбу маю на оріхи.

Мартин приспівує:

“Пішов гула на орішки,
Та взяв собі штири мішки,
Ані мішків, ні орішків,
Лише гула як бандура”.

Нарвали хлопці якоїсь хопти й терли ньюю в потоці ноги від болота, казав Мартин що то “мило”, від якого червоніли ноги як гусакам, а як обсушились бавились “ремінця”, й Івасик ніяк не знав защо його так переїзвив Михась по плечах, приговорюючи: — гар'яче, гар'яче, — але — але й того привчився, бо ж задурно не б'ють.

— Гуляйте хлопці, гуляйте, бо по жнивах підемо до школи то не буде багато часу бавитися; а в школі б'ють і плакати не дають. І худобу будемо мусіли пасти, і помагати в полі, і в дома.

А завтра Івасик з іншими біг за Гнатом у ліс за худобою. Дорогою зводили перегони, хто більше порошу наробить суваючи ногами, що й не видно їх з хмар пороху.

— А перестаньте, бо нажену вас до дому, — кричить Гнат. У лісі дерлися дітиська по ліщині як вивірки за оріха-

ми, гомоніли, відбирали оріхи хто мав забагато, а то й цілком забули за зиму, і кусали тверде лушпиння, смакуючи соковиті зернята, а потім хвалилися хто мав дві, три, чи п'ять кіп оріхів. А вже як побігли в бучину, то назбирали повні пазухи і грибів.

— Ану покажіть які гриби ви назбирали, — каже Гнат.

Деякі дітиська брали за пазухи що попало, і мухомори, смердюхи, і всякі бабки від яких аж дим курився, як зім'яв в долоні, а найменше було грибів, козарів. Івасик аж плакав, що з його грибів лишилося аж два, — решта псюки, та мухомори.

Минало гаряче літо, а з ним зближався час до школи найменшим.

— Ходи ж, ходи, — не пручайся як цуценя. Запишу тебе до школи, куплю тобі чобітки, свитку, шапочку, і будеш мудрий хлопець. Диви ось і Мартинова мама веде свого мудрагеля, і Михасько йде з братом, і Наталка біжить з сестрою. Ходж, бо вчитися треба, ти чув що тато казав? Будеш вчитися добре, купишь тобі возика в місті, кращого як у Миколки.

В лавці коло Івасика припало місце сидіти Михасеві, його сусідові, з чого він радів, але коли прийшло писати писальцем по табличці, йому не ставало місця, і все ліктем штовхав його, і з тих літер виходили якісь кривульки, ніяк не подібні до тих на великій таблиці, де писав учитель. А день в школі такий довгий, гейби цілий тиждень на царині, і мабуть чи не довший. Ех коли б то вже почали копати бульбу, — думав Івасик, побіжу я з ними, а там почнемо листя грималити на загату, а потім зробить мені Гнат "ґринджоли", то буде радість.

— Що ж ти написав на таблиці?

— Або я знаю що то таке?

— Дивися Івасю! Де ж ти там видиш такі кривульки як в тебе? Змажи, і пиши знов, та уважай, бо, —

— Ага, будуть бити, — подумав, і крізь сльози, слиняво, мазгав, мазгав, заледве трохи виглядало подібним.

І хто то видумав оту школу, пощо того, як там на дворі так гарно, добре, і весело?

— Я не хочу вчитися в школі. Я хочу йти до дому бавитися, і я вже голодний, і —

— І ще що? Дурненький, от що. Ні, Івасю, — ти мусиш вчитися. і бачиш, що всі твої товариші тут, навіть хоч би хотів бавитися то нема з ким. А по науці, будете бавитися. Я теж. як був таким як ти, так думав, але мусів, і ти мусиш бо в дома тато виб'є як не послухаєш, а мама їсти не дасть.

— А я піду до тети, вона дасть мені їсти.

— А тета теж виб'є, бо бачиш онтам сидять і її діти, ну що ж тепер?

— А видиш, і всунув йому у руку цукерки, гладячи рясіві кучері.

* * *

У полі копали картоплі. Молодші збирали їх у кошики, і зносили на купу, а діти вільні від науки стягали бульбянку щоб розвести з ньої вогонь. Івасик теж зо своїми в полі. Гнат розпалив купу бульбянки, а Івась аж зіпрів так завзято підкидав її більше, щоб було в чім пекти бульбу. І коли жаруграні було досить, тоді Гнат вирівняв вогнище, і наклав раз коло разу вибраної бульби, округлої, і рогальки, — не сньої, а тоді прикрив її жаром, вкривши зверху знову сухим бадиллям.

Десь в далині засвистів поїзд, прорізаючи мряку над полями. Фу, фу, фу, фу — пах-пах, пах, пах, — пахкотить поїзд, а Івасик забув і бульбу, і вогнище вп'ялив зір, і думає:

— Коли б я так був близько колії, і видів її.

— Куди вона поїхала, та колія, і як вона виглядає — питає Гната.

— От поїхала, десь аж в Галич, а потім даліше докіль її стане дороги. Може, колись, як виростеш, набридне вона тобі як нашому стрийкові, казав, щоб вона пропала.

— Чому, а що вона злого зробила?

Немов йому у відповідь, дівчата заспівали:

“Ой машино, машинько, машино небого,
Десь завезла машинько, мого миленького?
Ой машино, машинько, то тя порубати,
Завезлась ми миленького, що го не видати”.

Тим часом спеклась картопля, і що то вже за смачна була. Навіть калачі з міста не були смачніші. Пухка, аж розсипається в роті, а за обідом брат Гнат ще й жартує:

— Ану, хто з вас знає, нащо Бог сотворив бульбу?

— Та коли б не бульба, то що ж бідні люди їли б. Вони її варять, смажуть, печуть, і різні супи роблять, і з огірками квасними, і з капостою та борщем, і різні пляцки виробляють, навіть й до хліба додають. А що лишиться, ще й безроги смакують з помиями.

— Е, то зовсім не відповідь, а коли хочете знати, то Бог сотворив її на те, щоб і бідний чоловік мав з кого шкуру дерти, от що.

— Ото, цікава штука, — думає Івасик, — ану я спитаю пана учителя, чи він знає.

Навозили картоплі до дому, й позакопували в ями, обкривши соломною, а зверху землею, а з двох возів зісипали коло ходимої ями.

— Ходи Івасю, подивимося чи в ходимій ямі сухо, я буду згортати туди бульбу, а ти будеш розправляти, щоб рівно було.

Заліз Гнат з Івасем в яму, а там темно, і страшно, зовсім ніч. Постукав брат стіни чи не запалися, чи нема бруду, і до Івася:

— Ну, будь тут, а я буду згортати бульбу до середини.

— Я боюся, може тут є жаба?

— Не бійся, тут нема жаб, бо темно, і холодно, там нічого нема.

Розсував Івасик бульбу, і дивувався, що її так багато аж впрів, а Гнат горне, та й горне.

— Ну, вилазь, бо тобі час до школи йти.

Чогось Івасеві вилетіло з голови спитатися учителя за бульбу, аж прийшов о. Василь, і тоді він нагадав собі. Отець Василь пояснював дітям про присутність Бога все, і всюди, навіть під водою, і під землею.

— Ну, дітоньки, тепер ви, думаю, зрозуміли, що Бог є всюди.

А хто може сказати де нема Бога?

— Я знаю, я знаю, — махає рукою Івась.

— Ти знаєш де, ану скажи!

— Бога немба в нашій ямі.

— В якій ямі, що ти плетеш?

— А в нашій ходимій ямі, де ми зсипали вчора бульбу, там навіть жаба не хоче сидіти, не то Бог, бо там нічого не видно — ніч.

— Ха, ха, ха, ха! — регочуться діти, а Івасикові й соромно й дивно, що йому не вірять.

Навіть дорогою домів сміялися з його ями від бульби, а він був певний, що його правда. Осінній вітер ставав холодніший, і сушив болотну дорогу. В повітрі летіли шнурком журавлі, у вирій, а ген над лісом геґали зблудивші з дороги дикі гуси. Позастібав Івасик свитку, натягнув шапочку на вуха, і побіг швидко домів, бо батько обіцяв взяти його до лісу привезти листя на загату.

Сіли вони в трьох на воза і поїхали, а там у лісі так тихо, спокійно, навіть вітру нема. Накидали вони листя на воза

у ліски плетені з пруття, а Івасик толочив, аж спітнів, — а листя було більше як два вози сіна.

Побіжи Івасю і принеси от таку задовгу гілляку, треба підложити, бо ліска трісла, та листя буде сипатися з воза.

Побіг Івась, а там за деревом недалеко, стоять серни — пасуться.

Підняли рогачі, глипнули, тільки білі, куці хвостики показали. А коло старезного пня підпеньки, та стільки що геть закрили його, за пазуху не влізуться, хібе верето було взяти.

— Гей, Івасю, а де ж ти пропав, та давай того патика!

— Там багато підпеньок росте, і серни були там, і дятель стукав на онтому букові, а заяців не видів.

— Не видів, — а як побачиш, вдарся по колінах, то й зловиш його. Або ні, насип йому солі на хвіст. Сідай на воза, поїдемо, бо завтра треба буде загату давати, а іще бракує хоч три вози листя.

Що то за втіха, коли дають загату. Готові ліски, з вирізами на вікна кладуть на призьби довкола хати, а щоб не розсувалися, зміцнюють їх з зовні колами довгими аж під кізли хати. Тоді батько з Гнатом будуть подавати листя, а Івасик буде втоптувати, щоб було взимку тепло в хаті. Коло вікон і дверей, викінчать загату вівсяним околотом, позакладають прутиками, щоб не розсувалось листя.

— Ой, йой, йой! То я мушу навколо хати так втолочувати, чи мені хтось допоможе?

— Толоч, толоч, бо як так будеш бавитися, то й до Різдва не скінчимо. Диви Гнат старший, і там за ліску не влізеться, а ти менший, то й обернешся, тому то небоже твоя робота. А як почне падати сніг, то Гнат зробить тобі саночки за це.

Івасеві не треба було вже пригадувати, коли Гнат зробить йому саночки, то він буде толочити хоч би і тиждень. Поволі, зближалась зима. Мерзла земля, і інею покривав мовби цукром озимину в полі. Худобу вже не гнали пасти, і в поле їхали хіба з гноєм, а в ліс за дровами. А снігу не було, хоч як на нього ждали діти.

Аж врешті одного вечера почав падати сніг. Великі клапти, гейби метелики летіли навипередки одні перед одними, щоб бути першими вісниками зими, пухким ковром землиці, садів, лісів і безмежних піль. Та вже для кого сніг приніс більшу втіху як не для дітей, а головне, як у них є саночки, і коли родичі дозволять їм санкуватися, вони і слухняні тоді і всьому, і на різні посилки готові, і дров та трісок до хати тільки вони нанесуть, навіть до школи скорше побіжать, бо

на снігу така їм радість, що й описати годі. Зо снігу можна робити кулі і воювати, можна легти розложивши руки й ноги і відбити свою “фотографію”, зробити “бабу” з віником, а санкуватися з горбика в долину, то переходить всю діточу уяву веселости.

— А де ж мої саночки Гнате, — га? Обіцяв ти, що зробиш та й нема. Зроби сьогодні, — зараз, прошу тебе! І до крамниці за тютюном тобі піду, і коровам сіна занесу, і січку буду відгортати, і всім вам чоботи на неділю вичищу, тільки зроби мені саночки, і поцілую тебе, і . . .

— Ну, ну, — вже зроблю, та вважай щоб ти голову не скрутив, бо там такі збиточники, а особливо той Мартин.

Дуже дивувався Івась, коли Гнат показав врешті Івасеві саночки. Чудні такі, якісь дві дощинки зчипив до купи трьома патиками, і каже:

— На! Видиш, таких навіть Мартин не має от що! Та де він слухав Гната; вхопив саночки як скарб великий, і побіг на дорогу, щоб похвалитися ровесникам.

— Ха, ха, ха, ха! Регочуться діти з Івасевих саночок. Це ж не саночки, то гринджоли.

— Ну то що? А Гнат казав що вони їдуть скорше як ваші, так як колія.

— Чекай побачимо як твоя колія буде їхати з лісничівки. То не горбик під сосниною, то гора, на яку треба йти пів години, але як сядеш, то їдеш як вітер, а за кільканадцять хвилин на долині, ген аж під вербами старої Любки.

Господи, — думає Івась; але ж тут і дітей назбиралось! І з нашого кінця і з-за потока, і з-за церкви, навіть із-за ставка. А попереду Мартин з копаницями; зовсім як великі сани в дома, — навіть інші хлопці мають копаниці, то не такі, як в Мартина, а Івась і Степанко гринджоли. Ну, добре, а то тільки з мене сміялись би, а так і з нього. А на самому вершку гори як розложилися хлопці в ряд, як скомандував Мартин, — вйю! Боженьку! Пігналися саночки як вихор, тільки снігом у вічі дме, аж свище, а саночки женуть, — ну чисто як вітер. Оглянувся Івась за себе, аж тут як налетіли на нього санки Михася, — нема часу звернути — трах — і залегіли в сніг по вуха. Рукавички загубив, коліна потовк, але чи то тілки він? А ось Степан вже штульгикає. Грицько чухається в штанята, навіть Мартинові ніс обпух. Вігають хлопці зі санками навипередки хто скорше на гору вийде, аж попріли.

То все пусте, але Івась вже і керувати вміє саночками, і вміє виминати інших, і ґринджоли його таки добре їдуть, а то не щобудь.

* * *

Минулося. Не стало в Івася його товаришів, з якими бігав санкуватися, не стало в його брата Гната, сестри Марії, Ганусі, на стало нікого з тих, з якими колись бавився, зривав квіти, і ховав за пахуху від хлопців. Не стало навіть родичів, тільки сестра Катерина пише: “Ми тужимо за тобою, не менше як ти за нами. Коли ж ти прийдеш до нас, мабуть, лучше тобі як було вдома? Пиши часто, та пришли мені хоч п'ять долярів на паску”.

Працює Іван у фабриці, аж очі з лоба лізуть. Вже переробив три місяці, думас сплачувати “шифкарту”, плянує писати сестрі листа і вислати поміч, і про себе, та й тут, що лишив там, в золотій вітчизні, ту, якій обіцяв зорю з неба, яку звав своєю русалкою, трояндою, мрією, — і покинув... А вона так вірила йому, як братові рідному, ні — як Богу. Що це зо мною, пощо такі думки? Я ж не хотів її лишити, я не думав, що так станеться, я...

— Гей, ю — сон оф е ган — ґрингорн! Каман, пуш тиз трок вит бойс!

-- Ай, ай? — показує на себе.

— Ёс, ю — каман довп!

Прискочив до візка наладованого сталевими плитами, якого пхали чотири робітники, і збоку помагав, а думки в нього пливають роєм; що ж це сьогодні за день? Понеділок, понеділок! Ну що ж до “пейди” далеко, бо аж у п'ятницю. Понеділок — Боже! Це ж сьогодні Великодній понеділок — обливаний. Там виводять гаївок дівчата, і вона з ними, — там парубки йдуть вежею, а інші ремінця й війни бавляться. Там...

— Ну, щастя маєш, що ноги не відірвало тобі! Скажи як то сталося?

— Не пам'ятаю нічого. Казав мені “форман” пхати візок — пхав з боку, і знаю, що він перевернувся на мене, а вантажу було близько пів тонни.

— Коли ти був би практичним, то знав би, що з боку не повинен ніколи пхати, тільки з-заду.

Другий “краян” з-над Сяну докидає:

— Казав мені “бос”, що всі штаби придавили тебе до стовпів, коло яких були скісно зложені грубі плити, тому тобі

тільки здерло шкіру нижче колін, інакше ноги “капут”, ая. Така то, брате, Америка. Тут і в потилиці треба очі мати.

Вилічився Іван, і за три тижні знову вернувся до роботи, одначе щось шептало йому: “лиши це місце, шукай іншої роботи!” І він шукав її. Робив у Форда пів року, — як колісцятко в годиннику треба було звиватися, і в Фасрстона, і ніде.

— Но джаб тудей — кам туморов, — мейбі . . . —

А тих “туморов” було багато, навіть дуже багато. Вже пробігали місяці, а “джабу” праці і за гроші не купиш. Прожив гріш, що його заробив, нема не то для себе на тиждень два, — лишилося десять долярів, і краян який перетримав його тиждень на піддапі, та жінка вигнала, бо “Америка добрий край, не платиш — то здихай!”

— Знаєш Іване, я тобі пораджу. Їдь до Нью-Йорку, там іще трохи є роботи. Я дам тобі адресу до краяна з Підгасць, може він тобі pomoже.

— — — — —

Чоловіче божий! Тут така біда як і всюди. Робіт мало, я сам заледве два дні на тиждень роблю. От дочка трохи помагас, та й пхасмо біду. Але спати в мене можеш задурно хоч і місяць. А може тут знайдеш якого земляка щасливішого від тебе, може дійсно твоє щастя тут?

Та ба! У газетах щодня пишуть, що онтакий то скочив з хмародера, бо потратив всі гроші в банку, другий ляг під потяг, бо не міг знести болю, як жінка з дітьми голодують, з хати гонять, а інші з Бруклінського моста скачуть. До краю вернутися? За що тебе відвезуть, і з чим приїдеш? На посміх ровесникам, на втіху ворогам, що багацький синок на діда зійшов. Ходить Іван по Нью-Йорку, — нема щастя, а в кишені тільки десять центів лишилося. У “бредлайн” честь не позволяє йти, до того не дадуть, бо ти не “сітизен”. Аж дивиться Іван йде вулицею Василь Савка, колишній його товариш, наймит його брата Гната в Україні.

Обнялися обцілувалися. Ну, — рідні брати — й пішли оба до Василевого мешкання, на п'ятому поверсі, п'ятої вулиці. У цій кімнаті не було ані одного вікна на двір — правда, були намальовані, будьто дивись: “тут має бути вікно, але нема!” — а Василь каже:

— Знаєш, я вже винен за мешкання два тижні, може в тебе є гроші, то позич!

— Ех, Василю, каже — мені так поплявдувала Америка, що я нічого не маю.

— Не маєш, а якже ж ти жити думаєш, що їсти, де спати? Таж мене завтра вижене “дженітор” а зо мною і тебе. Пощо ж ти мені здався?

— Тихо, — каже болісно Іван, — якось воно буде, не журися! — і вийшов з його “мешкання”.

Вечоріло. Червоне сонце крізь задимлені хмародери посипало останні промені — останні? А що, як би так, і кінець... Бруклінський міст. Попід нього пливуть вантажні баржі й з мосту виглядають гейби мальовані, такі невеличкі, а там пливе може з краю великий пасажирський пароход. Світла грають по хвилях моря дивними вогнями, немов свято Іванські мушки по левадах десь там далеко, де в нього були рідні, близькі й дорогі серцю — й вона теж. Та привид щез... — нема нічого, тільки далекий, чужий світ, за тобою й терня поросло. Пощупав в кишені, два центи лишилось, бо з'їв зупу за вісім, а завтра? Завтра? У мене не буде вже завтра, у мене нічого нема, і не буде. Прощай Наталко — прости мені!

— Що ж ти задумав? Божевільний! Ти ж для мене обіцяв жити і для неї теж, для її визволення? Ти трус, боягуз, — не вмієш боротися! Кому з того користь буде?

Він здіймив капелюха, обтер піт з чола, і на спрагнених устах відчув її колишній, — ні, щойно гарячий поцілунок.

А вранці Іван пішов шукати нової долі. Дивиться на себе — убрання порване, латати нічим, голоден — коли ж дивиться, на четвертій вулиці агенція “Макса”, — зайшов. Макс, “наш” — за три доляри дає йому роботу мити начиння. Дав йому адресу, повідомив телефоном, що йде “помийник” й:

— Ну, дай три доляри!

— Та я дам, але тепер не маю — забув вдома — в новому убранні.

Повірів Макс, чи пожалував його, і Іван пішов пішком стодвадцять кварталів в дільницю Бронкс, де була праця, в якомусь жидівському домі старців. Його завели до кухні, дали з'їсти, а “бос” каже:

— Ти будеш мити начиння, замітати, і чистити плювачки в синагозі, — знаєш, там такі наші старенькі.

— Ну, вже що як що, але плювачок я не буду чистити!

— Овва! А ти, що за пан? Іди собі до дідька!

А відтак подумавши каже:

— Ну, може ти вмієш їздити віндою, то будеш возити. Не забудь, то більше платять, бо вісімнадцять долярів і їсти

на тиждень, ну й спати тут будеш, а “оф” маєш лиш раз на два тижні.

Згодився він їздити тією віною, хоч з роду не возив нею нікого, але думає: чи то святі горшки ліплять? Придивився як треба, і за десять хвилин возив жидів згори в долину. А в тому домі, чи шпиталі дванадцять поверхів було, тож було куди возити.

Возить він їх день, два, а третього дня каже босові: -

— Дай мені на рахунок хоч пару долярів!

Дав йому “бос” десятку, і він возить далі, та й думає:

— Геї, Іване! Та у твого батька, жиди наймитами були, а ти будеш в Америці наймитувати? Нагадалися дівчата, солов’ї — як пустив ручку, — і пігнав цілою силою вдолину без контролю. Іван втратив голову і по його нервових й безтолкових маніпуляціях ручкою, вінда затрималась на четвертому поверсі у відстані одного метра від дверей. Люди пишчать, йойкають, а Іван пробує відкрити двері, і вдалося, — та ба, тут другі двері заграбовані. Гнув він, десь і сили набралось у нього, гнув, і упхав руку, ноги, протиснув заледве голову, і втік коридором до виходу, а звідси на двір. А на дворі злива, ллє дощ як з цебра і ніч. Крізь шум і плюскіт дощу чує глухий звук годинника, першої по півночі. Іще на вулиці чув крики, і галаси в середині захисту, але він був вже в бічній вулиці, віддалюючись повільним ходом.

Його “убрання” промокло до нитки, а в додатку вода лилась за комір, і спливала по ногах якими ледве волочив. Десь над ранком доволікся до парку евні А, поблизу щостої вулиці. Пересидів у парку, просох за кілька годин, і потім довго шлявся вулицями.

* * *

Минулися часи “Гуверових виледжів” — злиднів злободенного безробіття. Іван їх пам’ятає, а тепер здається гейби це був тільки сон.

Написав він листи до сестри Марії й Катерини, і вислав їм по кілька долярів. Писав теж: — Не гнівайся сестричко, що буду просити тебе, щоб ти пішла у гай, недалеко нашої хати, і нарвала для мене китицю квіток, синенького зрасту, і пришли їх мені. Коли тоді дивно, що прошу тебе це, не дивуйся. Колись давно, іще малим, ходив я туди зо своїми товаришами хлопцями, і дівчатами, нарвав був собі цих квіток, повну жменю. Тоді з мене сміялися і я сховав квіти за

пазуху. А тепер чую, що їх мені бракує. Пришли їх мені, хай іще раз ними потішусь, і пригорну до грудей, буде мені легше в чужині.

І сестра Марія прислала йому їх. Він не раз розгорне “Кобзаря”, тішиться ними, цілує їх, бо це його найдорожчий скарб із рідної землі — квіти з України.

З М І С Т :

Від автора	5
Подільський сирота	7
Бранці	57
Земля	82
Юні передзвони	88
Між гушуликами	93
Осінні відгомони	101
Свят-Вечір в чотирикутнику смерти	107
Квіти з України	110

